

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องโครงการจัดตั้งสถาบันส่งเสริมพัฒนาการเด็กเล็กผ่านการละเล่นแบบไทย (Thai Playing to learn for Early Childhood Development Institute) ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลเพื่อนำมาประกอบความคิดจากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาดังนี้ คือ

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

- ทฤษฎีพัฒนาการทางด้านร่างกาย
- ทฤษฎีพัฒนาการทางด้านอารมณ์
- ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคม
- ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

2.3 พัฒนาการของเด็กปฐมวัย

2.4 แนวทางจัดกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัย

2.5 การละเล่นเด็กไทย

2.6 การบริหารจัดการ

2.7 แนวคิดธุรกิจแฟรนไชส์

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

ในการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ผู้วิจัยศึกษาแนวคิดและทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ เพื่อต้องการทราบประโยชน์ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างถูกต้อง ซึ่งมีส่วนในการพัฒนาทักษะชีวิตให้กับเด็กจะได้มีพัฒนาการที่เหมาะสมและเติบโตเป็นบุคคลที่มีคุณภาพต่อไป โดยสามารถสรุปเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางด้านร่างกาย

พัฒนาการทางด้านร่างกายสำหรับเด็กวัยแรกเกิดจนถึง 6 ปี นั้นเป็นระยะหรือขั้นตอนที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อชีวิตและเป็นการวางรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ได้มีนักการศึกษาหลายท่านที่กล่าวถึงพัฒนาการทางด้านร่างกายดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการของกิเซล¹ (Gessell) กล่าวว่า การเจริญเติบโตของเด็กวัยนี้เป็นการแสดงออกเป็นพฤติกรรมด้านต่างๆ เด็กต้องการใช้ความสามารถทางสายตา และกล้ามเนื้อ เช่นการเล่นลูกบอล การวาดภาพ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ต้องอาศัยการเจริญเติบโตของระบบสมองและการเคลื่อนไหวประกอบกัน ลักษณะพัฒนาการที่สำคัญของเด็ก ในระยะนี้คือการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเคลื่อนไหวการทำงานของระบบประสาทกล้ามเนื้อ การพัฒนาความสามารถในการควบคุมร่างกายบังคับส่วนต่างๆ ของร่างกาย พัฒนาการด้านร่างกายของเด็กวัยนี้ แบ่งความสามารถของเด็กออกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1) พฤติกรรมด้านการเคลื่อนไหว (Motor Behavior) เป็นความสามารถของร่างกายที่ครอบคลุมถึงอวัยวะต่างๆ ของร่างกาย และความสัมพันธ์ทางด้านการเคลื่อนไหวทั้งหมด

2) พฤติกรรมด้านการปรับตัว (Adaptive Behavior) เป็นความสามารถในการประสานงาน ระหว่างระบบการเคลื่อนไหวกับระบบความรู้สึก (Motor Sensory Coordination) เช่น การประสานงานระหว่างตากับมือ (Eye –Hand Coordination) ซึ่งดูได้จากความสามารถในการใช้มือของเด็ก (Manipulation) เช่น ในการตอบสนองต่อสิ่งที่เป็นลูกบาศก์ในการสั่นกระดิ่ง

¹ เยาวพา เคชะคุปต์, การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย, (กรุงเทพมหานคร: เอพี กราฟิกส์ ดีไซน์ส์, 2542), น.30.

การแกว่งก่าไขขงฯ ฉะนั้พฤตกรรมด้าการปรับตัวจึงสัมพันธ์กับพฤตกรรมทางด้านการเคลื่อนไหว

3) พฤตกรรมด้านภาษา (Language Behavior) ประกอบด้ว้วิธีการสื่อสารทุกชนิด เช่นการแสดงออกหน้าตา ท่าทาง การเคลื่อนไหวท่าทางของร่างกาย ความสามารถในการเปล่งเสียงและภาษาพูด การเข้าใจในการสื่อสารกับผู้อื่น

4) พฤตกรรมทางด้านนิสัยส่วนตัวและสังคม (Personal-Social Behavior) เป็นความสามารถในการปรับตัวของเด็ก ระหว่างบุคคลและบุคคลกับกลุ่ม ภายใต้สภาวะแวดล้อมและสภาพจริง นับเป็นการปรับตัวที่ต้องอาศัยการเจริญของสมอง และระบบการเคลื่อนไหวประกอบกัน ในส่วนที่เกี่ยวกับความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อเล็ก ก็เชล พบว่า ก่อนที่คนเราจะทำอะไรง่ายๆ เช่นการหยิบอาหารใส่ปากนั้นมีการเรียนรู้ หลายชั้น ในขั้นแรกทารกใช้มือตะบป ชั้นต่อมาจับของด้วยนิ้วมือ 4 นิ้ว ติดกันกับฝ่ามือ โดยใช้ฝ่ามือตอนใกล้ๆ ส้นมือ ต่อมาจะเลื่อนไปใช้กลางใจมือ ครั้นแล้วหัวแม่มือจึงค่อยเลื่อนขึ้นมาจับ ชั้นสุดท้ายคือการหยิบของด้วยหัวแม่มือกับปลายนิ้ว ยิ่งไปกว่านั้น ก็เชลและคณะได้ตั้งข้อสงสัยว่า การควบคุมปฏิบัติการแห่งกล้ามเนื้อของคนเรา มีพัฒนาการเริ่มจากศีรษะจรดเท้า เรียกว่า Cephalo Caudal Sequence คือหันศีรษะได้ก่อนชันคอ แล้วจึงคว่ำ คืบคลาน ยืน เดิน และวิ่งตามลำดับ การควบคุมปฏิบัติการกล้ามเนื้อยังมีพัฒนาเริ่มจากใกล้ลำตัวก่อนเรียกว่า Proximodistal Sequence เช่น ที่แขน ขา ทารกย่อมมีการบังคับการเคลื่อนไหวแกว่งแขนขาได้ก่อนมือและเท้า เด็กใช้แขนขา

2. ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์² (Thordike) เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อบุคคลตกอยู่ในสภาพการณ์ที่เป็นปัญหาที่จะต้องแก้ไขอินทรีย์ จะพยายามดิ้นรนเพื่อหาทางแก้ปัญหานั้นโดยขั้นแรกจะพยายามหาทางตอบสนองหลายๆอย่างแบบเดาสุ่มเมื่อบังเอิญแก้ปัญหานั้นได้สำเร็จก็จะเหลือพฤติกรรมตอบสนองที่ตรงต่อการแก้ปัญหานั้น สิ่งเร้า บุคคล ปฏิกริยาที่ถูกต้องลักษณะของทฤษฎีประกอบด้วยกฎแห่งการเรียนรู้ 3 กฎ

² สุวรรณ ไชยะธณ, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.37.

1) กฎแห่งความพร้อม(Law of Readiness) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีเมื่อผู้เรียนมีความพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ ความพร้อมในการอ่าน เขียน พูด และมีสภาวะรับการสนใจที่เหมาะสม ต้องคำนึงถึง

- เมื่อบุคคลพร้อมที่จะทำแล้ว เขาย่อมเกิดความพอใจ
- เมื่อบุคคลพร้อมที่จะทำแล้วไม่ได้ทำ ย่อมเกิดความไม่พอใจ
- เมื่อบุคคลไม่พร้อมที่จะทำแต่ต้องทำ เขาย่อมเกิดความไม่พอใจ

2) กฎแห่งการฝึก(Law of Exercise) คือการได้กระทำซ้ำหรือฝึกหัดจะทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้นเราจะเรียนรู้จำได้โดยการกระทำหรือได้ใช้ จะไม่เกิดการเรียนรู้หรือ เกิดการลืมขึ้นเมื่อไม่ได้กระทำหรือไม่ได้ใช้ สำหรับกฎข้อนี้สามารถแยกออกเป็น 2 ข้อย่อย คือ

2.1)กฎของการใช้ (Law of Used) กล่าวถึงการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาใช้บ่อยๆ ก็จะทำให้การเรียนรู้นั้นคงทนถาวร

2.2)กฎแห่งการไม่ได้ใช้ (Law of Effect) กล่าวถึงการไม่ได้นำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้ก็จะทำให้การเรียนรู้นั้นไม่มั่นคงถาวร

3) กฎแห่งการตอบสนอง(Law of Effect) คือถ้าผู้เรียนได้รับการตอบสนองที่กระทำไปนั้นคือความพอใจพึงระหรือตัวเชื่อมรางวัลหรือความสำเร็จส่งเสริมการแสดงพฤติกรรมต่างๆ หรือก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น

การนำความรู้เกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ ไปใช้

1. ควรให้เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้จากการลองผิดลองถูกในเรื่องบางเรื่องบ้างเพราะบางเรื่องที่เด็กสามารถหาวิธีแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองจะช่วยให้เขาสามารถเข้าใจและจดจำได้นานกว่าแต่ทั้งนี้ ครูควรใช้วิจารณญาณด้วยว่าเรื่องที่จะให้เด็กได้มีโอกาสลองผิดลองถูกนั้นควรจะเป็นเรื่องหรือบทเรียนใด เพราะบางบทเรียนจะใช้วิธีนี้ไม่ได้เด็ดขาดโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทดลองทางเคมีหรือการทดลองอื่นๆที่อาจเกิดอันตรายขึ้นได้ ถ้าเด็กไม่มีข้อมูลและวิธีการที่แท้จริงเสียก่อน หรือเด็กยังเด็กเกินไป

2. ก่อนการสอนทุกครั้ง ครูควรพิจารณาดูว่า เด็กที่จะเรียนนั้นมีความพร้อมที่จะเรียนหรือไม่ ถ้าเด็กยังไม่พร้อมที่จะเรียนครูมีหน้าที่โดยตรงที่จะต้องหาวิธีทำให้เด็กพร้อม

2.1.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางอารมณ์

พัฒนาการทางอารมณ์สำหรับเด็กวัยแรกเกิดจนถึง 6 ปี นั้นเป็นขั้นตอนที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งหากพัฒนาการขั้นนี้บกพร่องจะส่งผลกระทบต่อบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ได้มีนักการศึกษาหลายท่านที่กล่าวถึงพัฒนาการทางอารมณ์ดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการของ فروยด์³ (Freud's theory of Personal Development)

فروยด์ เป็นผู้นำของนักจิตวิทยา กลุ่มทฤษฎีจิตวิเคราะห์เป็นกลุ่มที่ศึกษาเน้นหนักถึงพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพ นักจิตวิทยากลุ่มนี้เชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบุคคลในสภาพแวดล้อมจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางบุคลิกภาพและพัฒนาการของมนุษย์จะเป็นสายต่อเนื่อง โดยมีการแบ่งเป็นระยะและแต่ละระยะจะมีความสัมพันธ์กัน นั่นคือ ถ้าระยะต้นมีผลต่อพัฒนาการที่บกพร่องก็จะส่งผลความบกพร่องนั้นไปสู่ระยะสูงขึ้น และจะเป็นปัญหาต่อพัฒนาการในที่สุด فروยด์เชื่อว่าการพัฒนาการของบุคลิกภาพของแต่ละคนนั้น ก่อนเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์ในตัวเอง เมื่ออายุประมาณ 5 ขวบ ในช่วงชีวิต 5 ปีแรก เป็นช่วงที่แต่ละคนได้พัฒนาการบุคลิกภาพขึ้นมาเป็นแบบฉบับของเขาโดยเฉพาะและมีผลไปตลอดชีวิต เขาได้ย้ำความสำคัญของวัย 5 ขวบแรกของชีวิตว่าเป็นวัยที่สำคัญ และเป็นรากฐานของพัฒนาการทางด้านบุคลิกภาพเมื่อเด็กโตขึ้นและ فروยด์ยังได้เน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับบุคคลในสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะกับแม่ว่าจะมีผลต่อสุขภาพจิตของเด็ก

فروยด์เชื่อว่ามนุษย์มีสัญชาตญาณติดตัวมาแต่กำเนิด พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากแรงจูงใจหรือแรงขับพื้นฐานที่กระตุ้นให้บุคคลมีพฤติกรรม คือ สัญชาตญาณทางเพศ (Sexual instinct) 2 ลักษณะคือ

1.1 สัญชาตญาณเพื่อการดำรงชีวิต (eros = life instinct)

1.2 สัญชาตญาณเพื่อความตาย (thanatos = death instinct)

فروยด์อธิบายว่าสัญชาตญาณทั้ง 2 ลักษณะมีความต้องการทางเพศเป็นแรงผลักดัน ซึ่งบุคคลไม่กล้าแสดงออกมาโดยตรง จึงเก็บกดไว้ในระดับจิตไร้สำนึก (unconscious mind) และได้ตั้งสมมติฐานว่า มนุษย์มีพลังงานอยู่ในตัวตั้งแต่เกิดเรียกว่า “Libido” ซึ่งทำให้บุคคล

³ <<http://board.dserver.org/b/bestforlife/00000417.html>>, Dec 2006.

อยากมีชีวิต อยากสร้างสรรค์และอยากมีความรัก มีแรงขับทางด้านเพศหรือกามารมณ์ (sex) เป็นเป้าหมายคือความสุขและความพอใจ โดยมีอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ไวต่อความรู้สึก เช่น บริเวณปาก ทวารหนัก อวัยวะสืบพันธุ์ เรียกว่า อีโรจีเนียส โซน (erogenous zone) ซึ่งความพึงพอใจในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายจะเป็นไปตามวัย เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยผู้ใหญ่ พรอยด์จึงแบ่งขั้นตอนพัฒนาการบุคลิกภาพของมนุษย์ออกเป็น 5 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นปาก (Oral Stage) มีอายุอยู่ในช่วงแรกเกิดถึง 18 เดือนหรือวัยทารก ความพึงพอใจ ของวัยนี้จะอยู่ที่บริเวณช่องปาก ทารกพึงพอใจกับการใช้ปากทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสุข เช่น การดูด กลืน กัด เคี้ยว ทะ กิน เป็นต้น ส่วนใหญ่ทารกจะใช้ปากในการดูดนมแม่ นมขวด ดูดนิ้วมือหรือสิ่งของ ทารกจะพึงพอใจเมื่อความต้องการดังกล่าวได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม ซึ่งจะทำให้เขาโตขึ้นอย่างยอมรับตนเอง สามารถรักตนเองและผู้อื่นได้ ในทางตรงข้ามหากความต้องการของทารกไม่ได้รับการตอบสนองที่เหมาะสม เช่น เมื่อหิวร้องไห้จนเหนื่อยแต่ไม่ได้นมเลย ได้รับนมไม่เพียงพอ ไม่มีคนสนใจ หรือถูกบังคับให้หย่านมเร็วเกินไป ก็จะมีผลให้เกิดความคับข้องใจ (frustration) เกิดภาวะ “การติดตรึงอยู่กับที่” (fixation) ได้ และก่อให้เกิดปัญหาทางด้านบุคลิกภาพเรียกว่า “Oral Personality” คือจะเป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะหาความพึงพอใจทางปากอย่างไม่จำกัด มีลักษณะพูดมาก ชอบดูดนิ้ว ดินสอ หรือปากกาเสมอโดยเฉพาะเวลาที่มีความเครียด นอกจากนี้ยังชอบนิยันทว่าร้าย ถากถาง เหน็บแนม เสียดสีผู้อื่น ก้าวร้าว พูดมาก กินจุบกินจิบ ติดเหล้า บุหรี่ เคี้ยวหมากฝรั่งเป็นประจำ อย่างไรก็ตามคนที่มีความ Oral Personality อาจเป็นผู้ที่มองโลกในแง่ดีมากเกินไปจนไม่สามารถยอมรับความจริงของชีวิต หรืออาจแสดงตนว่าเป็นคนเก่ง ไม่กลัวใคร และใช้ปากเป็นเครื่องมือ

2) ขั้นทวารหนัก (Anal Stage) มีอายุอยู่ในช่วง 18 เดือน ถึง 3 ปี วัยนี้จะได้รับความพึงพอใจจากการขับถ่าย การที่พ่อแม่เข้มงวดในการฝึกหัดให้เด็กใช้กระโถนและการควบคุมให้ขับถ่ายเป็นเวลาตามความต้องการของพ่อแม่ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของเด็ก จะทำให้เกิดความขัดแย้ง จนเป็น fixation ทำให้เกิดบุคลิกภาพที่เรียกว่า “Anal Personality” คือเป็นคนเจ้าระเบียบ เข้มงวด ไม่ยืดหยุ่น ตระหนี่ หึงหวงคู่สมรสมากเกินไป และมีอารมณ์เครียดตลอดเวลาเมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ หรืออาจมีบุคลิกภาพตรงข้าม คือ อาจเป็นคนใจกว้าง สบายๆ ไม่เป็นระเบียบ รกร้าง

3) ขั้นอวัยวะเพศ (Phallic or Oedipal stage) อายุอยู่ระหว่าง 3 ถึง 5 ปี ความพึงพอใจของ เด็กวัยนี้อยู่ที่อวัยวะสืบพันธุ์ เด็กจะสนใจอวัยวะเพศของตน และแสดงออกด้วยการจับต้องอวัยวะเพศ สนใจความแตกต่างระหว่างเพศหญิงและเพศชาย เด็กผู้ชายจะมีปมเอดิ

ปูล (Oedipus complex) ซึ่งเกิดจากการที่เด็กผู้ชายวัยนี้จะติดแม่ ต้องการเป็นเจ้าของแม่เพียงผู้เดียว ขณะเดียวกันก็ทราบว่แม่และพ่อรักกัน จึงพยายามเก็บกดความรู้สึกที่อยากเป็นเจ้าของแม่ แต่เพียงผู้เดียว และพยายามทำตัวเลียนแบบพ่อ ซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “Resolution of Oedipal Complex” ส่วนเด็กผู้หญิงจะมีปมอีเล็คตรา (electra complex) ซึ่งเกิดจากเด็กผู้หญิงมีความรักพ่อแต่รู้ว่าไม่สามารถแย่งพ่อจากแม่ได้จึงเลียนแบบแม่ คือ ถือแม่เป็นแบบฉบับพฤติกรรมของผู้หญิง ในขั้นนี้การยอมรับปรากฏการณ์ทางเพศของพ่อแม่ต่อเด็กวัยนี้เป็นเรื่องสำคัญ หากพ่อแม่ไม่เข้าใจ เข้มงวดเกินไปจะทำให้เด็กรู้สึกผิด โตขึ้นจะมีปัญหาในเรื่องการรักเพศตรงข้าม ไม่ยืดหยุ่น ขัดแย้งในตนเองอย่างรุนแรง ต่ำห็นตนเอง ต่ำค่าตนเองต่ำ ไม่กล้าคิดสิ่งใหม่ ๆ และไม่กล้าถาม

4) ขั้นแฝงหรือขั้นพัก (Latency Stage) มีอายุอยู่ในช่วง 5 ถึง 12 ปี ฟรอยด์กล่าวว่า เด็กวัยนี้ จะมุ่งความสนใจไปที่พัฒนาการด้านสังคมและด้านสติปัญญา เป็นวัยที่พร้อมจะเรียนรู้ การมีเหตุผล รู้ผิดชอบชั่วดี สนใจสิ่งแวดล้อมรอบตัว เรียนรู้ที่จะมีค่านิยม ทศนคติ ต้องการเตรียมพร้อมที่จะปรับตัวและเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ต่อไป เด็กจะเก็บกดความต้องการทางเพศ จะเล่นหรือจับกลุ่มกับเพศเดียวกัน เริ่มมีเพื่อนสนิทกับเพศเดียวกัน สนใจบทบาททางเพศของตน

5) ขั้นสนใจเพศตรงข้าม (Genital Stage) วัยนี้เป็นวัยรุ่นเริ่มตั้งแต่อายุ 12 ปีขึ้นไป เด็กเริ่ม สนใจเพศตรงข้าม มีแรงจูงใจที่จะรักผู้อื่น มีความต้องการทางเพศ ความเห็นแก่ตัวลดลง ต้องการเป็นอิสระจากพ่อแม่ เป็นระยะเริ่มต้นของวัยผู้ใหญ่ ต้องการความสนใจ การยอมรับจากสังคม และมีการเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่

โครงสร้างบุคลิกภาพ (The personality structure) ฟรอยด์ เชื่อว่าโครงสร้างบุคลิกภาพของบุคคลมี 3 ประการ คือ

1) ตนเบื้องตัน (id) คือ ตนที่อยู่ในจิตไร้สำนึก เป็นพลังที่ติดตัวมาแต่กำเนิด มุ่งแสวงหา ความพึงพอใจ (pleasure seeking principles) และเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงเหตุผล ความถูกต้อง และความเหมาะสม ประกอบด้วยความต้องการทางเพศและความก้าวร้าว เป็นโครงสร้างเบื้องต้นของจิตใจ และเป็นพลังผลักดันให้ ego ทำในสิ่งต่าง ๆ ตามที่ id ต้องการ

2) ตนปัจจุบัน (ego) คือพลังแห่งการใช้หลักของเหตุและผลตามความเป็นจริง (reality principle) เป็นส่วนของความคิด และสติปัญญา ตนปัจจุบันจะอยู่ในโครงสร้างของจิตใจทั้ง 3 ระดับ

3) ตนในคุณธรรม (superego) คือส่วนที่ควบคุมการแสดงออกของบุคคลในด้านของคุณธรรม ความดี ความชั่ว ความถูกต้อง มโนธรรม จริยธรรมที่สร้างโดยจิตใต้สำนึกของบุคคลนั้น ซึ่งเป็นผลที่รับรู้จากการเรียนรู้ในสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ ตนในคุณธรรมจะทำงานอยู่ในโครงสร้างของจิตทั้ง 3 ระดับ

การทำงานของตนทั้ง 3 ประการจะพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลให้เด่นไปด้านใดด้านหนึ่งของทั้ง 3 ประการนี้ แต่บุคลิกภาพที่พึงประสงค์ คือ การที่บุคคลสามารถใช้พลังอีโก้เป็นควบคุมพลังอิด และซูเปอร์อีโก้ให้อยู่ในภาวะที่สมดุลได้

2.1.3 ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคม

พัฒนาการทางสังคมสำหรับเด็กวัยแรกเกิดจนถึง 6 ปี ของบุคคลเริ่มต้นจากความสัมพันธ์ของบุคคลกับครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูและวิธีการตอบสนองความต้องการต่างๆที่ได้รับจากครอบครัวนั้นเป็นระยะที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อชีวิตและเป็นการวางรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ได้มีนักการศึกษาหลายท่านที่กล่าวถึงพัฒนาการทางด้านสังคมดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการทางสังคมของอีริคสัน (Psychosocial development) ทฤษฎีของ Erik H. Eriksson อธิบายถึงลักษณะของการศึกษาไปข้างหน้า โดยเน้นถึงสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของคน ซึ่งในแต่ละขั้นของพัฒนานั้นจะมีวิกฤติการณ์ทางสังคม (social crisis) เกิดขึ้น การที่ไม่สามารถเอาชนะหรือผ่านวิกฤติการณ์ทางสังคมในขั้นหนึ่ง ๆ จะเป็นปัญหาในการเอาชนะวิกฤติการณ์ทางสังคมในขั้นต่อมา ทำให้เกิดความบกพร่องทางสังคม (social inadequacy) และเป็นปัญหาทางจิตใจตามมาภายหลัง ทฤษฎีพัฒนาการทางบุคลิกภาพตามแนวคิดของ Eriksson แบ่งพัฒนาการด้านจิตสังคมของบุคคลเป็น 8 ขั้น ดังนี้

1) ขั้นที่ 1 ระยะทารก (Infancy period) อายุ 0-2 ปี ขั้นไว้วางใจและไม่ไว้วางใจผู้อื่น (Trust vs Mistrust) ในระยะขวบปีแรกทารกจะต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในการดูแลเอาใจใส่ทุกด้านตลอดจนความรัก และสอนให้ทารกพบกับสิ่งเร้าใหม่ ๆ กอดรัดสัมผัสพูดคุยเล่นด้วยตลอดเวลา

⁴ ศรีเรือน แก้วกังวาล, จิตวิทยา พัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย, พิมพ์ครั้งที่ 8

(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น.37-41.

โดยเฉพาะในวัยนี้ทารกจะมีความรู้สึกไวมากที่บริเวณปาก เมื่อได้ดูดนม ได้อาหาร ได้รับสัมผัสอันอ่อนโยน อบอุ่น ได้รับการรักความพอใจทั้งทางร่างกายและอารมณ์แล้ว ทารกก็เรียนรู้ที่จะไว้วางใจในสิ่งแวดล้อมอันได้แก่แม่ของตนเองเป็นคนแรก ในทางตรงข้าม ถ้าหากความต้องการไม่ได้รับการตอบสนองแล้ว ทารกจะมีอาการหวั่นกลัว ไม่ไว้วางใจผู้ใดหรือสิ่งของใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้รวมทั้งไม่ไว้วางใจตนเองด้วย

2) ขั้นที่ 2 วัยเริ่มต้น (Toddler period) อายุ 2-3 ปี ขั้นที่มีความเป็นอิสระกับความละอายและสงสัย (Autonomy vs Shame and doubt) ขั้นนี้เด็กเริ่มเรียนรู้ที่จะทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง หากได้รับการสนับสนุนและกระตุ้นให้เด็กได้กระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองตามสมควร เด็กจะมีการพัฒนาตัวเองไปในลักษณะที่มีโอกาสเลือกลอง และอยู่ในระเบียบวินัยไปในตัว ในทางตรงข้ามถ้าพ่อแม่เคร่งครัด เจ้าระเบียบ ให้เด็กอยู่ในระเบียบตลอดเวลาหรือเลี้ยงดูแบบปกป้องมากเกินไป (over protective) ไม่ยอมรับสิ่งที่เด็กทำขึ้นมาด้วยตนเอง เด็กจะพัฒนาตัวเองไปในรูปแบบที่ไม่แน่ใจในตนเองหรือไม่กล้าที่จะทำอะไรด้วยตนเองอยู่ตลอดเวลา

3) ขั้นที่ 3 ระยะก่อนไปโรงเรียน (Preschool period) อายุ 3-6 ปี ขั้นมีความคิดริเริ่มกับความรู้สึกผิด (Initiative vs Guilt) เป็นระยะที่เด็กมีการเรียนรู้อย่างกว้างขวาง มีความสัมพันธ์กับเพื่อนที่โรงเรียน เพื่อนบ้านญาติพี่น้อง มีความอยากรู้อยากเห็น ชอบลองอะไรใหม่ ๆ ชอบเล่นก่อสร้างอะไรขึ้นมาตามความคิดของตน และในขั้นนี้เด็กจะย่างขึ้นสู่ความรู้สึกไวในบริเวณอวัยวะสืบพันธุ์ ฉะนั้น เด็กจะติดอยู่ที่ปมอดิปุส ถ้าเด็กได้รับความรักความเข้าใจและได้รับการสนับสนุนในการทำกิจกรรมต่าง ๆ จากทั้งพ่อและแม่ เด็กย่อมมีความมั่นใจในตนเอง กล้าซักถาม มีความคิดริเริ่ม แสดงความแสบคายในการแก้ปัญหาและพร้อมที่จะเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ตรงกันข้าม ถ้าพ่อแม่เข้มงวดควบคุมความประพฤติตลอดเวลา เด็กจะเกิดความรู้สึกว่าตนเองทำผิดเมื่อพยายามทำอะไรด้วยตัวของตัวเอง

4) ขั้นที่ 4 ระยะเข้าโรงเรียน (School period) อายุ 6-12 ปี ขั้นเอาภาระเองงานกับความมีปมด้อย (Industry vs Inferiority) ระยะนี้เด็กเรียนรู้ที่จะสร้างสรรค์ มีความคิดและพยายามทำกิจกรรมด้วยตัวเอง หากได้รับการสนับสนุนก็ยอมทำให้เด็กมีการพัฒนาบุคลิกภาพและมีความมานะเพียรพยายามที่จะแสวงหาสิ่งที่ท้าทายความสามารถ สติปัญญา แต่หากเหตุการณ์เป็นไปในทางตรงกันข้าม จะทำให้เด็กมีความรู้สึกต่ำต้อยด้อยค่า อาจต้องถอยกลับไปสู่วัยทารกอีกเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะอันต้องรับผิชอบ

5) ขั้นที่ 5 ระยะวัยรุ่น (Adolescent period) อายุ 12-20 ปี ขั้นการเข้าใจอัตลักษณ์ของตนเองกับไม่เข้าใจตนเอง (Identity vs role confusion) เป็นระยะที่เริ่มสนใจเรื่องเพศ เข้าไป

ผูกพันกับสังคมและต้องการตำแหน่งทางสังคม ความรู้สึกเป็นอิสระและเป็นตัวของตัวเอง เข้าใจอัตลักษณ์ของตนเอง รู้ว่าตัวเองต้องการอะไร มีความเชื่ออย่างไร และตนเองเป็นใคร หากไม่สามารถรวบรวมประสบการณ์ในอดีตได้ ก็จะไม่สามารถเข้าใจตัวเอง เกิดความสับสน และความขัดแย้ง

6) ขั้นที่ 6 ระยะต้นของวัยผู้ใหญ่ (Early adult period) อายุ 20-40 ปี ขั้นความใกล้ชิดสนิทสนมกับความรู้สึกเปล่าเปลี่ยว (Intimacy vs Isolation) ระยะนี้เริ่มมีการนัดหมาย การแต่งงาน และชีวิตครอบครัว หรือทำงานกับผู้อื่นได้ หากสามารถบรรลุอัตลักษณ์ของตนเอง ก็จะสามารถสร้างและแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์อย่างสนิทสนมกับบุคคลอื่น หากไม่สามารถประสบความสำเร็จในการแสวงหาแนวทางแห่งตนก็จะไม่สามารถสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับบุคคลอื่น ๆ ได้ มักจะรู้สึกเหงา เปล่าเปลี่ยว ไม่รู้จะพึ่งพาใคร

7) ขั้นที่ 7 ระยะผู้ใหญ่ (Adult period) อายุ 40-60 ปี ขั้นการอนุเคราะห์แก่ผู้อื่นกับการพะว้าพะวงแต่ตัวเอง (Generativity vs Self-Absorption) เป็นระยะที่บุคคลหันมาสนใจกับโลกภายนอก ริเริ่มสร้างสรรค์งานต่าง ๆ เพื่อสังคม คิดถึงผู้อื่น ไม่โลภหรือเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว บุคคลที่ไม่สามารถทำเช่นนี้ได้จะมีความรู้สึกคิดถึง หมกมุ่นอยู่กับตนเอง เป็นคนที่เอาตนเองเป็นศูนย์กลาง มีชีวิตอย่างไร้ความสุข

8) ขั้นที่ 8 ระยะวัยสูงอายุ (Aging period) อายุประมาณ 60 ปีขึ้นไป ขั้นความมั่นคงทางจิตใจกับความสิ้นหวัง (Integrity vs Despair) วัยนี้เป็นวัยสุขุม รอบคอบ ฉลาด บุคคลจะยอมรับความเป็นจริงของชีวิต ระลึกถึงความทรงจำในอดีต หากประสบความสำเร็จในอดีตก็จะรู้สึกไว้วางใจผู้อื่นและตนเอง มีความมั่นคงทางจิตใจ ภูมิใจต่อการบอกเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์ในชีวิตให้บุตรหลานฟัง ตรงกันข้ามหากบุคคลต้องประสบกับความล้มเหลวและความผิดหวังในอดีต จะเกิดความรู้สึกท้อแท้สิ้นหวังในชีวิต รู้สึกคับข้องใจ และไม่สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข

2. ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์⁵ (Maslow's Needs Hierarchy)

มาสโลว์เชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์เกิดขึ้นจากแรงจูงใจหรือสิ่งเร้าที่เป็นความต้องการ 2 ประเภท คือ ความต้องการขั้นพื้นฐาน (basic needs) และความต้องการขั้นสูง (metaneeds) มาสโลว์ได้จัดลำดับขั้นความต้องการจากต่ำไปสูง โดยเริ่มจากความต้องการทางสรีระซึ่งเป็นความต้องการ

⁵ พรพนทิพย์ ศิริวรรณบุษย์, ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ 2 ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), น.144-145.

ขั้นพื้นฐาน (basic needs) ที่จะต้องได้รับการตอบสนองเป็นอันดับแรกจึงจะสามารถพัฒนาไปสู่ความต้องการในลำดับขั้นต่อไป มาสโลว์แบ่งความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์เป็น 5 ลำดับขั้น คือ ความต้องการทางสรีระหรือความต้องการทางร่างกาย (physiological needs) ความต้องการความมั่นคงปลอดภัยหรือสวัสดิภาพ (safety needs) ความต้องการความรักและเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (love & belonging needs) ความต้องการที่จะรู้สึกรับค่า (esteem needs) และความต้องการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงและพัฒนาตนเองเต็มที่ตามศักยภาพของตน (self-actualized needs) ซึ่งเป็นขั้นความต้องการที่บุคคลสามารถบรรลุได้ยากที่สุด และการที่จะสามารถพัฒนาความต้องการไปสู่ลำดับขั้นที่ 5 ได้ บุคคลจะต้องบรรลุความต้องการทั้ง 4 ลำดับขั้นต้นก่อน อย่างไรก็ตาม การตอบสนองความต้องการในแต่ละลำดับขั้นไม่จำเป็นจะต้องถึง 100% ทั้งนี้ ขึ้นกับลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ความต้องการทั้ง 5 ลำดับขั้นดังกล่าว มาสโลว์เสนอเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 2.1

ลักษณะความต้องการขั้นต่างๆของมาสโลว์

จะเห็นว่า มาสโลว์ ได้ลำดับขั้นของความต้องการจากต่ำไปหาสูง และเป็น 2 กลุ่ม คือ ประการที่ 1 ความต้องการที่ต้องได้รับการตอบสนอง ขั้นนี้เด็กได้รับการตอบสนองที่ดี โดยเฉพาะการสื่อสารก็จะสามารถส่งเสริมพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กได้เป็นอย่างดีและความ

ต้องการยอมรับจากผู้อื่น ถ้าเด็กได้รับการพูดชมเชยตลอดจนได้รับการยอมรับจากคนอื่น เด็กก็จะเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เกิดความภาคภูมิใจในตนเองและเป็นคนที่มีพัฒนาการทางอารมณ์ดีไปด้วย ประการที่ 2 ความต้องการการพัฒนาตน คือความต้องการที่จะเจริญเติบโต หรือพัฒนาเต็มตามศักยภาพของตน ทั้งด้านพุทธิปัญญา ทักษะ และเจตคติ จึงกล่าวได้ว่าก่อนที่มนุษย์เรามีการพัฒนาขั้นสูงสุด ความต้องการขั้นต่ำจะต้องสมปรารถนาเสียก่อน มาสโลว์มีความคิดพื้นฐานว่าแม้มนุษย์ทุกคนจะมีธรรมชาติที่เหมือนกัน แต่แต่ละคนจะมีลักษณะพิเศษ ธรรมชาติภายในของแต่ละคนจะคงอยู่ในตัวไปตลอดชีวิต และเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนยืนหยัด สู้เพื่อการมีชีวิต และเพื่อการพัฒนาดนตามศักยภาพของแต่ละคน การพัฒนาตนเองเป็นกระบวนการธรรมชาติ ซึ่งแต่ละคนควรมีโอกาสตัดสินใจเลือกทางเดินของตนเอง

2.1.4 ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา (Cognitive Theories)

พัฒนาการทางสติปัญญาสำหรับเด็กวัยแรกเกิดจนถึง 6 ปี สติปัญญาของคนเราเกิดมาจากการปรับตัวของร่างกายต่อสภาพแวดล้อม การปรับตัวของคนเราก็คือการทำให้เกิดความสมดุลขึ้นในร่างกาย การจัดระเบียบทางสมองคือความพยายามให้เกิดสมดุลของโครงสร้างในสมองขึ้น ซึ่งเป็นระยะที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อชีวิตและเป็นการวางรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ได้มีนักการศึกษาหลายท่านที่กล่าวถึงพัฒนาการทางด้านสติปัญญาดังนี้

1. ทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดของเพียเจท์

จีน เพียเจท์ (Jean Piaget) เป็นนักชีววิทยาชาวสวิสเซอร์แลนด์ แต่มีความสนใจศึกษาทางด้านจิตวิทยา โดยเฉพาะในด้านกระบวนการพัฒนาทางสติปัญญาของเด็กตั้งแต่วัยแรกเกิดจนถึงวัยรุ่น เป็นบุคคลแรกที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ศึกษาพัฒนาการด้านความคิดมนุษย์อย่างเป็นระบบระเบียบ

เพียเจท์เชื่อว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ทุกคนมีความพร้อมที่จะมีปฏิสัมพันธ์และปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมตั้งแต่เกิด เพราะมนุษย์ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมซึ่งต้องมีการปรับตัวอยู่ตลอดเวลา ผลจากกระบวนการดังกล่าวจะทำให้มนุษย์เกิดพัฒนาการของเขาวินิจฉัย จากความเชื่อดังกล่าว เพียเจท์จึงได้ศึกษาพัฒนาการด้านสติปัญญาของเด็กอย่างละเอียดด้วยการสร้างสถานการณ์เพื่อสังเกตพฤติกรรมของบุตรสาว 3 คนของเขา

⁶ <<http://board.dserver.org/b/bestforlife/00000417.html>>, Dec 2006.

เป็นระยะเวลานาน และได้ทำบันทึกไว้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ได้ข้อสรุปว่าธรรมชาติของมนุษย์มีพื้นฐานติดตัวตั้งแต่กำเนิด 2 ชนิด คือ

1.1 การจัดและรวบรวม (Organization) เป็นการจัดและรวบรวมกระบวนการต่าง ๆ ภายใน ให้เป็นระบบระเบียบอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเพื่อให้เกิดภาวะ สมดุลจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

1.2 การปรับตัว (Adaptation) เป็นการปรับตัวเพื่อให้อยู่ในภาวะสมดุลกับสิ่งแวดล้อม ซึ่ง ประกอบด้วยกระบวนการ 2 อย่างคือ

1) การซึมซับหรือดูดซึมประสบการณ์ (Assimilation) หมายถึง การที่มนุษย์มีการซึม ซาบหรือดูดซึมประสบการณ์ใหม่เข้าสู่โครงสร้างของสติปัญญา (Cognitive structure) หลังจากมี ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

2) การปรับโครงสร้างทางเชาวน์ปัญญา (Accommodation) หมายถึง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของเชาวน์ปัญญาที่มีอยู่แล้วให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมใหม่ที่ได้เรียนรู้เพิ่มขึ้น เพื่อยืนยันว่าการพัฒนาสติปัญญาและความคิดของมนุษย์จะต้องอาศัยทั้งการจัดรวบรวมและการปรับตัวดังกล่าว ซึ่งลักษณะพัฒนาการที่เกิดขึ้นจะดำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล โดยมีองค์ประกอบสำคัญที่เสริมพัฒนาการทางสติปัญญา 4 องค์ประกอบ⁷คือ

1. วุฒิภาวะ (Maturation) คือการเจริญเติบโตทางด้านสรีระวิทยามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการ พัฒนาสติปัญญาและความคิด โดยเฉพาะเส้นประสาทและต่อมไร้ท่อ

2. ประสบการณ์ (Experience) ประสบการณ์เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนาด้าน สติปัญญา เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทุกครั้งที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ทั้งประสบการณ์ที่เกิดจากการมี ปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติและประสบการณ์เกี่ยวกับการคิดหาเหตุผล และทางคณิตศาสตร์ ซึ่งสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน

3. การถ่ายทอดความรู้ทางสังคม (Social transmission) คือการที่บุคคลได้รับการ ถ่ายทอด ความรู้ด้านต่าง ๆ จากบุคคลรอบข้าง เช่น พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู เป็นต้น

⁷ สุรางค์ ไคว์ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ 4 ฉบับปรับปรุงแก้ไข, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), น.50.

4. กระบวนการพัฒนาสมดุล (Equilibration) คือการควบคุมพฤติกรรมของตนเองซึ่งอยู่ใน ตัวของแต่ละบุคคลเพื่อปรับสมดุลของพัฒนาการทางสติปัญญาและความคิดไปสู่ขั้นที่สูงกว่า ขั้นพัฒนาการเซวาร์ปัญญา เพียเจต์ได้แบ่งขั้นพัฒนาการของเซวาร์ปัญญาออกเป็น 4 ขั้นคือ⁸

1. ขั้นใช้ประสาทสัมผัสและกล้ามเนื้อ (Sensorimotor period) อายุตั้งแต่แรกเกิด- 2 ปี เป็นขั้นพัฒนาการทางความคิดและสติปัญญาก่อนระยะเวลาที่เด็กจะพูดเป็นภาษาได้ การแสดงถึงความคิดและสติปัญญาของเด็กวัยนี้จะเป็นในลักษณะของการกระทำหรือการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับการเคลื่อนไหว เป็นลักษณะของปฏิกิริยาสะท้อน เช่น การดูด การมอง การไขว่คว้า มีพฤติกรรมน้อยมากที่แสดงออกถึงความเข้าใจ เพราะเด็กยังไม่สามารถแยกตนเองออกจากสิ่งแวดล้อมได้ ตัวตนของเด็กยังไม่ได้พัฒนาจนกว่าเด็กจะได้รับประสบการณ์ ทำให้ได้พัฒนาตัวตนขึ้นมาแล้ว เด็กจึงสามารถแยกแยะสิ่งต่าง ๆ ได้จนกระทั่งเด็กอายุประมาณ 18 เดือน จึงจะเริ่มแก้ปัญหาด้วยตนเองได้บ้าง และรับรู้เท่าที่สายตามองเห็น

2. ขั้นเริ่มมีความคิดความเข้าใจ (Pre-operational period) อายุ 2-6 ปี เด็กวัยนี้เป็นวัยก่อนเข้าโรงเรียนและวัยอนุบาล ยังไม่สามารถใช้สติปัญญากระทำสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ ความคิดของเด็กวัยนี้ขึ้นอยู่กับการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ ไม่สามารถใช้เหตุผล อย่างลึกซึ้งได้ วัยนี้เริ่มเรียนรู้การใช้ภาษา และสามารถใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ได้ พัฒนาการวัยนี้แบ่งได้เป็น 2 ขั้นคือ

1) ขั้นกำหนดความคิดไว้ล่วงหน้า (Preconceptual thought) อายุ 2-4 ปี ระยะเวลา เด็กจะมีพัฒนาการด้านการใช้ภาษา รู้จักใช้คำสัมพันธ์กับสิ่งของ มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ได้แต่ยังไม่สมบูรณ์ ไม่มีเหตุผล คิดเอาแต่ใจตัวเอง อยู่ในโลกแห่งจินตนาการ ชอบเล่นบทบาทสมมติตามจินตนาการของตนเอง

2) ขั้นคิดเอาเอง (Intuitive thought) อายุ 4-6 ปี ระยะเวลา เด็กสามารถคิดอย่างมีเหตุผลขึ้น แต่การคิดยังเป็นลักษณะการรับรู้มากกว่า ความเข้าใจ จะมีพัฒนาการรับรู้อย่างรวดเร็ว สามารถเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้เป็นหมวดหมู่ ที่มีลักษณะคล้ายคลึงและแตกต่างกัน ลักษณะพิเศษของวัยนี้คือ เชื่อตัวเองโดยไม่ยอมเปลี่ยนความคิด หรือเชื่อในเรื่องการทรงภาวะเดิมของวัตถุ (conservation) ซึ่งเพียเจต์เรียกว่า principle of invariance

3) ขั้นใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลเชิงรูปธรรม (Concrete operational period) อายุ 7-11 ปี ระยะเวลา เด็กจะมีพัฒนาการทางความคิดและสติปัญญาอย่างรวดเร็ว สามารถคิดอย่าง

⁸ เยาวพา เดชะคุปต์, การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย, (กรุงเทพมหานคร: โอเพีกรรฟฟิกส์ ดีไซน์ส์, 2542), น.65-66.

มี เหตุผล แบ่งแยกสิ่งแวดล้อมออกเป็นหมวดหมู่ ลำดับชั้น จัดเรียงขนาดสิ่งของ และเริ่มเข้าใจ เรื่องการคงสภาพเดิม สามารถนำความรู้หรือประสบการณ์ในอดีตมาแก้ปัญหาเหตุการณ์ใหม่ ๆ ได้มีการถ่ายโยงการเรียนรู้ (transfer of learning) แต่ปัญหาหรือเหตุการณ์นั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับ วัตถุหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม ส่วนปัญหาที่เป็นนามธรรมนั้นเด็กยังไม่สามารถแก้ได้

4) ขั้นใช้ความคิดอย่างมีเหตุผลเชิงนามธรรม (Formal operational period) อายุ 11-15 ปี ขั้นนี้เป็นขั้นสูงสุดของพัฒนาการทางสติปัญญาและความคิด ความคิดแบบเด็ก ๆ จะ สิ้นสุดลง จะเริ่มคิดแบบผู้ใหญ่ สามารถคิดแก้ปัญหาที่เป็นนามธรรมด้วยวิธีการหลากหลาย รู้จัก คิดอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถตั้งสมมติฐาน ทดลอง ใช้เหตุผล และทำงานที่ต้องใช้สติปัญญา อย่างสลับซับซ้อนได้ เพียเจต์กล่าวว่าเด็กวัยนี้เป็นวัยที่คิดเหนือไปกว่าสิ่งปัจจุบัน สนใจที่จะสร้าง ทฤษฎีเกี่ยวกับทุกสิ่งทุกอย่าง และมีความพอใจที่จะคิดพิจารณาเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีตัวตนหรือสิ่งที่ เป็นนามธรรม นักจิตวิทยาเชื่อว่า การพัฒนาความเข้าใจจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเข้าสู่วัยชรา

จากแนวความคิดของเพียเจต์ พัฒนาการทั้งหมดจะดำเนินไปในลักษณะที่มี ขั้นตอนโดยผ่านระยะทั้ง 4 ดังกล่าว และแต่ละระดับของพัฒนาการจะมีรากฐานมาจากระดับ พัฒนาการในขั้นก่อน และพัฒนาการขั้นก่อนๆ ก็จะเป็นพื้นฐานสำหรับพัฒนาการในระดับขั้นต่อไป (เยาวพา เดชะคุปต์, เรื่องเดียวกัน อ้างถึงใน ประสาท อิศรปริดา, 2521, น.20.)

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของบรูเนอร์

เจโรม บรูเนอร์ ⁹ (Jerome Bruner) นักการศึกษาและนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ผลงานส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผลงานของเพียเจต์ บรูเนอร์มีความสนใจเรื่อง พัฒนาการการเรียนรู้ของเด็ก มีความเชื่อว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้เรียนจะต้อง ลงมือปฏิบัติ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้โดยมีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์หรือความรู้ เดิม นอกจากนั้นผู้เรียนจะต้องเป็นผู้เลือกข้อมูล สร้างสมมติฐาน รวมตลอดถึงตัดสินใจโดยการ บรูณาการประสบการณ์ใหม่ไปสู่โครงสร้างทางสติปัญญา บรูเนอร์ ได้จัดลำดับขั้นพัฒนาการการ เรียนรู้ของเด็กหรือโครงสร้างทางสติปัญญาเป็น 3 ขั้น¹⁰ ดังนี้

⁹ เรื่องเดียวกัน, น.67.

¹⁰ นกเนตร ธรรมบวร, การประเมินผลพัฒนาการเด็กปฐมวัย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), น.43-44.

1) ขั้นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Enactive stage)

เด็กจะเรียนรู้และเข้าใจสิ่งแวดล้อมโดยผ่านการกระทำหรือการลงมือปฏิบัติ เช่น การสัมผัส การเคลื่อนไหว เป็นต้น การเรียนรู้ในขั้นนี้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความสามารถด้านการเคลื่อนไหว การเดินร่ำ และการใช้ร่างกายหรือส่วนต่าง ๆ ของร่างกายในการแสดงออกซึ่งความรู้ของตน

2) ขั้นการเรียนรู้ด้วยภาพและจินตนาการ (Iconic stage)

เด็กจะเรียนรู้ผ่านการมองรูปภาพ หรือตัวแบบ เด็กเริ่มพัฒนาวิธีการจำโดยการใช้จินตนาการมากขึ้น ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ รอบตัวของเด็กจะขึ้นอยู่กับการรับรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสมากกว่าการใช้ภาษา เช่น เสียงดัง ความสว่าง เป็นต้น การเรียนรู้ในขั้นนี้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการเรียนหรือการแสดงออกผ่านงานศิลปะซึ่งต้องใช้สายตาและมิติสัมพันธ์

3) ขั้นการเรียนรู้ด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic stage)

เด็กจะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ โดยผ่านระบบสัญลักษณ์ เช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน และการจัดลำดับ รวมตลอดถึงสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นนามธรรมซึ่งจะช่วยให้เด็กเข้าใจข้อมูลต่าง ๆ ที่ซับซ้อนมากขึ้น การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนโดยส่วนใหญ่และการประเมินผลจะให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ในขั้นนี้มากกว่าขั้นอื่น ๆ ข้างต้นอย่างไรก็ตาม บรูเนอร์มีความเชื่อว่า เด็กสามารถเรียนรู้วิชาใดก็ได้ไม่ว่าจะอยู่ในระดับชั้นใด ทั้งนี้โดยอยู่ภายใต้เงื่อนไขว่า ครูต้องสามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสมโดยคำนึงถึงขั้นพัฒนาการการเรียนรู้ทั้ง 3 ขั้น ไม่เน้นเฉพาะแต่ขั้นใดขั้นหนึ่งเพียงขั้นเดียว เช่น ในการสอนเรื่อง ความสามัคคี ครูอาจให้เด็กวาดรูปหรือทำกิจกรรมศิลปะในรูปแบบอื่นๆ เพื่ออธิบายความหมายของคำ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กซึ่งไม่มีความถนัดทางด้านการใช้ภาษาได้แสดงออกซึ่งความคิดเห็น และความรู้ของตน

3. ทฤษฎีหลายองค์ประกอบของ เฮอร์สโตน (Thurstone)

ทฤษฎีหลายองค์ประกอบ (Multiple-Factor Theory) เป็นแนวคิดของเฮอร์สโตน (Thurstone) โดยวิจัยโครงสร้างของสมองแยกออกเป็นส่วนย่อยๆ หลายกลุ่มแต่ละกลุ่มทำหน้าที่เป็นอย่างไร ไปโดยเฉพาะหรืออาจจะทำงานร่วมกันบ้าง องค์ประกอบย่อยๆ นั้น เฮอร์สโตน ให้ชื่อ่ว่า ความสามารถปฐมภูมิทางสมอง (Primary Mental Abilities) ซึ่งประกอบด้วยความสามารถที่มองเห็นได้ชัด และสำคัญ 7 ประการ ดังนี้¹¹

¹¹ สุวรรณ ไชยะธน, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.53-54.

1) องค์ประกอบด้านภาษา เป็นความสามารถในการเข้าใจคำศัพท์ ข้อความ บทกวี เรื่องราวต่างๆ ที่อ่าน ความมีเหตุผลทางภาษา และการเลือกใช้ภาษาได้อย่างเหมาะสม

2) องค์ประกอบด้านความคล่องแคล่วในการใช้คำ เป็นความสามารถในการใช้คำได้ถูกต้อง เหมาะสม รวดเร็ว

3) องค์ประกอบด้านจำนวน เป็นความสามารถในการคิดเกี่ยวกับตัวเลขได้อย่างรวดเร็วและถูกต้อง ตลอดจนเป็นความสามารถในการแก้ไขปัญหาเชิงปริมาณ

4) องค์ประกอบด้านมิติสัมพันธ์ เป็นความสามารถที่ส่งผลให้คนเข้าใจถึงขนาดและมิติต่างๆ อันได้แก่ สั้น ยาว ไกล ใกล้ และพื้นที่หรือทรวดทรงที่มีขนาดและปริมาตรแตกต่างกัน สามารถสร้างจินตนาการให้เป็นสิ่งวน้อยและส่วนผสมของวัตถุต่างๆ เมื่อนำมาซ้อนทับกัน สามารถรู้ความสัมพันธ์ของรูปทรงเรขาคณิต เมื่อเปลี่ยนแปลงที่อยู่ความสามารถด้านนี้จะส่งผลในวิชาเรขาคณิต วาดเขียน แผนที่ และการฝีมือ ในชีวิตจริงความสามารถด้านนี้จะส่งผลให้เป็นนักออกแบบ เขียนแปลน นักวางผังเมือง วิศวกร เป็นต้น

5) องค์ประกอบด้านความจำ เป็นความสามารถในการระลึกหรือจดจำเหตุการณ์ หรือเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ และถูกต้อง

6) องค์ประกอบด้านการสังเกตพิจารณาหรือด้านสังเกตรับรู้ เป็นความสามารถในการเห็นรายละเอียดต่างๆ ได้มาก ถูกต้องและรวดเร็ว อาจเป็นรูปของการพิจารณาความคล้ายคลึง หรือความแตกต่างระหว่างสิ่งของต่างๆ ก็ได้

7) องค์ประกอบด้านเหตุผล บางที่ใช้ Induction หรือ General Reasoning องค์ประกอบนี้แสดงถึงความสามารถด้านวิจารณ์ญาณ การหาเหตุผลค้นคว้าหาความสำคัญ ความสัมพันธ์และหลักการทั้งหลายที่สร้างกฎหรือทฤษฎี

เธอร์สโตนมีความเห็นว่า สมรรถภาพของสมองเป็นพื้นฐานของบุคคลมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญทั้ง 7 องค์ประกอบ ดังที่กล่าวมา ในการคิดของบุคคลนั้นอาจไม่ได้ใช้ความสามารถในการคิดขั้นปฐมภูมิเพียงองค์ประกอบเดียว แต่อาจใช้หลายองค์ประกอบรวมกัน เรียกว่า “สมรรถภาพขั้นทุติยภูมิ”

2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

2.2.1 ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม¹² (Behavioral Theories)

1. นักจิตวิทยาในกลุ่มนิยมทฤษฎีพฤติกรรมนิยม ศึกษาการเรียนรู้ในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเร้า (Stimulus-คือสิ่งที่ทำให้เกิดพฤติกรรม) กับปฏิกิริยาตอบสนอง (Response - ตัวพฤติกรรม) โดยมีแนวคิดหลักไปในทำนองเดียวกันว่า การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้จากการมีสิ่งเร้าและปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้า ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับลักษณะความสัมพันธ์ของสิ่งเร้ากับการตอบสนองในแต่ละทฤษฎีของนักจิตวิทยาแต่ละท่านต่างกันออก

นักจิตวิทยาคนสำคัญในกลุ่มนิยมทฤษฎีพฤติกรรมนิยม ที่ตั้งทฤษฎีการเรียนรู้ ที่ถือว่าเป็นพื้นฐานการศึกษา ในกลุ่มนี้คือ ธอร์นไดค์ (Edward Thondike) พافلอฟ (Ivan Pavlov) และสกินเนอร์ (B.F Skinner)

แนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับทฤษฎีพฤติกรรมนิยม

- 1) พฤติกรรมทุกอย่างที่เกิดโดยการเรียนรู้และสามารถสังเกตได้
- 2) พฤติกรรมแต่ละชนิดเป็นผลรวมของการเรียนรู้ที่เป็นอิสระหลายอย่าง
- 3) แรงเสริม(Reinforcement) ช่วยทำให้พฤติกรรมเกิดขึ้นได้

2. นักจิตวิทยาในกลุ่มเกสตัลท์¹³ Gestalt มาจากภาษาเยอรมัน หมายถึง ทั้งหมด (Wholeness) รูปลักษณะที่สมบูรณ์ (Configuration) หรือรูปแบบที่สมบูรณ์ (Complete of Form) การรับรู้ของบุคคลต่อสิ่งต่าง ๆ อยู่ในลักษณะรูปแบบที่สมบูรณ์เป็นส่วนรวมทั้งหมด (Wholeness) มิใช่ส่วนย่อย (Part)

ตอนต้นศตวรรษที่ 20 จิตวิทยาเกสตัลท์ได้กำเนิดขึ้นที่เยอรมัน โดย เคิร์ท เลวิน (Kurt Lewin) เคิร์ท คอฟกา (Kurt Koffka) วูฟแกง โคห์เลอร์ (Wolfgang Koehler) และ แมกซ์ เวอร์ไทเมอร์ (Max Wertheimer) แนวความคิดเน้นการมองสิ่งต่าง ๆ เป็นระบบทั้งหมด เขาย้ำว่าผลรวมของส่วนย่อย จะไม่เท่ากับส่วนรวมทั้งหมด (Whole) ซึ่งแต่เดิมจะใช้วิธีการพิจารณาปัญหาจาก

¹² “ทฤษฎีพฤติกรรมนิยม”,

<<http://ednet.kku.ac.th/~sumcha/tar/pages/intro.htm>>, Dec 2005.

¹³ ภาคินัย สุนทรวิภาต, “เทคนิคการแนะแนวอาชีพระดับกลาง”,

<<http://www.doe.go.th/vgnew/images/file.asp?FileID=1684>>, Dec 2005.

ประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน แต่ยังไม่มีส่วนไหนมากนัก วิธีการศึกษาแบบเกสโตลท์เริ่มมีชื่อเสียง โดย Federick S. Perls ศึกษาการเรียนรู้โดยถึงการเน้นถึงการใช้ความคิดและประสบการณ์เข้ามาช่วย โดยมีแนวความคิดหลักไปในทำนองเดียวกันว่า เมื่อมีสิ่งเร้า ปฏิกริยาตอบสนองจะเกิดขึ้นไม่เฉพาะเพียงมีสิ่งเร้านั้นมาเข้าบุคคลเท่านั้น แต่บุคคลต้องอาศัยประสบการณ์เดิมเข้ามาช่วยคิดด้วยว่าถ้าพบกับสิ่งเร้าหรือปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ควรมีปฏิกริยาตอบสนองหรือวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร จนเกิดความคิดเห็นลู่ทางอย่างแจ่มแจ้งแล้ว บุคคลจึงมีปฏิกริยาตอบสนองหรือการแก้ปัญหาเหล่านั้นๆ ส่วนรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละทฤษฎีนักจิตวิทยาแต่ละท่านในกลุ่มนี้ก็จะแตกต่างกันไปตามวิธีคิดและผลของการทดลองของนักจิตวิทยาแต่ละท่านเช่นเดียวกัน

บุคลิกภาพตามแนวคิดเกสโตลท์เชื่อว่ามี 3 แบบ¹⁴

- 1) Being เป็นส่วนที่ติดตัวมนุษย์มาแต่กำเนิด นับว่าเป็นศูนย์กลางของบุคลิกภาพ
- 2) Self เป็นส่วนที่มนุษย์ค้นพบเกี่ยวกับตนเองที่แตกต่างไปจากที่เคยรับรู้มาและบุคคลอื่นยอมรับ (Acknowledgement) Self จึงเป็นส่วนที่บุคคลได้รู้จักตนเองอย่างแท้จริง
- 3) Self Image เป็นส่วนที่ตนควรจะเป็น ซึ่งเป็นส่วนที่สังคมคาดหวังไว้ (Self Rang) เป็นตัวที่ขัดขวางการรู้จักตัวตนที่แท้จริง

ในการพัฒนาบุคคลที่เป็นไปตามปกติจะพยายามแสวงหาความสมดุล ระหว่าง Self กับ Self Image

การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวคิดเกสโตลท์ แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) Social Stage เป็นขั้นที่เด็กรับรู้คนอื่น สิ่งแวดล้อม แต่ไม่รู้จักตนเอง เนื่องจากต้องอาศัยฟังพาผู้อื่นจึงรับรู้ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม
- 2) Psychophysical Stage เด็กเริ่มรับรู้และสัมผัสตัวตน (Self) มโนภาพ (Self Image) และส่วนที่มีมาแต่กำเนิด (Being) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของบุคลิกภาพ
- 3) Spiritual Stage เป็นการพัฒนาขั้นของการรับรู้จาก Sensory Sensing ไปสู่ Extra Sensory Sensing ได้แก่ การพัฒนาการรับรู้จากสติปัญญาอารมณ์ไปสู่ความรู้แจ้งในตนเอง ถ้าเข้าสู่ขั้นนี้บุคคลจะสามารถจัดระบบแห่งตนเองได้

Perls เชื่อว่าทุกคนเกิดมาพร้อมกับเป้าหมายอันเดียวกัน คือ ความต้องการที่จะรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้ (Self-Actualization) อันเป็นความต้องการพื้นฐานของคนเรา โดยรวมถึงความต้องการทางสรีระด้วย

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น.7-8.

2.2.2 ทฤษฎีการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข

ทฤษฎีการเรียนรู้จากเงื่อนไขคลาสสิก¹⁵ (Classical of respondent conditioning) เป็นทฤษฎีที่นักสรีรวิทยาชาวรัสเซียชื่อ พาฟลอฟ (Ivan Pavlov) ได้พัฒนาขึ้น เป็นทฤษฎีเก่าแก่ และเรียกว่าเป็นคลาสสิก เนื่องจากทฤษฎีการเรียนรู้ของ พาฟลอฟ มีประวัติการศึกษาทดลองก่อน ทฤษฎีการเรียนรู้อื่นๆ นักจิตวิทยารุ่นหลังได้นำแนวความคิดมาศึกษาค้นคว้าต่อมาอีกมากมาย และมีความเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของบุคคลดังนี้คือ

1. การเรียนรู้บางอย่างไม่จำเป็นต้องใช้สิ่งเร้าแต่เพียงอย่างเดียว สิ่งเร้าอื่นอาจก่อให้เกิดการเรียนรู้เช่นเดิมได้ ถ้าสิ่งเร้ามีเงื่อนไขสัมพันธ์กับสิ่งเร้าเดิม
2. รางวัล คือคำชมหรือสิ่งที่ทำให้เด็กพอใจ จะช่วยให้เด็กมีกำลังใจเรียนเรื่องที่ ต้องการเรียนได้ดีขึ้น แต่การให้กำลังใจที่บ่อยเกินไปหรือมีทุกครั้งจะทำให้เด็กเลิกพยายามได้ง่าย เมื่อไม่ได้รับคำชมเชยหรือรางวัลในพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่ง

2.2.3 ทฤษฎีความใกล้ชิดระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองกักรี(S-R Contiguity Theory)

หลักการเรียนรู้ของกักรีมี 5 ข้อดังนี้¹⁶

1. การแสดงพฤติกรรม หมายถึง กลุ่มของการกระทำ หรือการเคลื่อนไหว ซึ่งสิ่งมีชีวิต นำมาใช้ในการตอบสนองต่อสิ่งเร้าอันหนึ่ง กลุ่มของการกระทำ หรือการเคลื่อนไหวนี้ย่อม แบ่งย่อยๆ ได้หลายชุด และแต่ละชุดย่อมเกิดผลขึ้นได้เช่นกันในขั้นสุดท้าย
2. การฝึกหัด กักรีลงความเห็นว่าการเรียนรู้เกิดจากการกระทำที่ถูกต้องเพียงครั้ง เดียว
3. การเสริมแรง กักรีมีความเห็นว่าพฤติกรรมใดก็ตามบุคคลนั้นจะกระทำเป็นครั้ง สุดท้ายในสถานการณ์หนึ่งไม่ว่าจะถูกต่อง หรือผิด จะเป็นพฤติกรรมที่บุคคลนั้นกระทำซ้ำอีกเมื่อ ได้รับสิ่งเร้าในรูปแบบเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง กักรี ไม่สนใจแรงเสริม บอกว่าบุคคลไม่ได้เรียนรู้เพื่อจะ แสดงพฤติกรรมตอบสนองหรือเพื่อรางวัล สิ่งที่บุคคลกระทำไม่ว่าจะเกิดการเรียนรู้หรือไม่ขึ้นอยู่กับ

¹⁵ <<http://mkpayap.payap.ac.th/course/mk210/f6.2.htm>>, Dec2006.

¹⁶ สุวรรณ ไชยะธน, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.61-62.

การกระทำนั้น จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์หนึ่งเป็นอีกสถานการณ์หนึ่งได้หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อเกิดการกระทำครั้งสุดท้าย

2.2.4 ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา¹⁷ (Social Cognitive Learning Theory)

เป็นทฤษฎีของศาสตราจารย์บันดูรา แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford) ประเทศสหรัฐอเมริกา บันดูรามีความเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ส่วนมากเป็นการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือการเลียนแบบ และเนื่องจากมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ (interact) กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบ ๆ ตัวอยู่เสมอ บันดูราอธิบายว่าการเรียนรู้เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมในสังคม ซึ่งทั้งผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน

ความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา

1. บันดูรา ได้ให้ความสำคัญของการปฏิสัมพันธ์ของอินทรีย์และสิ่งแวดล้อม และถือว่าการเรียนรู้ก็เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและสิ่งแวดล้อม โดยผู้เรียนและสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อกันและกัน บันดูราได้ถือว่าทั้งบุคคลที่ต้องการจะเรียนรู้และสิ่งแวดล้อมเป็นสาเหตุของพฤติกรรมและได้อธิบายการปฏิสัมพันธ์ ดังนี้

ภาพที่ 2.2

วงจรพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา

¹⁷ WBI วิชา263-201เทคโนโลยีการศึกษา,

< <http://etc.pn.psu.ac.th/wbi/263201/obj04.html>>, Dec 2006.

2. บันดูรา ได้ให้ความแตกต่างของการเรียนรู้ (Learning) และการกระทำ (Performance) ว่าความแตกต่างนี้สำคัญมาก เพราะคนอาจจะเรียนรู้อะไรหลายอย่างแต่ไม่กระทำ เป็นต้นว่า นิสิตและนักศึกษาทุกคนที่กำลังอ่านตำรานี้คงจะทราบว่า การโกงในการสอบนั้นมีพฤติกรรมอย่างไร แต่นิสิตนักศึกษาเพียงน้อยคนที่จะทำการโกงจริง ๆ บันดูราได้สรุปว่าพฤติกรรมของมนุษย์อาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท

- 1) พฤติกรรมสนองตอบที่เกิดจากการเรียนรู้ ผู้ซึ่งแสดงออก หรือกระทำสม่ำเสมอ
- 2) พฤติกรรมที่เรียนรู้แต่ไม่เคยแสดงออกหรือกระทำ
- 3) พฤติกรรมที่ไม่เคยแสดงออกทางการกระทำ เพราะไม่เคยเรียนรู้จริง ๆ

3. บันดูรา ไม่เชื่อว่าพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจะคงตัวอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอและทั้งสิ่งแวดล้อมและพฤติกรรมมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ตัวอย่างเช่น เด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวก็คาดหวังว่าผู้อื่นจะแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวต่อตนด้วย ความคาดหวังนี้ก็ส่งเสริมให้เด็กแสดงพฤติกรรมก้าวร้าว และผลพวงก็คือว่า เด็กอื่น (แม้ว่าจะไม่ก้าวร้าว) ก็แสดงพฤติกรรมตอบสนองแบบก้าวร้าวด้วย และเป็นเหตุให้เด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าวยิ่งแสดงพฤติกรรมก้าวร้าวมากยิ่งขึ้นซึ่งเป็นการย้ำความคาดหวังของตน บันดูราสรุปว่า “เด็กที่มีพฤติกรรมก้าวร้าว จะสร้างบรรยากาศก้าวร้าวรอบ ๆ ตัวจึงทำให้เด็กอื่นที่มีพฤติกรรมอ่อนโยนไม่ก้าวร้าวแสดงพฤติกรรมตอบสนองก้าวร้าวเพราะเป็นการแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งแวดล้อมที่ก้าวร้าว”

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับเด็กปฐมวัยและการพัฒนาการของเด็กปฐมวัย

2.3.1 ความหมายของเด็กปฐมวัย

เด็กปฐมวัย (Early Childhood)¹⁸ อธิบายว่า เด็กปฐมวัยจะมีช่วงอายุตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึง 6 ปี คุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา กำลังเริ่มพัฒนาอย่างเต็มที่ (Massoglia, 1977, p.3.)

หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พุทธศักราช 2540 (อ้างถึงใน สุวรรณ ไชยะธน, 2548, น.1.) กล่าวว่า เด็กปฐมวัยคือเด็กที่มีอายุแรกเกิด ถึง 6 ปี

¹⁸ เยาวพา เดชะคุปต์, การจัดการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย, (กรุงเทพมหานคร: เอพี กราฟฟิกส์ ดีไซน์ส์, 2542), น.13-14.

ภรณ์ คุรุรัตน์ กล่าวว่ เด็กปฐมวัย คือเด็กที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งถึง 6 ปี เป็นช่วงที่พัฒนาการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสติปัญญา ซึ่งในช่วงอายุ 0-4 ปี จะพัฒนาได้ถึงร้อยละ 50 จะเพิ่มอีกร้อยละ 30 ในช่วง 4-8 ปี และที่เหลือร้อยละ 20 จะพัฒนาระหว่างอายุ 8-10 ปี โดยประมาณ¹⁹

2.3.2 ความหมายของพัฒนาการสำหรับเด็กปฐมวัย

มีนักการศึกษาให้ความหมายของพัฒนาการไว้หลายท่าน ซึ่งแต่ละท่านได้ให้ความหมายของพัฒนาการเด็กปฐมวัยในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงทุกๆด้านอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน²⁰ กล่าวว่า “พัฒนาการ” หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปทางที่ดี

พูนสุข บุญยสวัสดิ์ และคณะ²¹ ได้ให้ความหมายของ “พัฒนาการ”ไว้ว่า พัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างและแบบแผนของอินทรีย์ทุกส่วน ซึ่งจะก้าวหน้าไปเรื่อยๆ ตามขั้นตอนที่ควรจะเป็น ทำให้เด็กมีลักษณะและความสามารถใหม่ๆเกิดขึ้น อันจะมีผลให้เด็กเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นเป็นลำดับทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา ภาษา อารมณ์และสังคม

สุชา จันทรเฒ ²² พัฒนาการ หมายถึง การเจริญเติบโตหรือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของร่างกาย รวมถึงหน้าที่การงานของส่วนต่างๆ ของร่างกายหรือการจัดระเบียบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ให้มีความเพิ่มพูนขึ้นทางด้านขนาด และให้มีหน้าที่ทำงานแตกต่างกัน ซึ่งหน้าที่ของอวัยวะเหล่านี้มีความสลับซับซ้อนให้ทำงานร่วมประสานสัมพันธ์กัน ให้มีความสามารถ

¹⁹ ภรณ์ คุรุรัตน์, เด็กปฐมวัยท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง, (วารสารการศึกษาปฐมวัย. ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 (เมษายน 2542), น.46.

²⁰ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์), น.2.

²¹ พูนสุข บุญยสวัสดิ์, “ของเล่นเด็ก.”ใน หนูน้อยน่ารัก, น.104-109.รวบรวมและจัดพิมพ์โดยทีศนา เขมมณีและวาริ ธีระจิตร. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535)

²² สุชา จันทรเฒ, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชจำกัด, 2542), น.12.

ประสิทธิภาพ จนถึงระดับคุณภาพสูงสุดขีด การเปลี่ยนแปลงยังรวมถึงการเรียนรู้ และมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า การออกกำลังกาย อีกด้วย

จากความหมายของพัฒนาการสามารถสรุปได้ว่า พัฒนาการหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างที่สลับซับซ้อน การเจริญเติบโตด้านขนาดความแตกต่างความสามารถ ประสิทธิภาพมีอยู่ในระดับคุณภาพสูงสุด การเพิ่มความสามารถในการทำหน้าที่ การเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลที่ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอน และสอดคล้องกันทั้ง 4 ด้าน ทำให้เกิดลักษณะและความสามารถใหม่ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงยังรวมกับการเรียนรู้

พัฒนาการของเด็กปฐมวัย จึงสามารถสรุปออกเป็น 4 ด้าน คือด้านร่างกาย ด้านอารมณ์-จิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา โดยมีรายละเอียดของพัฒนาการแต่ละด้าน ดังนี้

2.3.2.1 พัฒนาการด้านร่างกาย

พัฒนาการด้านร่างกาย²³ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงด้านขนาด รูปร่าง ทรวดทรง และด้านอื่นๆ ของระบบร่างกายและโครงสร้างของร่างกาย เช่น การเปลี่ยนแปลงของขนาด รูปร่าง การขยายของทรวงอก หรือการเพิ่มประสิทธิภาพของหน้าที่ต่างๆ ที่เกี่ยวกับร่างกาย เป็นต้น

พัฒนาการด้านร่างกายนี้ สามารถแบ่งออกเป็น 2 ด้านคือ

1) พัฒนาการทางด้านปริมาณ ได้แก่ การเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย เช่น ส่วนสูง ตัวโตขึ้น และมีน้ำหนักเพิ่มมากขึ้น เป็นต้น

2) พัฒนาการทางด้านคุณภาพ ได้แก่ ความสามารถในการเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ เช่น การนั่ง การยืน การเดิน การวิ่ง และการกระโดด

ลักษณะพัฒนาการด้านร่างกายของเด็กปฐมวัย แบ่งตามอายุของเด็กมีลักษณะดังนี้²⁴

²³ อุบลรัตน์ เฟื่องสฤติ, จิตวิทยาพัฒนาการ, (กิงจันทร์การพิมพ์, 2532), น.207-218.

²⁴ สุวรรณ ไชยะธนา, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.8-10.

1. พัฒนาการด้านร่างกายเด็กวัย 1 ปี

เด็กในวัยนี้มีพัฒนาการทางการเคลื่อนไหว เริ่มจากคลานและเดินด้วยตนเองได้เมื่ออายุประมาณ 15 เดือน แต่การทรงตัวยังไม่ค่อยดี การใช้กล้ามเนื้อมือของเด็กในวัยนี้จะพบว่าเด็กสามารถเปิดประตูและเปิดดูรูปภาพในหนังสือได้โดยใช้มือข้างที่ชำนาญ

2. พัฒนาการด้านร่างกายเด็กวัย 2 ปี

เด็กวัยนี้สามารถเคลื่อนไหวร่างกายได้ทุกส่วน ชอบเล่นของเล่นที่ออกแรงมากๆ เช่น เตะลูกบอล ดีและตอกด้วยค้อน เด็กวัยนี้สามารถเดินขึ้นลงบันไดได้เองแต่ต้องวางขาทั้ง 2 ข้าง บนขั้นบันไดเดียวกันก่อน จนอายุย่าง 3 ปี จะสามารถสลับเท้าขึ้นบันไดได้วิ่งได้คล่องขึ้นแต่ก็ยังไม่สามารถหยุดได้ทันที การใช้กล้ามเนื้อเล็ก สามารถหยิบจับของชิ้นเล็กๆ แต่หลุดมือง่าย จับดินสอแท่งใหญ่ๆ ได้ด้วยนิ้วชี้และนิ้วหัวแม่มือ การประสานสัมพันธ์ระหว่างมือและนิ้วทำงานได้ดี สามารถตอบลูกได้ 4-8 ชิ้น

3. พัฒนาการด้านร่างกายเด็กวัย 3 ปี

เด็กวัยนี้ กล้ามเนื้อแข็งแรง ชอบออกกำลังกาย สามารถบังคับการเคลื่อนไหวได้ดีมาก กระโดดหรือวิ่งก็ได้ ขี่จักรยาน 3 ล้อ กระโดดสูง กระโดดขาเดียว สามารถขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้แล้ว รับลูกบอลได้ด้วยมือทั้งสองข้าง และสามารถโยลูกบอลระยะไกล 1 เมตร ได้ เขียนรูปร่างกลมตามแบบได้ และยังใช้กรรไกรด้วยมือข้างเดียวได้ ใช้มือหยิบจับอาหารตลอดจนใช้ช้อนตักอาหารเข้าปาก ช่วยตัวเองในการแต่งกาย เช่น ถอดและใส่กระดุมเสื้อได้เอง แต่ยังต้องการให้ผู้ใหญ่ช่วยเหลือ

4. พัฒนาการด้านร่างกายเด็กวัย 4 ปี

กล้ามเนื้อขาและแขนแข็งแรง การเคลื่อนไหวของร่างกายของเด็กวัยนี้ กระฉับกระเฉง ไม่ชอบอยู่เฉย ปีนาย เต็นท์ทางต่างๆ ได้อย่างสนุกสนาน ใช้มือถนัดขึ้น หยับวัตถุเล็กๆ ได้ สามารถวิ่งและหยุดได้คล่อง รับลูกบอลได้ด้วยมือทั้งสอง เดินขึ้นลงบันไดสลับเท้าได้ เขียนรูปร่างเหลี่ยมตามแบบได้ ตัดกระดาษเป็นเส้นตรงได้ สามารถช่วยตนเองเรื่องปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ เช่น การแต่งกาย การแปรงฟัน การหวีผม เป็นต้น

5. พัฒนาการด้านร่างกายเด็กวัยระหว่าง 5-6 ปี

สามารถควบคุมกล้ามเนื้อส่วนใหญ่ได้ดี แต่รายละเอียดยังไม่ดีนัก เด็กวัยนี้สามารถฝึกพับกระดาษ ตัดกระดาษ และเล่นเกี่ยวกับการก่อสร้างได้ดี ผูกเชือกกรองเท้า เขียนรูปร่างสามเหลี่ยมตามแบบ และยังสามารถใช้กรรไกรตัดกระดาษตามแนวเส้นโค้งที่กำหนดได้ สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันได้ดี เช่นการอาบน้ำ สระผม แปรงฟัน ล้างมือ แต่งกาย ฯลฯ

การส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกายของเด็กปฐมวัยนั้นพัฒนาการจะเกิดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนตามธรรมชาติได้กำหนดขึ้นเป็นลำดับขั้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเจริญเติบโตของเนื้อเยื่อ และโครงสร้างทางร่างกายแล้ว ยังรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางหน้าที่ และพฤติกรรมของสิ่งเหล่านั้นด้วย ขั้นตอนของการพัฒนาที่เกิดขึ้นเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางชีวภาพของร่างกาย คือ การบรรลุวุฒิภาวะของร่างกาย ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงนั้นจะนำมาซึ่งความสามารถใหม่ๆ โดยมีพัฒนาการและสิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงรองลงมาจากวุฒิภาวะ²⁵ ความต้องการพื้นฐานด้านร่างกาย มีดังนี้

1. ความต้องการด้านอาหารและอนามัย
2. ความต้องการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บและอุบัติเหตุต่างๆ
3. ความต้องการอากาศที่บริสุทธิ์ การพักผ่อน และการออกกำลังกายที่เพียงพอแก่

ความต้องการ

4. ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม สิ่งของเครื่องใช้ และสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย ถูกสุขอนามัย เมื่อคำนึงถึงความต้องการพื้นฐานด้านร่างกายเป็นสำคัญแล้ว การส่งเสริมพัฒนาการด้านร่างกายของเด็กจึงมีจุดมุ่งหมายดังนี้

- 1) เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง
- 2) เพื่อช่วยให้เด็กนำความรู้ และประสบการณ์ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ต่อการบำรุงรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง
- 3) เพื่อช่วยป้องกันให้เด็กปลอดภัยจากโรคติดต่อและโรคภัยร้ายแรงต่อสุขภาพ
- 4) เพื่อช่วยให้เด็กมีเจตคติที่ดีต่อการมีสุขภาพอนามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง และสุขนิสัยที่ดี
- 5) เพื่อช่วยบำบัดรักษาอาการของโรคที่เป็นอุปสรรคต่อสุขภาพอนามัยที่ดีของเด็ก
- 6) เพื่อช่วยนำเด็กที่มีปัญหาด้านสุขภาพอนามัยที่เป็นอุปสรรคต่อพัฒนาการของแต่ละบุคคลให้ได้รับการช่วยเหลือจากบุคคลที่มีความสามารถโดยตรง

²⁵ ทิศนา แหมมณีและคณะ, หลักการและรูปแบบการพัฒนากเด็กปฐมวัยตามวิถีไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535), น.23-25.

2.3.2.2 พัฒนาการทางอารมณ์จิตใจ

พัฒนาการทางอารมณ์ หมายถึง ขบวนการวิวัฒนาการของจิตที่สามารถรับผัสสะควบคุม ขัดเกลา และแสดงออก ซึ่งอารมณ์ให้เหมาะสมกับกาลเวลาและสถานที่ เช่น การโต้เถียง โดยไม่รู้สึกริเกรธเคือง รับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่นที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกับตนอย่างสบายใจ ในขณะที่รู้สึกริเกรธเคืองไม่แสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมาในทางไม่ดี หรือในทางลบ²⁶

ลักษณะพัฒนาการทางด้านอารมณ์ของเด็กปฐมวัยการแสดงออกทางอารมณ์ของเด็กปฐมวัยนั้นรุนแรงกว่าวัยทารก ระดับความรุนแรงทางอารมณ์ของเด็กแต่ละคนมีไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆอย่าง เช่น สุขภาพ สิ่งแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู อารมณ์โดยทั่วไปของเด็กปฐมวัย ได้แก่ อารมณ์โกรธ กลัว อิจฉา อยากรู้อยากเห็น อารมณ์สนุกสนาน และอารมณ์รัก ซึ่งมีลักษณะ ดังนี้

1) อารมณ์โกรธ จะเริ่มเมื่อเด็กอายุได้ 6 เดือน และจะมีอัตราความโกรธสูงขึ้นตามลำดับเด็กมักโกรธที่ถูกขัดใจ ถูกรังแก และเรียนรู้ว่าวิธีที่จะเอาชนะได้ง่ายที่สุดคือการแสดงอารมณ์โกรธ เด็กจะแสดงอารมณ์โกรธอย่างเปิดเผย เช่น ร้องไห้ กระแทกเท้า กระแทกร่างกาย ทำตัวอ่อน ไม่พูดไม่จา ฯลฯ เมื่อพ้นวัยนี้ไปแล้วเด็กจะเริ่มควบคุมตัวเองได้บ้าง ในระยะนี้ควรที่จะหลีกเลี่ยงการทำให้เด็กโกรธมากที่สุด เมื่อเวลาที่เด็กโกรธควรที่จะชี้แจงเหตุผลที่ไม่ตามใจ

2) อารมณ์กลัว กลัวในสิ่งที่จะมีเหตุผลมากกว่าวัยทารก สิ่งที่ทำให้เด็กกลัวมีมากขึ้น เช่น กลัวเสียงดัง คนแปลกหน้า อายุ 3-5 ปีกลัวสัตว์ กลัวถูกทิ้งให้อยู่คนเดียวพฤติกรรมที่เด็กแสดงออกเวลากลัว ร้องไห้ วิ่งหนี หาที่ซ่อน ความกลัวเหล่านี้จะลดลงเมื่ออายุมากขึ้น

3) อารมณ์อิจฉา อารมณ์อิจฉาเป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเด็กมีความรู้สึกว่าเขาเองด้อยกว่า ผู้อื่น หรือกำลังสูญเสียของที่เป็นของตนไป จะเกิดขึ้นในเด็กอายุ 2-5 ปีมาก เด็กจะอิจฉาน้อง เมื่อเด็กเห็นว่าพ่อแม่ให้ความสนใจมากกว่าตน พฤติกรรมที่แสดงออกเช่นเดียวกับอารมณ์โกรธ ดังนั้นควรที่จะให้ความรักความอบอุ่นที่ทัดเทียมกันเพื่อป้องกันมิให้เกิดความเลื่อมล้ำ

4) อารมณ์อยากรู้อยากเห็น เป็นวัยที่เริ่มรู้จักการใช้เหตุผลมีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสงสัยในสิ่งที่ไม่เคยเห็นชอบสำรวจ ชอบซักถาม

5) อารมณ์สนุกสนาน เมื่อเด็กประสบความสำเร็จในสิ่งต่างๆที่ได้ได้กระทำเด็กจะเกิดความสนุกสนาน ซึ่งแสดงออกด้วยรอยยิ้มและเสียงหัวเราะ

²⁶ ศุภนิธย์ วัฒนาธาดา, คู่มือพัฒนาการเด็ก, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เทียนวัฒนา, 2518), น.14.

6) อารมณ์รัก ครั้งแรกเด็กจะรักตนเองก่อน ต่อมาจะรู้จักการรักคนอื่น อารมณ์นี้เป็นอารมณ์แห่งความสุข เด็กจะแสดงความรักโดยการกอดจูบคลำ เด็กที่ไม่ได้รับความรักความอบอุ่นจากครอบครัวหรือคนที่ผูกพันเด็กมักจะเห็นแก่ตัว ทำให้เด็กไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพที่ดี เด็กมักแสดงความรักต่อพ่อแม่ หรือสัตว์เลี้ยงตลอดจนของเล่น

ลักษณะพัฒนาการด้านอารมณ์จิตใจของเด็กปฐมวัยมีดังนี้²⁷

1. พัฒนาการทางอารมณ์เด็กวัย 1 ปี

ด้านอารมณ์ จิตใจ เด็กในช่วงวัยนี้เริ่มรู้จักทำอะไรตามใจตนเอง ชัดใจจะโกรธ อารมณ์เปลี่ยนแปลงง่าย แสดงอารมณ์เปิดเผยตามความรู้สึก มีปฏิกิริยาต่อต้านเมื่อไม่พอใจ ต้องการความเป็นตัวของตัวเอง

2. พัฒนาการทางอารมณ์เด็กวัย 2 ปี

ด้านอารมณ์ จิตใจ เด็กวัยนี้จะแสดงอารมณ์ ความรู้สึกต่างๆ ด้วยคำพูด อารมณ์มักจะขึ้นๆลงๆ มีความเป็นตัวของตัวเอง เด็กในวัยนี้ถ้าได้รับการยอมรับหรือชมเชยจะมีความรู้สึกที่ดีต่อตนเอง

3. พัฒนาการทางอารมณ์เด็กวัย 3 ปี

ด้านอารมณ์ จิตใจ ว่าเงิแจ่มใส แสดงอารมณ์ตามความรู้สึก ไม่ทำร้ายผู้อื่นเมื่อไม่พอใจ เริ่มมีความมั่นใจในตนเอง รู้จักเลือกเล่นสิ่งที่ตนชอบ สนใจ เล่นบทบาทสมมุติได้ เด็กวัยนี้ชอบทำให้ผู้ใหญ่พอใจและได้รับคำชม

4. พัฒนาการทางอารมณ์เด็กวัย 4 ปี

ด้านอารมณ์ จิตใจ เป็นวัยที่ชอบท้าทายผู้ใหญ่ ต้องการให้มีคนฟัง คนสนใจ สามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้เหมาะสมกับบางสถานการณ์ ไม่ทำร้ายผู้อื่นและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่แย่งสิ่งของหรือหยิบของของผู้อื่นมาเป็นของตน

5. พัฒนาการทางอารมณ์เด็กวัยระหว่าง 5-6 ปี

ด้านอารมณ์ จิตใจ แสดงอารมณ์ได้สอดคล้องกับสถานการณ์อย่างเหมาะสม ชื่นชมความสามารถและผลงานของตนเองและผู้อื่น ยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางน้อยลง

การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านอารมณ์ของเด็กปฐมวัยพัฒนาการทางอารมณ์ของเด็กปฐมวัยยังไม่คงที่เปลี่ยนแปลงได้ง่าย เป็นวัยเจ้าอารมณ์ บางครั้งจะมีอารมณ์รุนแรง โมโหง่าย

²⁷ สุวรรณา ไชยะธน, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.16-17.

โกรธง่าย เอาแต่ใจตัวเอง จะสังเกตได้จากการที่เด็กแสดงอารมณ์ในลักษณะต่างๆ เช่นมีอารมณ์หวาดกลัวอย่างรุนแรง มีอารมณ์อิจฉาริษยาน้องและโมโหจนเฉียวเป็นต้น เด็กแต่ละคนจะมีลักษณะพัฒนาการทางอารมณ์แตกต่างกันตามสภาพสิ่งแวดล้อม การเรียนรู้ที่แตกต่างกัน หากเด็กได้รับความไม่พอใจ เด็กก็จะสะสมอารมณ์ไม่พอใจเหล่านั้นไว้ทำให้เด็กขาดความสุข มีอารมณ์ตึงเครียดและอาจทำให้ชีวิตในวัยต่อไปมีปัญหาได้

ดังนั้นพ่อแม่หรือผู้เลี้ยงดูจึงควรพยายามหลีกเลี่ยงการเลี้ยงดูเด็กที่ก่อให้เกิดอารมณ์อิจฉาริษยา อารมณ์โกรธ อารมณ์วิตกกังวล และความตึงเครียดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ นั่นคือควรพยายามส่งเสริมให้เด็กมีอารมณ์สนุกสนาน ร่าเริง อารมณ์สงบ เยือกเย็น อารมณ์รักและมองโลกในแง่ดี พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูตลอดจนครูผู้ดูแลเด็กควรคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

1. ให้ความรักและความอบอุ่น ให้ความสนใจใส่ใจต่อเด็ก และการเข้าใจเด็กยอมรับในตัวเด็กจะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่จะช่วยให้เด็กปฐมวัยมีพื้นฐานทางอารมณ์ที่มั่นคง รู้สึกอบอุ่น มีอารมณ์ขัน มองโลกในแง่ดี

2. การเล่น การเล่นเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของเด็ก มีคุณค่าทางอารมณ์ ทำให้เด็กได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินมีอารมณ์เบิกบานแจ่มใส มีจิตใจที่มั่นคง มองโลกในแง่ดี และยังทำให้เด็กเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ถ้าหากพ่อแม่ได้ปล่อยให้เด็กได้เล่นตามความต้องการด้วยแล้ว เด็กก็มีความสุข การเล่นช่วยให้เด็กผ่อนคลายความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ช่วยระบายอารมณ์เมื่อเด็กเกิดความรู้สึกโกรธ วิตกกังวล หรือคับข้องใจเป็นการลดความก้าวร้าว และลดความไม่พึงพอใจที่ได้รับจากผู้ที่อยู่รอบข้าง การเล่นจึงเป็นกิจกรรมที่สนองความต้องการที่จะผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ ฟรอยด์นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงด้านจิตวิเคราะห์กล่าวว่า การเล่นมีคุณค่ามากในแง่ของการบำบัดเพราะการเล่นช่วยให้เด็กสามารถลดความไม่พึงพอใจอันเกิดจากประสบการณ์ได้โดยค่อยๆ ลดความวิตกกังวล²⁸

3. การฟังนิทาน นิทานช่วยให้เด็กมีความเพลิดเพลิน เกิดความสุขมาก เมื่อได้ฟังนิทาน เด็กปฐมวัยมีจินตนาการตามเนื้อเรื่องในนิทาน นิทานช่วยผ่อนคลายความเครียดลดความวิตกกังวลของเด็กๆ ธรรมชาติของเด็กปฐมวัยจะเป็นวัยที่ชอบฟังนิทานมาก และชอบการเลียนแบบ เด็กจึงมักเลียนแบบบุคลิกลักษณะนิสัยตัวละครในนิทาน ถ้าเด็กได้อ่านนิทานที่มีการผูกเรื่องดีๆ ตัวเอกในเรื่องเป็นคนดี จิตใจเยือกเย็น อารมณ์ดี ไม่โกรธใคร แม้ว่าจะถูกลั่นแกล้งหรือ

²⁸ สุมน อมรวิวัฒน์, "การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ" (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไตรีนสาร, 2528), น.10.

ถูกล้อเลียนเมื่อเด็กได้ฟังนิทานเหล่านี้ ก็จะส่งเสริมพัฒนาการทางด้านอารมณ์ของเด็ก ให้เด็กมีสุขภาพจิตดี มีอารมณ์แจ่มใส ไม่โกรธง่าย และยังมีลักษณะนิสัยชอบช่วยเหลือคนอื่นอีกด้วย

2.3.2.3 พัฒนาการทางสังคมของเด็กปฐมวัย

เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1978, p.228 อ้างถึงใน สุวรรณ ไชยะธน, เรื่องเดียวกัน, น.15) ได้ให้ความหมายของพัฒนาการทางด้านสังคมว่าหมายถึง การพัฒนาความสามารถในการแสดงพฤติกรรมให้สอดคล้องกับแบบแผนที่สังคมยอมรับเพื่อเข้ากับสังคมได้ และการที่เด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมได้ดีเพียงใด

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ให้ความหมายของการพัฒนาการทางสังคมว่า หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ พฤติกรรมเหล่านี้รวมทั้งส่วนที่เนื่องมาจากค่านิยมและเจตคติ ส่วนที่เป็นลักษณะและส่วนสัมพันธ์ร่วมกับบุคคลอื่น

สรุปได้ว่าพัฒนาการทางด้านสังคม หมายถึงความสามารถในการแสดงพฤติกรรมของมนุษย์ให้สอดคล้องกับแบบแผนที่สังคมนั้นยอมรับและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมกับบทบาททางสังคม

ลักษณะพัฒนาการด้านสังคมของเด็กปฐมวัยมีดังนี้²⁹

1. พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัยแรกเกิดถึง 1 ปี

ด้านสังคม เด็กจะเริ่มหันหน้าเมื่อมีคนเรียกชื่อ ยิ้มให้คนอื่น เลียนแบบกิริยา ท่าทางของคน แสดงออกถึงการรับรู้ อารมณ์และความรู้สึกของผู้อื่น ติดแม่ เข้าใจท่าทางและสีหน้าของคนอื่น กลัวคนแปลกหน้า บอกความต้องการได้ แยกตัวเองและเงาในกระจกได้ เข้าใจท่าทางและสีหน้า สนใจการกระทำของผู้อื่น ชอบเล่นคนเดียว หวังของ ชอบมีส่วนร่วม บอกสิ่งที่ต้องการด้วยคำพูดง่ายๆ รู้จักขอ

2. พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัย 2 ปี

ด้านสังคม เล่นร่วมกับผู้อื่น แต่ยังต่างคนต่างเล่นอยู่เริ่มที่จะเล่นเป็นกลุ่มกับเด็กอื่น ให้ความสนใจตนเองหรือยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ไม่ยอมแบ่งปันสิ่งของหรือของเล่นให้กับเด็กวัยเดียวกัน ช่วยเหลือตัวเองในเรื่องการเข้าห้องน้ำและแต่งตัวเองได้

²⁹ สุวรรณ ไชยะธน, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.16-17.

3. พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัย 3 ปี

ด้านสังคม การสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นยังไม่แน่นอนแล้วแต่อารมณ์ของเด็ก เด็กวัยนี้เป็นวัยที่ชอบเล่นคนเดียว หรือเล่นสมมติมากกว่าจะเล่นกับคนอื่น ชอบเล่นแบบคู่ขนาน คือ เล่นของเล่นชนิดเดียวกันแต่ต่างคนต่างเล่น ขณะที่เล่นชอบออกคำสั่ง ทำหรือพูดเหมือนกับสิ่งนั้นมีชีวิต รู้จักการรอคอย เริ่มปฏิบัติตามกฎ กติกาต่างๆ รู้จักทำงานที่ได้รับมอบหมาย เริ่มรู้ว่าสิ่งใดเป็นของตนเองและสิ่งใดเป็นของคนอื่น

4. พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัย 4 ปี

ด้านสังคม เริ่มเล่นร่วมกับผู้อื่นได้ แต่มักจะเป็นเพศเดียวกันกับตนมากกว่า มักโกรธกันแต่ไม่นานเด็กก็จะกลับมาเล่นกันอีก รู้จักการให้อภัย การขอโทษ มีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย รู้จักเก็บของเล่น มีมารยาทในการอยู่ร่วมกัน

5. พัฒนาการทางสังคมของเด็กวัยระหว่าง 5-6 ปี

ด้านสังคม เล่นกับเพื่อนโดยไม่เลือกเพศและสามารถฝึกกติกาต่างๆในการเล่นได้ สามารถปฏิบัติตามกิจวัตรประจำวันได้ เล่นหรือทำงานโดยมีจุดหมายเดียวกัน รู้จักไหว้ทำความเคารพเมื่อพบผู้ใหญ่

สรุปพัฒนาการทางสังคมคือพัฒนาการที่เกี่ยวข้องกับเด็กเช่นการเล่นและการทำงานร่วมกับผู้อื่น รู้จักการแบ่งปัน การรอคอย และปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมที่เด็กได้อยู่อาศัย

การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสังคมของเด็กปฐมวัยพัฒนาการทางด้านสังคมของเด็กปฐมวัย ในช่วงเริ่มต้นวัยเด็กยังมีความสัมพันธ์เฉพาะกับคนในครอบครัว และยังยึดตัวเองเป็นศูนย์กลาง แต่เมื่อเข้าสู่วัย 3-4 ขวบ เด็กเริ่มมีความสัมพันธ์กับคนภายนอกการเลี้ยงดูที่ส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสังคม ของเด็กปฐมวัยพ่อแม่ควรคำนึงถึงสิ่งต่างๆดังนี้³⁰

1) การเล่นการทำกิจกรรมต่างๆ ช่วยพัฒนาการทางด้านสังคม เพราะการเล่นทำให้เด็กได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ช่วยให้มีโอกาสฝึกวิธีเข้าสังคมเรียนรู้การที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น นอกจากนั้น ถ้าพ่อแม่ได้สังเกตขณะที่เด็กกำลังเล่นหรือกิจกรรม พ่อแม่จะสังเกตเห็นว่าเด็กจะเรียนรู้การรู้จักการรอคอย การเล่นเรียนรู้วิธีเล่นกับผู้อื่น เรียนรู้การแบ่งปันของเล่นให้เพื่อนในกลุ่มที่เล่นอยู่ด้วยกัน การแลกเปลี่ยนของเล่น ผลัดเปลี่ยนกันเล่น บางครั้งก็เป็นผู้นำในการเล่นเครื่อง

³⁰ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, "ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว" (กรุงเทพฯ: สถาบันพฤติกรรม, 2524), น.216-218.

เล่นหรือของเล่นต่างๆ บางครั้งก็เป็นผู้ตามที่ดี อีกทั้งยังรู้จักรักษากติกาการเล่น รู้จักแพ้ รู้จักชนะ ซึ่งเท่ากับเป็นการเตรียมให้เด็กวัยนี้ รู้จักปรับตัวในสังคมได้ดีเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่

2) การพาเด็กไปเที่ยวสถานที่ต่างๆ ทำให้เด็กได้รู้จักสังคมนอกบ้าน ได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน เช่น พาไปเที่ยวสวนสัตว์ ขณะที่เดินดูตามกรงสัตว์ เด็กจะเห็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ด้วยกัน การแบ่งปันอาหารกัน ขณะเดียวกันพ่อแม่ได้พูดคุยสอนเด็กถึงการอยู่ร่วมกันของสัตว์ การฟังพาอาศัยกัน การแบ่งปัน การเสียสละ ซึ่งเด็กจะได้เห็นด้วยตนเองเป็นการศึกษาจากของจริงเด็กจะค่อยๆ เรียนรู้การอยู่ร่วมกัน การอาศัยซึ่งกันและกัน การแบ่งปันกัน เป็นการส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคมของเด็ก

3) การพาเด็กไปพบญาติพี่น้อง ลูกๆ หลานๆ ในวัยเดียวกันหรือพ่อแม่พาไปบ้านเพื่อ ๆ ของพ่อแม่ที่มีลูกอยู่ในวัยเดียวกัน ให้เด็กๆ ได้อยู่ร่วมกันเพื่อเป็นการฝึกให้รู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ เพื่อเป็นการปูพื้นฐานในการเข้าสังคม และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในวัยต่อมา

การส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสังคม สำหรับเด็กปฐมวัยเริ่มจากครอบครัวให้เด็กได้เล่นทำกิจกรรมต่างๆ กับผู้อื่นพาเด็กไปเที่ยวให้เด็กได้รู้จักสังคมนอกบ้าน พาเด็กไปพบญาติ พี่น้อง ให้เด็กได้อยู่ร่วมกันเพื่อให้เด็กรู้จักการปรับตัวเข้ากับบุคคลอื่นและอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีความสุข

2.3.2.4 พัฒนาการทางสติปัญญา

กู๊ด (Good, 1945,p.34. อ้างใน สุวรรณ ไชยะธน, 2548, น.18.) ได้ให้ความหมายของสติปัญญาว่าหมายถึง ความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์อย่างรวดเร็ว เป็นความสามารถทางสมองในการรวบรวมประสบการณ์ต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งความสามารถทางสมองนี้สามารถวัดได้ด้วยเครื่องมือทดสอบทางสติปัญญา

เฮอร์ลอค ได้ให้ความหมายของพัฒนาการไว้ว่าหมายถึงการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่มีลำดับขั้นตอนต่อเนื่อง เน้นขบวนการการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญาผสมผสานกันและการกระตุ้นให้บุคคลมีความสามารถจัดกระทำกับสิ่งแวดล้อม

เพียเจท์ เชื่อว่าพัฒนาการทางสติปัญญานั้นหมายถึง ความสามารถที่จะคิดค้นสิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างมีเหตุผล

สุมนา พานิช กล่าวว่า พัฒนาการทางสติปัญญา หมายถึงความสามารถในการจำ การรู้จักคิด การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา การที่เด็กจะมีความสามารถ ดังกล่าวได้จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาไปตามขั้นตอน เริ่มจากการรับรู้สิ่งต่างๆ ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า คือการจับต้อง การ

เห็น การได้ยิน การรู้รส และการได้กลิ่น การกระตุ้นเข้าประสาทสัมผัสทั้งห้าของเด็กทำให้เกิด พัฒนาการทางสติปัญญา

จากความหมายข้างต้นจะเห็นว่า พัฒนาการทางสติปัญญานั้นเป็นความหมายในการสะสมประสบการณ์จากสิ่งแวดล้อมโดยผ่านการรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้งห้า ซึ่งจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่องและสัมพันธ์กับพัฒนาการด้านต่างๆ สำหรับเด็กปฐมวัยพัฒนาการทางสติปัญญาจะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ที่เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและบุคคลรวมถึงประสบการณ์ที่กระตุ้นให้เด็กเกิดการคิด

ลักษณะพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กปฐมวัยมีดังนี้³¹

1. พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัย 1 ปี

รู้จักเชื่อมโยงคำพูดกับการกระทำ ชอบฟังคำซ้ำๆ เสียงสูงๆ ต่ำๆ รู้ว่าคำต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ของวัตถุนั้นๆ เริ่มพูดเป็นคำๆ ใหม่ ค้นหาที่ปิดซ่อนจากสายตาได้ รู้จักชื่อตนเอง แสดงความคิด และจินตนาการ กล่าวคิดพูดเกี่ยวกับการกระทำที่ทำอยู่เข้าใจคำพูดง่ายๆ พูดเป็นคำได้มากขึ้น ทักทายโดยใช้เสียงพร้อมท่าทาง สนใจสำรวจสิ่งรอบตัว หัดขีดเขียนเส้นยุ่งๆ ได้ มีความสนใจกับของบางอย่างนาน 2-5 นาที ชอบดูหนังสือภาพ ชอบฟังบทกลอน นิทาน เริ่มประโยคคำถาม อยากรู้ อยากเห็น ขีดเขียนเส้นตรงเป็นแนวได้ วางของซ้อนกันลงได้ 4-6 ชั้น

2. พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัย 2 ปี

ด้านสติปัญญา เป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็น สนใจค้นคว้าสำรวจสิ่งต่างๆ รอบตัว เรียนรู้สิ่งต่างๆ โดยการเลียนแบบผู้ที่อยู่ใกล้หรือเด็กอื่น มีช่วงความสนใจกับของบางอย่างได้นาน 3-5 นาที ชอบดูหนังสือภาพ ฟังบทกลอน นิทาน คำคล้องจอง รู้จักซักถามสิ่งที่สงสัยโดยใช้ประโยคคำถามว่า “อะไร”

3. พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัย 3 ปี

ด้านสติปัญญา เป็นวัยที่อยากรู้อยากเห็นทุกอย่างรอบตัว สำรวจสิ่งต่างๆ ที่เหมือนกันและต่างกันได้ เรียนรู้จากการสังเกตและเลียนแบบผู้อื่น จำแนกสิ่งต่างๆ ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า

³¹ สุวรรณ ไชยะธนา, ทักษะชีวิตสำหรับเด็กปฐมวัย, (มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2548), น.19-21.

4. พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัย 4 ปี

ด้านสติปัญญา บอกชื่อและนามสกุลของตนเอง เด็กในวัยนี้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ด้วยการจำแนกด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้า สำรวจและทดลองเล่นกับของเล่นหรือสิ่งของต่างๆตามความคิดของตนเอง พยายามแก้ปัญหาด้วยตนเองหลังจากได้รับคำแนะนำ

5. พัฒนาการทางสติปัญญาของระหว่าง 5-6 ปี

ด้านสติปัญญา สามารถฟังเรื่องราวและถ่ายทอดให้ผู้อื่นฟังได้ บอกชื่อ นามสกุลและอายุของตนเอง สร้างผลงานตามความคิดของตนเอง โดยมีรายละเอียดเพิ่มขึ้นและแปลกใหม่ พยายามหาวิธีแก้ปัญหาด้วยตนเอง

การส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กที่เพิ่มขึ้นอันมีผลมาจากการจัดกิจกรรมให้กับเด็กได้ลงมือกระทำและเกิดการเรียนรู้เด็กจะเก็บเกี่ยวประสบการณ์ต่างๆเข้ามารวบรวมและจัดเก็บพัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัยนี้ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากวุฒิภาวะของเด็ก ถ้าเด็กได้รับประสบการณ์อย่างกว้างกว่าเดิม จากการที่ได้อ่าน การฟัง การท่องเที่ยว การสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์

การฝึกภาษา การเรียนรู้ทางภาษาเกิดจากการที่เด็กได้ฟังและมีโอกาสได้พูดคุยกับผู้อื่น โดยมีสิ่งเร้า เช่น รูปภาพ ฟังเพลง และดูภาพจากหนังสือนิทาน ประสบการณ์ทางภาษาโดยพูดคุยกับลูกตั้งแต่ลูกยังพูดไม่ได้ คิดว่าเป็นสิ่งเหลวไหล แต่ที่จริงแล้วเป็นสิ่งที่ควรกระทำอย่างยิ่ง เพราะเมื่อเด็กได้ฟังเพลง ฟังนิทาน ฟังการพูดคุยกับพ่อแม่ เด็กจะมีความสนใจและรู้จักการรับฟัง การตอบและคำถามของเด็ก เด็กจะมีพัฒนาการด้านภาษาที่ดี ผู้ใหญ่สามารถสอนสิ่งต่างๆ ให้เด็กเข้าใจการกระทำต่างๆ ตามเหตุผลเป็นการวางพื้นฐานของการใช้ภาษาและความคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ของเด็กในด้านอื่นๆอย่างยิ่ง³²

ภาวะแวดล้อมและมีการปฏิสัมพันธ์ พ่อแม่และครูเป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่สุดแก่เด็ก ฉะนั้นพ่อแม่และครูจึงควรเป็นแบบอย่างที่ดี หากครอบครัวที่มีสิ่งต่อไปนี้คือ

1. ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์อันอบอุ่นรักใคร่และพูดคุยกัน
2. พ่อแม่และลูกมีความสามัคคีปรองดองกัน เชื้ออาทรต่อกัน
3. พ่อแม่ยอมรับสภาพและความสามารถของลูกตลอดจนพ่อแม่มีสุขภาพกายและ

จิตที่ดี

³² ภรณ์ คุรุรัตน์และคณะ, "เด็กปฐมวัยท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง", วารสารการศึกษาปฐมวัย.1, (มกราคม 2540): น.23-24.

4. พ่อแม่แสดงความรักความเข้าใจต่อลูก ซึ่งจะแสดงได้ทั้งกิริยา ท่าทาง แววตา และคำพูด การโอบกอดสัมผัส ซึ่งทุกข้อที่กล่าวมาข้างต้นนี้จะช่วยส่งเสริมให้เด็กได้มีพัฒนาการดำเนินไปด้วยดี

การเลี้ยงดูที่ส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญาของเด็กปฐมวัย พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดู ตลอดจนครูควรคำนึงถึงสิ่งต่างๆ ดังนี้

1. อาหาร นอกจากจะมีความสำคัญต่อพัฒนาการทางด้านร่างกายแล้ว อาหารยังมีความสำคัญอย่างมากต่อพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ถ้าเด็กขาดอาหารสมองจะไม่พัฒนา เด็กอายุ 2 ปี สมองจะโตเป็น 75% และเป็น 80% และ 90 % เมื่ออายุ 4 ปี และเมื่ออายุ 6 ปี ตามลำดับ ในช่วงเวลาดังกล่าว ถ้าเด็กได้รับสารอาหารไม่เหมาะสมหรือได้รับสารพิษ เช่น ตะกั่ว การเติบโตของสมองจะถูกกระทบกระเทือนเช่น ตัวเซลล์ไม่แบ่งตัว ไม่แตกแขนงและสร้างจุดเชื่อมต่อโยงอย่างสมบูรณ์³³

2. การเล่น การเล่นนอกจากจะส่งเสริมการพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ และสังคม ดังที่กล่าวมาแล้ว การเล่นและการทำกิจกรรมต่างๆ ยังช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญาอีกด้วย การเล่นการทำกิจกรรมต่างๆ ช่วยให้เด็กได้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยไม่มีใครสั่งสอนได้ เด็กได้เรียนรู้จากการได้สัมผัสสิ่งที่ตนเอง ได้ทดลองผิดลองถูกครั้งแล้วครั้งเล่า จนสรุปได้ว่าเป็นพื้นฐานให้เกิดสติปัญญา

3. การฟังและการพูด การฟังเป็นกุญแจสำคัญของการเรียนรู้ในช่วง 1-3 ขวบ แม้ว่าเด็กจะยังพูดไม่คล่องก็ตามแต่เด็กก็สามารถฟังเรื่องราวต่างๆ จากผู้ใหญ่พูดให้ฟัง แม้ว่าจะเข้าใจไม่หมด แต่นั่นเป็นการฝึกให้เด็กติดตามในเรื่องที่ผู้ใหญ่พูด พ่อแม่ผู้ปกครอง ตลอดจนครูผู้ดูแลเด็ก จึงควรฝึกให้เด็กปฐมวัยนั่งนิ่ง และเงียบเป็นบางครั้งในแต่ละวัน และเริ่มด้วยการให้เด็กฟังเราพูดสักหนึ่งหรือสองนาทีในต่อครั้งที่พูด สังเกตสำส่ายตาของเด็กอยู่ที่เรา แล้วถามเกี่ยวกับสิ่งที่พูดไปแล้ว เมื่อเด็กตอบ เราต้องชมเชย ให้กำลังใจและกอดเด็ก เพื่อแสดงความรักที่เด็กตอบคำถามได้ เป็นการให้กำลังใจในความพยายามในครั้งต่อไป ในการฝึกฟังและพูด เป็นการช่วยพัฒนาทางด้านสติปัญญาของเด็กได้เป็นอย่างดีวิธีหนึ่ง

³³ นิตยา ศุภภักดิ์, ขั้นตอนการพัฒนาของเด็กปฐมวัยตั้งแต่ปฏิสนธิถึง 5 ปี, (กรุงเทพฯ: สถาบันแห่งชาติเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กปฐมวัย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ), น.80.

2.4 แนวทางจัดกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัย

แลนเดรธ (Landreth, 1972) กล่าวว่าในการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย เด็กควรได้รับการฝึกฝนให้พัฒนาทักษะทางด้านต่างๆ เพื่อให้เด็กเกิดความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวจากการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า ดังต่อไปนี้

1. ทักษะเกี่ยวกับประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหวพื้นฐาน
2. กระบวนการในการคิด
3. การเกิดความคิดรวบยอด
4. การฝึกรูปแบบในการพูด

แลนเดรธ (Landreth, p35-135 อ้างถึงในเยาวพา เดชะคุปต์, เรื่องเดียวกัน, น.71-72) ยังได้เสนอรูปแบบในการเรียนของเด็กปฐมวัย ว่าเป็นกระบวนการที่ “ก้าวหน้าจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง โดยในการจัดหลักสูตรและผู้สอนควรมีความเข้าใจถึงแต่ละช่วงของพัฒนาการว่าเด็กสามารถเรียนรู้อะไรได้โดยวิธีใด ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการในการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์กัน 17 ประการ ดังนี้

1. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้การใช้ประสาทสัมผัสเพื่อนำไปสู่การแยกประเภทและการเรียนรู้สัญลักษณ์
2. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้สิ่งที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การควบคุมการสร้างความสัมพันธ์ การหาแนวทางของตน และการเลียนแบบในการเคลื่อนไหวส่วนต่างๆ ของร่างกาย
- เด็กปฐมวัยจะพัฒนาการออกเสียงอ้อแอ้เพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ทางภาษา
3. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้การอ่านภาพที่เป็นสัญลักษณ์เพื่อนำไปสู่การอ่านหนังสือ
4. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการได้รับประสบการณ์เพื่อนำไปสู่การศึกษาค้นหาข้อมูล
5. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้สิ่งที่ประหลาดมหัศจรรย์เพื่อจะเข้าใจสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติ
6. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้เกี่ยวกับสัตว์และพืชเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้ระบบของร่างกายและระบบนิเวศวิทยา
7. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการลากเส้น การแต้มสี และการละเลงสี เพื่อนำไปสู่การวาดภาพ
8. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการทำสิ่งของต่างๆ เพื่อนำไปสู่การใช้เครื่องมืออย่างง่าย และการพัฒนาทักษะในการสร้างงานฝีมือ

9. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการเขย่าและโยกตัวไปสู่การเดินรำ
10. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการฮัมเพลงไปสู่การร้องเพลง
11. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการได้ยินเนื้อเพลงเพื่อนำไปสู่การฟังเพลง
12. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้ที่จะตระหนักถึงความต้องการของผู้อื่น เพื่อนำไปสู่การอยู่ร่วมกับผู้อื่น
13. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้จากการได้รับการดูแลจากผู้อื่นเพื่อนำไปสู่การดูแลตนเอง
14. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้ที่จะเป็นสมาชิกของบ้านหรือศูนย์เด็ก เพื่อนำไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน
15. เด็กปฐมวัยจะเรียนรู้สิ่งที่เป็น"ของฉัน" เพื่อนำไปสู่การรู้สึกว่าเป็นใคร"

2.4.1 แนวทางการจัดกิจกรรมการเล่น³⁴

การเล่นเป็นธรรมชาติของเด็กทุกคน นอกจากจะทำให้เด็กได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน ประโยชน์ที่แฝงมากับการเล่นที่สำคัญ คือ เด็กได้เรียนรู้ด้วยตนเอง โลกและชีวิต ตลอดจนเป็นการส่งเสริมพัฒนาการต่างๆ ด้านของเด็กทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา รวมทั้งนำไปสู่การปลูกฝังค่านิยม วัฒนธรรม และทัศนคติ ที่มีอิทธิพลต่อการสร้างลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพของเด็กในวัยต่อไป มาด้วย

ลักษณะพฤติกรรมการเล่นของเด็กปฐมวัยเด็กแต่ละวัยจะมีการเล่นที่แตกต่างกันไปตามระดับพัฒนาการและประสบการณ์ที่เด็กได้รับจากสภาพแวดล้อม พฤติกรรมการเล่นของเด็กมีการพัฒนาไปตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่องตามวุฒิภาวะและความพร้อมทั้งทางร่างกาย อารมณ์ - จิตใจ สังคม และสติปัญญาของเด็ก รวมทั้งการเล่นแบบง่ายๆ เพียงลำพังคนเดียวไปสู่การเล่นที่ซับซ้อนมากขึ้นและรู้จักเล่นร่วมกับผู้อื่นมากขึ้น ดังนี้

³⁴ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช เอกสารการสอนชุดวิชาฝึกอบรมครู และผู้เชี่ยวชาญกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย (หน่วยที่ 6 - 10) สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ นนทบุรี สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2533.

1. พฤติกรรมการเล่นของเด็กวัย 0 - 1 ปี เด็กวัยนี้ในช่วงแรกเกิด - 3 เดือน จะยังไม่สนใจกับการเล่นมากนัก แต่เด็กจะเริ่มพัฒนาประสาทสัมผัสการมองเห็นและได้ยิน การแขวนของเล่นที่สดใสที่แกว่งไกวแล้วมีเสียงกริ่งกรังช่วยให้เด็กกรอกสายตา ฝึกการมองเห็นและการฟังได้ สังเกตความเคลื่อนไหว เมื่อเด็กสามารถบังคับใช้กล้ามเนื้อในการเคลื่อนไหว - ขา - มือ เด็กจะชอบคว้าจับและสนใจต่อสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ของเล่นที่เด็กชอบ คือ ของที่ถือได้มีสีสันและเสียง เด็กจะชอบเอาของเล่นเข้าปาก จึงต้องระมัดระวังเรื่องความปลอดภัย จนเมื่อเด็กเริ่มนั่งได้และหยิบจับด้วยนิ้วได้คล่องขึ้น เด็กจะชอบหยิบจับผลัดของเล่นไปมา และสนใจค้นหา สิ่งที่ปิดซ่อน ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้ใช้มือและเข้าคลานค้นหาสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง นอกจากนี้เด็กจะชอบฟังเสียงของคำและจังหวะกระแทกๆ ของการแน่นคำด้วยเสียงต่ำ การเล่นร้องบทกลอนง่ายๆ ล้อเลียนเด็กพร้อมกับการแสดงสีหน้าท่าทางด้วยจะทำให้เด็กรู้จักเลียนเสียงที่ฟังสนุกกับการฟังเสียงของคำสัมผัสและจำคำง่ายๆ ได้ในเวลาต่อมา

2. พฤติกรรมการเล่นของเด็กวัย 1 - 2 ปี เด็กวัยนี้เริ่มเดินได้เองบ้าง แม้จะไม่มั่นคง แต่ก็ชอบเกาะเครื่องเรือนเดินจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง ทำให้ได้เรียนรู้ถึงระยะทาง และฝึกการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อต่างๆ ของเล่นควรเป็นกล่องกระดาษมีเชือกร้อยต่อกัน เด็กจะสนุกกับสิ่งใหม่ๆ ที่พบเห็น ชอบปีนป่ายขึ้นบันได มุดใต้โต๊ะ เป็นการฝึกทักษะการเคลื่อนไหวซึ่งยังต้องการช่วยดูแลความปลอดภัยจากผู้ใหญ่ นอกจากนี้ เด็กชอบเล่นน้ำ เล่นทราย เป็นการพัฒนาความรู้สึกในการสัมผัส และฝึกการใช้กล้ามเนื้อ นิ้วมือ มือ แขน การหาของเล่นอ่อนนุ่มหรือทำด้วยพลาสติกที่ปลอดภัยในเด็กได้ถือจับและโยนเล่น จะช่วยฝึกกล้ามเนื้อเด็กได้ดี

3. พฤติกรรมการเล่นของเด็กวัย 2 - 4 ปี เด็กวัยนี้อายุรู้้อยากเห็นทุกอย่าง เด็กเคลื่อนไหวได้คล่องขึ้น และทรงตัวได้ดี เพราะกล้ามเนื้อแขนขาแข็งแรงมากขึ้น ทำให้ชอบเล่นที่ออกแรงมากๆ ไม่ว่าจะเป็นวิ่งเล่น กระโดด ปีนป่าย ม้วนกลิ้ง เตะ ขว้างลูกบอล และขี่จักรยานสามล้อ เป็นการฝึกกล้ามเนื้อใหญ่ให้แข็งแรงและเคลื่อนไหว กระฉับกระเฉงขึ้น สำหรับกล้ามเนื้อเล็กมีการควบคุมได้ดีขึ้น เด็กสามารถเล่นของเล่นที่ใช้นิ้วมือหยิบจับหรือหมุนได้ ประเภทภาพตัดต่อภาพต่อปลาย ไม้บล็อกหยอดกล่องรูปทรงกระดานหมุดซ่อนตอก เด็กจะชอบเล่นอิสระและเลียนแบบท่าทางของคนและสัตว์ การเล่นเกมบทบาทสมมติจำลองสถานการณ์ต่างๆ ด้วยของเล่นที่เหมือนของจริงช่วยเสริมจินตนาการให้กับเด็กได้แสดงออกอย่างสร้างสรรค์ นอกจากนี้เด็กสนใจฟังนิทาน เรื่องเล่า และดูหนังสือภาพ ชอบแสดงท่าทางประกอบเรื่องราวต่างๆ และเคลื่อนไหวตามจังหวะเสียงเพลง ในช่วงวัยนี้เด็กเริ่มเล่นกับเด็กอื่นมากขึ้นและทำงานเป็นกลุ่มได้

4. พฤติกรรมการเล่นของเด็กวัย 4 - 6 ปี เด็กวัยนี้มีความพร้อมในด้านต่างๆ มากขึ้น มีการเคลื่อนไหวของร่างกายคล่องแคล่วขึ้น ชอบเล่นกลางแจ้งกับเครื่องเล่นสนาม และเครื่องเล่นที่มีลูกล้อขับขี่ได้ สามารถเล่นของเล่นที่ใช้มือจับได้ดีขึ้น เด็กพอใจจะเล่นกับเพื่อนเป็นกลุ่มมากขึ้น ชอบเลียนแบบชีวิตในบ้านและสังคมแวดล้อม โดยการแสดงบทบาทสมมติเป็นเรื่องราวมากขึ้น และมีการกำกับบทบาทของเพื่อนเล่น ชอบฟังนิทาน โคลงกลอน ปริศนาทายคำ ช่างซักถามและตั้งคำถามกับสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นในเชิงเหตุผล ชอบทดสอบทดลองด้วยตนเอง สนใจตัวหนังสือและเขียนชื่อตัวเอง เขียนตัวเลขได้ และรู้จักนับ รู้จักเปรียบเทียบ ทำให้สามารถเล่นจำแนกสิ่งต่างๆ ได้ ชอบวาดภาพระบายสี ประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ตลอดจนสามารถเล่นเกมที่มีกติกาต่างๆ ได้

การจัดกิจกรรมการเล่นและของเล่นที่เหมาะสมแก่ให้เด็กปฐมวัย ควรส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านของเด็ก โดยเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกเล่นอย่างเสรีตามความต้องการและความสนใจของเด็ก โดยเปิดโอกาสให้เด็กได้เลือกเล่นอย่างเสรีตามความต้องการและความสนใจของเด็ก ตลอดจนมีการจัดสภาพแวดล้อมสำหรับการเล่นที่เหมาะสมกับลักษณะพฤติกรรมการเล่นและความสามารถตามวัยของเด็ก โดยจัดให้มีบริเวณที่เล่นที่กว้างขวางและปลอดภัย รวมทั้งมีการสนับสนุนการเล่นโดยการสังเกต หรือเข้าไปมีส่วนร่วมเสนอแนวคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการเล่นของเด็ก และจัดหาอุปกรณ์ของเล่นที่เหมาะสม ดังนี้

1. กิจกรรมการเล่นของเล่นสำหรับเด็กวัย 0 - 1 ปี เด็กวัยนี้จะเรียนรู้จากการกระตุ้นประสาทสัมผัสให้เกิดการรับรู้และตอบสนองสิ่งเร้ารอบตัวจากผู้อยู่ใกล้ชิดที่คอยดูแลสัมผัส โอบอุ้ม พูดคุย หยอกล้อเล่น และชี้ชวนให้ดูสิ่งต่างๆ รอบตัว กิจกรรมการเล่นที่ควรจัดให้ เป็นการเล่นหยอกล้อเด็กด้วยคำคล้องจอง มีการแสดงสีหน้าท่าทางและใช้เสียงสูงๆ ต่ำๆ ให้เด็กสนใจ เช่น การเล่นปูเต๊ การเล่นจ๊ะเอ๋ การเล่นจับปูด้า การเล่นซ่อนหาของ เป็นต้น ของเล่นสำหรับเด็กวัยนี้ได้แก่ โมบายตะเพียน ของเล่นเขย่าหรือบีบให้เกิดเสียง ตุ๊กตาผ้ารูปสัตว์ ลูกบอลผ้า เป็นต้น

2. กิจกรรมการเล่นและของเล่นสำหรับเด็ก 1 - 2 ปี เด็กวัยนี้จะเรียนรู้จากการใช้ประสาทสัมผัสในการรับรู้ และมีการกระทำซ้ำๆ แบบลองผิดลองถูกกับส่วนต่างๆ ของร่างกาย กิจกรรมการเล่นที่ควรจัดให้การเล่นสำรวจที่ใช้ประสาทสัมผัส และการเคลื่อนไหววัยต่างๆ ของร่างกาย เช่น การให้เด็กบริหารแขนขา การเล่นดิน - ทราย - น้ำ การหยิบของตามคำบอก การเล่นขว้างปา หรือตอกของเล่นที่ไม่แตกหัก การขีดเขียนลากเส้นไปมาเป็นต้น ของเล่นสำหรับเด็กวัยนี้ได้แก่ ของเล่นที่ลากจูงได้ ลูกบิดสีขนาดใหญ่และเชือกร้อย ลูกบอล กล้องกระดาดขนาดเล็กต่างๆ ภาพติดต่อง่ายๆ ตุ๊กตาที่ทำจากวัสดุนุ่ม กระดานหมุดซ่อนตอก ของเล่นไชลาน ของเล่นที่ใช้ตักตวง น้ำ - ทราย และหนังสือรูปภาพต่างๆ

3. กิจกรรมการเล่นและของเล่นสำหรับเด็กวัย 2 - 4 ปี เด็กวัยนี้จะเรียนรู้จากการสังเกต เลียนแบบและซักถามทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆ รอบตัวจากผู้ใหญ่ เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในการสื่อความหมายกับผู้อื่น กิจกรรมการเล่นที่ควรจัดให้เป็นการเล่นสร้างสรรค์ที่让孩子ใช้จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ออกมาเป็นการแสดงบทบาทสมมติ หรือผลงานทางศิลปะ เช่น การเล่นเป็นพ่อแม่ การเล่นขายของ การเล่นเป็นตัวละครในการ์ตูน การเล่นสร้างงานศิลปะ เป็นต้น ของเล่นสำหรับเด็กวัยนี้ ได้แก่ ของเล่นเลียนแบบของจริง ภาพตัดต่อ ดินน้ำมัน อุปกรณ์ศิลปะ ของใช้ในบ้านจำลองพลาสติกสร้างสรรค์ ไม้บล็อก และหนังสือนิทาน

4. กิจกรรมการเล่นและของเล่นสำหรับเด็กวัย 4 - 6 ปี เด็กวัยนี้จะเรียนรู้จากการใช้ภาษาสื่อความหมายความเข้าใจกับผู้อื่น และการใช้เหตุผลในการทำความเข้าใจกับสิ่งต่างๆ กิจกรรมการเล่นที่ควรจัดให้เป็นการเล่นที่เด็กสามารถสะท้อนความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่เด็กเรียนรู้ เช่น การวาดภาพและเล่าเรื่องราว การแสดงบทบาทสมมติ การเล่นที่ใช้ทักษะการสังเกต เปรียบเทียบสิ่งต่างๆ การเล่นเกมง่ายๆ เป็นกลุ่ม การแต่งเรื่องและเล่นบทบาทสมมติ การเล่นสร้างงานศิลปะ และการเล่นเกมการศึกษาหรือเกมแข่งขันง่ายๆ ของเล่นสำหรับเด็กวัยนี้ ได้แก่ ของเล่นสร้างสรรค์ ตัวต่อประเภทต่างๆ เกมที่มีกติกาง่ายๆ ไม้บล็อก และหนังสือนิทาน

หลักการเลือกของเล่นสำหรับเด็กปฐมวัย ของเล่นเป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งในการเล่นของเด็กที่ช่วยดึงดูดความสนใจในการเล่นให้กับเด็ก ของเล่นที่ดีอาจเป็นวัสดุสิ่งของที่มีอยู่รอบตัวในชีวิตประจำวันของเด็กก็ได้ นอกเหนือจากของเล่นที่ต้องซื้อหาในท้องตลาด ทั้งนี้จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณสมบัติที่เหมาะสมกับความสนใจตามวัยของเด็กเป็นสำคัญ หลักเกณฑ์ในการเลือกของเล่นที่ควรคำนึงถึงมี 4 ประการ ดังนี้

1. ความปลอดภัยในการเล่น ของเล่นสำหรับเด็กอาจทำด้วยไม้ ผ้า พลาสติก หรือโลหะ ที่ไม่มีอันตรายเกี่ยวกับผิวสัมผัสที่แหลมคม หรือมีชิ้นส่วนที่หลุดหรือแตกหักง่าย ตลอดจนทำด้วยวัสดุที่ไม่มีพิษภัยต่อเด็กในสิ่งที่หา หรือส่วนผสมในการผลิต มีขนาดไม่เล็กเกินไปจนทำให้เด็กกลืนหรือหยิบใส่จมูกหรือเข้าปากได้ รวมทั้งมีน้ำหนักพอเหมาะที่เด็กสามารถหยิบเล่นได้

2. ประโยชน์ในการเล่น ของเล่นที่ดีควรช่วยสร้างความสนใจของเด็ก ให้อยากรู้อยากเห็น มีสีสันสวยงามสะดุดตาเด็ก มีการออกแบบที่ส่งเสริมให้เด็กใช้ความคิดและจินตนาการที่จะเล่นอย่างริเริ่ม สร้างสรรค์ หรือแก้ปัญหา ช่วยในการพัฒนากล้ามเนื้อ การเคลื่อนไหวและการใช้มือได้อย่างคล่องแคล่ว ทั้งยังเสริมสร้างการพัฒนาการประสาทมือและตาให้สัมพันธ์กัน ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการเรียนอ่าน - เขียน - คิดเลขต่อไป

3. ประสิทธิภาพในการเล่น ของเล่นที่เหมาะสมในการเล่นควรมีความง่าย เหมาะกับระดับอายุ และความสามารถตามพัฒนาการของเด็ก ของเล่นที่ยากเกินไปจะบั่นทอน ความสนใจในการเล่นของเด็ก และทำให้เด็กรู้สึกท้อถอยได้ง่าย ส่วนของเล่นที่ง่ายเกินไปก็ทำให้ เด็กเบื่อไม่อยากเล่นได้ นอกจากนี้ของเล่นควรทำให้เด็กได้ใช้ประสบการณ์ตรงและเกิดการเรียนรู้ ด้วยตนเอง มีความแข็งแรง ทนทาน และปรับเปลี่ยนดัดแปลงใช้ประโยชน์ได้หลายโอกาส หลาย รูปแบบ หรือเล่นได้หลายคน

4. ความประหยัดทรัพยากร ของเล่นที่ดีไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงหรือผลิตด้วย เทคโนโลยีที่ทันสมัยมีตราเครื่องหมายของบริษัทที่มีชื่อเสียงเป็นที่นิยมทั่วไป หากแต่เป็นของเล่นที่ สามารถจัดหาได้ง่าย มีราคาย่อมเยา หรือทำจากวัสดุที่หาได้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือวัฒนธรรม พื้นบ้าน

ของเล่นเป็นสื่อกลางการเรียนรู้ของเด็ก การเลือกเล่นของเล่นให้เด็กนอกจากตรงกับ ความสนใจและเหมาะสมกับวัยของเด็กแล้ว ยังจำเป็นต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของของเล่นที่ ก่อให้เกิดคุณค่าต่อการเรียนรู้ของเด็กด้วย ทั้งนี้ ของเล่นที่ดีสำหรับเด็กปฐมวัยไม่จำเป็นต้องของ เล่นราคาแพง ทันสมัย ที่มีจำหน่ายในท้องตลาด อาจดัดแปลงโดยใช้วัสดุท้องถิ่นหรือประดิษฐ์ได้ เองจากวัสดุเหลือใช้ก็ได้ เพียงแต่ให้มีส่วนช่วยส่งเสริมพัฒนาการและเรียนรู้ของเด็กในด้านต่างๆ ตัวอย่างของเล่นที่เสริมสร้างทักษะและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย มีดังนี้

1. ของเล่นที่ฝึกทักษะการเคลื่อนไหว และพัฒนาการกล้ามเนื้อส่วนต่างๆ เช่น เครื่อง เล่นสนามประเภทเสาชิงช้า ราวโหน ไม้ลื่น ไม้กระดาน อุโมงค์ บ่อทราย เครื่องเล่นที่มีล้อเลื่อนได้ เป็นต้น

2. ของเล่นที่พัฒนากล้ามเนื้อนิ้วมือ แขน ขา เช่น ของเล่น ประเภทบีบ เป่า ตี เตะ ดึง โยน ผลัก เลื่อน กลองใช้ตี ลูกบอล ถุงถั่ว เครื่องดนตรีชนิดเขย่า เป็นต้น

3. ของเล่นที่ฝึกทักษะการใช้สายตาและมือให้สัมพันธ์กัน เช่น ของเล่นประเภทตอก กัด ตี ปัก เย็บ ผูก กระดานปักหมุด ผูกเชือก ผูกโบว์ กรอกน้ำใส่ขวด เป็นต้น

4. ของเล่นที่ส่งเสริมทักษะทางภาษาและพยัญชนะ เช่น ภาพสัตว์ ผลไม้ ตัว พยัญชนะ เช่น ภาพสัตว์ ผลไม้ ตัวพยัญชนะ เทปเพลง หนังสือภาพ เป็นต้น

5. ของเล่นที่ฝึกการสังเกต เปรียบเทียบ จำแนก จัดอันดับ ขนาดรูปร่างตัวเลข เช่น โดมิโน กระดานต่อภาพ กล่องหยอดบล็อกต่างๆ เป็นต้น

6. ของเล่นที่ฝึกความจำ เรียกชื่อสิ่งของ รู้จักสี รูปร่างลักษณะคุณสมบัติประโยชน์ เห็นความสัมพันธ์ของต่างๆ เช่น กระดานปริยบเทียบสีกล่องหยอดรูปทรง ภาพตัดต่อ กระดาน เทียบความเหมือนความแตกต่าง เป็นต้น

7. ของเล่นที่พัฒนาความคิดความฝัน เล่นเลียนแบบและสมมติจินตนาการ เช่น หมูบ้าน บ้าน ทหาร เครื่องครัว ตุ๊กตา หุ่น ลูกเสื่อ กระเป๋ เป็นต้น

8. ของเล่นที่ฝึกความคิดสร้างสรรค์ สร้างความสนใจอยากทดลองคิดอย่างมีเหตุผล ลองผิดลองถูก เช่น ไม้บล็อกชนิดต่างๆ กล่องไหวพริบ ดินน้ำมัน ดินเหนียว กระดาษ ดินสอสี กระดาษวาดภาพระบายสี ไขไม้ เศษเชือก เป็นต้น

9. ของเล่นที่เสริมสร้างทักษะทางวิทยาศาสตร์ เด็กอยากรู้อยากเป็นสนใจสิ่งใหม่ๆ เช่น ของเล่นที่เคลื่อนได้ ไกลานได้ มีไฟและแสงหรือเสียงด้วยของลอยน้ำ ลูกโป่ง เป็นต้น

10. ของเล่นที่ฝึกทักษะการแก้ปัญหาและใช้สมาธิ ทำให้เด็กได้ใช้ความคิด รู้จักลอง ผิดลองถูก มีความพยายามทำให้เกิดความสำเร็จ เช่น ภาพตัดต่อ ของเล่นชิ้นส่วนที่ประกอบเป็น สิ่งต่างๆ เกมค้นหาชิ้นส่วนที่หายไป เป็นต้น

2.4.2 แนวทางการจัดกิจกรรมนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย³⁵

นิทานและการเล่าเรื่องหมายถึงเรื่องราวที่เล่าต่อกันมาเป็นเวลานาน โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อความสนุกสนาน และให้ประโยชน์ต่อพัฒนาการ และการเรียนรู้ที่เหมาะสม ธรรมชาติของเด็กปฐมวัยอย่างมาก นิทานช่วยพัฒนาทักษะการฟังและการพูด ให้ความรู้ ความ สนุกสนาน และจินตนาการแก่เด็ก ทั้งยังฝึกสมาธิให้เด็กรู้จักสำรวจใจให้จดจ่ออยู่กับเรื่องที่ฟัง ซึ่งเป็นพื้นฐานการเตรียมความพร้อมด้านการอ่านหนังสือ และปลูกฝังนิสัยรักการอ่านให้แก่เด็กไป พร้อมกัน

ลักษณะความสนใจนิทานของเด็กปฐมวัย ความเหมาะสมของนิทานสำหรับเด็ก ปฐมวัยจำเป็นต้องคำนึงถึงความสนใจการรับรู้ และความสามารถตามวัยของเด็กเป็นสำคัญ จึงยัง เกิดประโยชน์ที่แท้จริงต่อการเรียนรู้ของเด็ก เด็กจะเริ่มรับรู้นิทานจากภาพที่มองเห็น และเสียงที่ได้ยิน โดยรู้ความหมายไปทีละเล็กละน้อย จนสามารถเชื่อมโยงภาพและคำบอกเล่าที่ได้ยินตลอดจน จำเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ที่นำไปสู่การอ่านตัวหนังสือได้อย่างมีความหมายต่อไป

³⁵ เรื่องเดียวกัน

1. ความสนใจนิทานของเด็กอายุ 0 - 1 ปี เด็กวัยนี้จะสนใจฟังเสียงที่อยู่รอบตัว รู้จักค้นหาเสียงที่ได้ยิน ชอบมองสิ่งเคลื่อนไหวไปมา มีการเลียนเสียงที่ได้ยิน นิทานที่เหมาะสมกับเด็กวัยนี้ควรเป็นหนังสือภาพที่เป็นภาพเขียนง่าย ๆ มีสีสันสดใส ขนาดใหญ่และชัดเจนเป็นภาพเดี่ยวๆ ที่ดูมีชีวิตชีวา รูปเล่มอาจทำด้วยผ้าหรือพลาสติกหนาหนุ่ม ให้เด็กหยิบเล่นได้

2. ความสนใจนิทานของเด็กอายุ 1 - 2 ปี เด็กวัยนี้เริ่มหยิบจับสิ่งของไว้ในมือได้มั่นคง รู้จักพูดเป็นคำๆ สนใจฟังคนพูดและเรื่องเล่าต่างๆ แต่มีความสนใจสั้นมาก ชอบคำอะไรซ้ำๆ นิทานที่เหมาะสมกับเด็กวัยนี้ควรเป็นหนังสือภาพหรือเรื่องสั้น นิทานที่มีภาพประกอบที่ชัดเจนมีขนาดใหญ่ มีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็กเอง เกี่ยวกับครอบครัว พ่อแม่ พี่น้อง หรือสัตว์เลียนรูปล่มทำด้วยกระดาษหนาขนาดพอมือเด็กจับได้

3. ความสนใจนิทานของเด็กอายุ 2 - 4 ปี เด็กวัยนี้ชอบฟังเรื่องราวใกล้ตัว เด็กสนใจเรื่องที่เป็นเรื่องในชีวิตจริงชอบฟังคำคล้องจอง / กลอนกล่อมเด็ก นิทานที่เหมาะสมกับเด็กวัยนี้ควรเป็นนิทานที่เป็นบทร้อยกรองสำหรับเด็ก มีภาพประกอบที่มีรายละเอียดไม่มากนัก มีสีสันสดใส น่าสนใจ รูปเล่มอาจมีขนาดใหญ่ขึ้นพอมือเด็กจับ ทำด้วยกระดาษหนา

4. ความสนใจนิทานของเด็กอายุ 4 - 6 ปี เด็กวัยนี้ชอบอยากรู้อยากเห็นสิ่งรอบตัวเกี่ยวกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมว่าสิ่งนั้นสิ่งนี้มาจากไหน ทำไมจึงเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ เริ่มเข้าใจความแตกต่างระหว่างความจริงกับเรื่องสมมติ นิทานที่เหมาะสมกับเด็กวัยนี้ควรเป็นนิทานที่เป็นเรื่องสั้น เข้าใจง่าย ส่งเสริมจินตนาการ และอิงความจริงอยู่บ้าง เนื้อเรื่องสนุกสนานน่าติดตาม มีตัวละครเอกเพียงตัวเดียว และตัวละครรวมอีก 2 - 3 ตัว มีภาพประกอบที่มีสีสันสดใสสวยงาม มีตัวอักษรบรรยายเนื้อเรื่องไม่มากจนเกินไป และมีขนาดใหญ่สมควรใช้ภาษาที่ง่าย ๆ

หลักการเลือกนิทานที่เหมาะสมกับเด็กปฐมวัย นิทานมีหลายประเภทและหลายลักษณะแตกต่างกัน ทั้งที่เป็นนิทานที่แต่งเป็นโคลง / กลอน มีทั้งเรื่องสั้นเรื่องยาว ทั้งที่เป็นตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา เป็นเทพนิยายต่างๆ หรือเรื่องที่แต่งขึ้นมาใหม่ นิทานบางเรื่องสอดแทรกเนื้อหาในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม บางเรื่องส่งเสริมจินตนาการ บางเรื่องเป็นเรื่องจริงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมใกล้ตัวเด็ก การเลือกนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นเรื่องสำคัญที่ควรคำนึงถึงหลักเกณฑ์บางประการ ดังนี้

1. การเหมาะสมกับวัย เด็กในแต่ละวัยจะมีความสนใจฟังเรื่องราวต่างๆ แตกต่างกันไปตามความสามารถในการรับรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ นิทานที่เหมาะสมกับเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี ควรเป็นหนังสือภาพ สมุดภาพ หนังสือภาพผสมคำ นิทานที่มีบทร้อยกรอง ในขณะที่นิทานที่

เหมาะกับเด็กอายุ 3 ปีขึ้นไป ควรเป็นนิทานที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติ นิทานเรื่องเล่าให้ข้อคิด นิทานที่ส่งเสริมจินตนาการของเด็ก

2. ประโยชน์ที่เด็กได้รับ การเลือกหนังสือต้องคำนึงถึงประโยชน์ที่เด็กจะได้รับในการส่งเสริมพัฒนาการและเรียนรู้ของเด็กด้วย เช่น สอนให้รู้จักคำเรียกชื่อสิ่งต่างๆ เปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงออก พัฒนาความคิดจินตนาการ ให้ความรู้สึกที่ดีต่อเด็กมีความตลกขบขันให้ความสนุกสนาน ช่วยแก้ปัญหาให้กับตัวเด็กเมื่อเปรียบเทียบกับตัวละคร เป็นต้น การอ่านเรื่องราวหรือเนื้อหาของนิทานทั้งเล่มก่อนตัดสินใจเลือก จึงเป็นสิ่งสำคัญ

3. เนื้อหาและลักษณะรูปเล่ม นิทานหรือหนังสือที่ดีสำหรับเด็กปฐมวัยควรเป็นเรื่องสั้นๆ ง่ายๆ และไม่ซับซ้อน มีจุดเด่นของเรื่องจุดเดียว เด็กดูภาพหรือฟังเรื่องราวเข้าใจได้และสนุกสนาน มีเนื้อเรื่องที่ชัดเจนชวนติดตาม เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับตัวเด็ก และใกล้ชิดตัวเด็กหรือธรรมชาติแวดล้อม ไม่มีการบรรยาย เนื้อเรื่องควรมีลักษณะเป็นบทสนทนาโต้ตอบระหว่างตัวละคร ใช้ภาษาที่ถูกต้อง ง่ายต่อความเข้าใจของเด็กตัวอักษรมีขนาดใหญ่ใช้สีเข้มอ่านได้ชัดเจน มีภาพประกอบที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องเป็นภาพที่มีสีสันสวยงามมีชีวิตชีวา ส่วนใหญ่จะเป็นภาพเขียนหรือวาดมากกว่าภาพถ่าย มีรูปเล่มที่แข็งแรงทนทาน ขนาดพอเหมาะกับมือเด็ก ไม่จำเป็นต้องเป็นรูปสี่เหลี่ยมเสมอไป และมีจำนวนหน้าประมาณ 10-20 หน้า

วิธีการเล่านิทานและเรื่องราวสำหรับเด็กเมื่อเลือกนิทานหรือเรื่องราวที่เหมาะสมกับวัยของเด็กได้แล้ว วิธีการเล่านิทานหรือเรื่องราวเพื่อให้เด็กเกิดความสนใจติดตามฟังเนื้อเรื่องจนจบ จำเป็นต้องทำให้เหมาะสมกับเรื่องที่จะเล่าด้วย การเล่าเรื่องโดยไม่มีอุปกรณ์ เป็นการเล่านิทานด้วยการบอกเล่าด้วยน้ำเสียงและลีลาของผู้เล่า ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การขึ้นต้นเรื่องที่จะเล่า ควรดึงดูดความสนใจเด็ก โดยค่อยๆ เริ่มเล่าด้วยเสียงชัดเจน ลีลาการเล่าช้าๆ และเริ่มเร็วขึ้นจนเป็นการเล่าด้วยจังหวะปกติ

2. เสียงที่ใช้ควรจัด และประโยคที่เล่าควรแบ่งเป็นประโยคสั้นๆ ได้ใจความ การเล่าดำเนินไปอย่างราบรื่น ไม่ควรเน้นจังหวะการเล่าให้นานจะทำให้เด็กเบื่อ อีกทั้งไม่ควรมีคำถามหรือคำพูดอื่นๆ ที่เป็นการขัดจังหวะทำให้เด็กหมดสนุก

3. การใช้น้ำเสียง สีหน้า ท่าทาง แสดงให้สอดคล้องกับลักษณะของตัวละคร ไม่ควรพูดเนือยๆ เรื่อยๆ เพราะทำให้ขาดความตื่นเต้น

4. นั่งเก้าอี้ให้เหมาะสมกับสายตาเด็ก

5. ใช้เวลาในการเล่าไม่ควรเกิน 15 นาที

6. ให้โอกาสเด็กได้คิดและวิจารณ์เรื่องที่เล่า

2.4.3 แนวทางการจัดกิจกรรมเพลงสำหรับเด็ก³⁶

เพลง(Music) เป็นศิลปะชนิดหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้เด็กได้แสดงออก เพลงถือเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของเด็กไม่ว่าเด็กจะทำอะไรมักจะได้ยินเสียงเพลง หรือ เพลงอยู่เสมอทั้งทางวิทยุ โทรทัศน์และเสียงร้องของเด็กเอง

การสอนเพลงถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับเด็กมากเพราะเพลงเป็นกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ซึ่งยังช่วยเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กในทุกด้าน เช่นเกี่ยวกับการเล่นและเล่านิทาน เนื่องจากเพลงช่วยสร้างเสริมให้เด็กเกิดความเพลิดเพลินและกลมกล่อมทำให้เด็กเป็นคนมีจิตใจอ่อนไหว รักเสียงเพลง ทำให้ผ่อนคลายอารมณ์และรู้สึกมีชีวิตชีวาในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งปลูกฝังค่านิยมวัฒนธรรม และมีลักษณะนิสัยที่ดีงาม คุณค่าของเพลงและดนตรีที่มีต่อพัฒนาการของเด็กในด้านต่างๆมี ดังนี้³⁷

1. ทางด้านร่างกาย เด็กจะได้มีโอกาสเคลื่อนไหวส่วนต่างๆของร่างกายให้เข้ากับจังหวะเพลง
2. ทางด้านสติประสาท เด็กสามารถฟังและแยกเสียงต่างๆเข้าใจคุณภาพของเสียงจากการเล่นเครื่องดนตรี ร้องเพลง
3. ทางด้านอารมณ์ ดนตรีจะช่วยให้เด็กลดอารมณ์ต่างๆที่ก้าวร้าวลง
4. ทางด้านสติปัญญา เด็กจะได้มีโอกาสคิดอย่างสร้างสรรค์เช่น กำหนดจังหวะหรือแต่งเพลงใหม่ๆของตน

ลักษณะพัฒนาการเกี่ยวกับดนตรีและการเคลื่อนไหว

1. เด็กอายุ 2 ปี จะชอบฟังเพลง ชอบส่งเสียงเจี๊วจ้าว ชอบเพลงที่มีทำทางประกอบชอบร้องคลอไปกับผู้ใหญ่ ร้องเพลงได้ไม่กี่วลี และชอบตีจังหวะ
2. เด็กอายุ 3 ปี เด็กวัยนี้ชอบเพลงและจังหวะ สามารถเดินบนเส้นตรงยาวประมาณ 10 ฟุตได้ และสามารถเดินบนฝ่าเท้าหรือเดินเขย่งบนกระดานทรงตัวระยะสั้นๆได้
3. เด็กอายุ 3 ปี แต่งจังหวะเองได้ ร้องตามทำนองได้ ชอบร้องเพลงโดยเฉพาะเพลงที่มีทำทางประกอบ ช่างสังเกตเสียงจังหวะดนตรีต่างๆรอบตัวเอง

³⁶ เรื่องเดียวกัน

³⁷ เยาวพา เดชะคุปต์, กิจกรรมสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2528), น.106.

4. เด็กอายุ 5-6 ปี ชอบร้องเพลง จำเพลงได้หลายเพลง ของเล่นเครื่องดนตรี ทำจังหวะสนใจเครื่องดนตรี และสามารถช่วยเหลือเรื่องการเล่านิทานและแผ่นเสียงได้

เพลงเด็กมีหลายประเภทและหลายลักษณะตั้งแต่ในอดีตจนปัจจุบัน ทั้งที่มีมาแต่เดิมและมีการแต่งขึ้นใหม่สำหรับร้องเล่นทั่วไป เพื่อทำให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทย ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

1. เพลงกล่อมเด็ก เป็นบทร้อยกรองหรือบทกลอนสำหรับกล่อมเด็ก ส่วนใหญ่มีเนื้อหาบรรยายชีวิต และความเป็นอยู่ที่สะท้อนถึงความเอื้ออาทรรักใคร่ผูกพันที่แม่มีต่อลูก ซึ่งจะพบเนื้อหาของเพลงแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น เพลงกล่อมเด็กภาคอีสานว่า "แม่ไปไร่ ลีหมกไข่มาหา แม่ไปนาสีหาลามาป้อน" เพลงกล่อมเด็กภาคกลาง "กาเหว่าเอย ไข่ไว้ให้แม่กา ฟัก" เพลงกล่อมเด็กมักแฝงปรัชญาคำสอนไว้อย่างแยบคาย ให้คนได้คิดเกี่ยวกับการเลี้ยงลูกที่ต้องให้ความรัก

2. เพลงประกอบเด็ก เป็นบทร้อยกรอง / คำคล้องจอง หรือบทปลอบเด็ก สำหรับร้องปลอบเด็กร้องไห้โยเยบ่อยให้เงียบ และเกิดความเพลิดเพลิน ตัวอย่างเช่น "กูกูๆ ไก่ เลี้ยงลูกจนใหญ่ ไม่มีนมให้ลูกกิน ลูกร้องเจี๊ยบๆ แม่ก็เรียกไปคู้ยดิน ทำมาหากิน ตามประสาไก่ เอย" เพลงปลอบเด็กนี้ จะต้องให้เด็กฟังอย่างเดียวหรืออาจทำท่าทางประกอบด้วยก็ได้

3. เพลงเด็กเล่นเป็นบทร้อยกรอง หรือบทร้องเล่นของเด็กที่เป็นบทกลอนสั้นๆ ทำนองง่าย ให้ได้ร้องเล่นเพื่อความสนุกสนาน หรือร้องล้อเลียนหยอกล้อกันเพื่อความบางส่วนอาจไม่มีความหมาย แต่มุ่งให้จังหวะคล้องจอง และสัมผัสที่ไพเราะเป็นการส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ คำศัพท์ทางภาษามากขึ้น และฝึกนิสัยในการจำ ตัวอย่าง เช่น "ตั้งไข่ล้ม ต้มไข่กิน ไข่ตกดิน เก็บกิน ไม่ได้"

4. บทร้องประกอบการเล่น เป็นร้องที่เป็นบทเพลงทำนองบทกลอนสั้นๆ ที่ร้องประกอบการละเล่น เพลงส่วนใหญ่ที่ใช้ร้องจะให้จังหวะ ให้ความพร้อมเพรียงในการเล่น เกม เนื้อเพลงบางเพลงยังอธิบายถึงวิธีการเล่นด้วย ตัวอย่างเช่น "มอญซ่อนผ้า ตุ๊กตาอยู่ข้างหลัง ไวโนนไวนี้ ฉันจะตีกันเธอ" "โพงพางเอย ปลาเข้าลอด ปลาตาบอด เข้าลอดโพงพาง" การละเล่นนี้ยังมีประโยชน์ในการออกกำลังกาย การเล่นร่วมกันการออกเสียงภาษา การรู้จักช่วยเหลือกัน และเสริมสร้างความรู้สึกรักสนุกสนานจากสัมผัสคล้องจองไพเราะด้วย

5. เพลงเด็กแต่งขึ้นใหม่ เป็นบทเพลงที่ใช้ประกอบการสอนเด็กปฐมวัย เป็นเนื้อเรื่องที่มีความหมาย และสามารถทำท่าทางประกอบร้องได้ เพื่อจูงใจให้เด็กรู้สึกสนุกสนานและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ตัวอย่างเช่น เพลงตีมนม เพลงเก็บของเล่น เพลงนิ้วมือจำ เพลงแปรงฟัน

การเลือกเพลงสำหรับเด็กปฐมวัยเพลงของเด็กควรมีเนื้อร้องง่ายๆ สั้นๆ คำซ้ำๆ เสียงไม่สูงหรือต่ำเกินไปทำนองง่าย จังหวะชัดเจนไม่ซ้ำหรือเร็วเกินไป และควรเลือกให้เหมาะสมกับการเรียนรู้และความสามารถทางภาษาของเด็ก โดยเด็กเล็กอายุต่ำกว่า 3 ปี ควรเลือกบทร้องที่เป็นคำคล้องจองง่ายๆ ส่วนเด็กอายุ 3 ปีขึ้นไป เนื้อร้องอาจยาวขึ้นได้

การปลูกฝังความสนใจในเพลงให้กับเด็ก ควรเริ่มต้นตั้งแต่เล็กโดยผู้ใหญ่ร้องเพลงหรือเปิดเพลงให้เด็กฟังอย่างสม่ำเสมอ ในช่วงแรกเด็กจะสนใจจังหวะและเคลื่อนไหวร่างกายตามจังหวะ และเริ่มจดจำเนื้อร้องในเพลงเมื่อได้ยินเพลงเดิมซ้ำบ่อยๆ ในการแนะนำเพลงให้กับเด็กควรดำเนินการ ดังนี้

1. นำเสนอเพลงที่มีเนื้อร้องสั้นๆ มีคำซ้ำๆ และมีทำนองง่าย โดยชักชวนให้เด็กฟังเพลงด้วยกันก่อน เด็กชอบฟังเพลงซ้ำๆ
2. เปิดโอกาสให้เด็กแสดงออกตามความต้องการ เด็กจะร้องตาม ถูกหรือผิดควรให้โอกาสเด็กได้เรียนรู้อย่างค่อยเป็นค่อยไปด้วยความมั่นใจ
3. ฝึกให้เด็กรู้จักเคาะจังหวะ เด็กมักมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อเสียงจังหวะเพลง อาจให้เด็กปรบมือตามจังหวะ หรือเคาะเครื่องดนตรีโดยไม่คาดหวังความถูกต้อง ปล่อยให้เด็กค่อยๆ เรียนรู้ตามวัย

2.5 การเล่นเกมเด็กไทย

เด็กทุกชาติทุกภาษาจะต้องมีการเล่นของตนเองทั้งสิ้น เพราะการเล่นคือการออกกำลังกายอย่างหนึ่ง ทั้งยังมีคุณค่าที่บ่งบอกวัฒนธรรม และสังคมของชนชาติเหล่านั้นแฝงไว้อีกด้วย การเล่นเกมเด็กไทยก็เช่นกัน ในสมัยโบราณเด็กทุกภาคของไทยมีการเล่นคล้ายกันจะแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย เช่น อุปกรณ์การเล่น กติกา หรือชื่อเท่านั้นและอาจมีการแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดระหว่างกันได้

คำว่า “เล่น” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2525 ให้คำจำกัดความว่าเป็นคำกริยา หมายถึง การทำเพื่อสนุกหรือหย่อนอารมณ์, สบายหรือหมกมุ่นอยู่ในสิ่งใด ๆ ด้วยความเพลิดเพลิน, ทำหรือพูดอย่างไม่เอาจริง

คำว่า “เล่น” ในภาษาไทยมีความหมายตรงกับคำภาษาอังกฤษ 2 คำ คือ Play และ Games

Play หมายถึง การเล่นสนุกคนเดียวหรือหลายคนก็ได้และเล่นโดยสมัครใจไม่มีใครบังคับ

Games หมายถึง การเล่นที่มีกฎเกณฑ์บังคับแต่ละชนิดของการเล่นซึ่งผู้เล่นจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นั้น ๆ

การเล่นของเด็กไทยเป็นการเล่นที่ให้ความสนุกสนาน แจ่มใสมีกติกาบ้างหรือไม่มีกติกาบ้างจึงมีความหมายกว้างรวมความหมายของคำว่า play และ games ของภาษาอังกฤษไว้ด้วยกัน เรียกรวมกันว่า "เล่น"

การเล่นของเด็กไทยเก่าที่สุดพบหลักฐานในบทละครครั้งกรุงเก่า เรื่องนางมโนห์รา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า สมัยอยุธยาคงจะแต่งขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ กล่าวถึงการเล่น ดังซึงหลักและปลาลงอน

ในสมัยรัตนโกสินทร์กล่าวถึงการเล่นของเด็กไว้ในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น เรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กล่าวถึงการเล่นชนิดต่าง ๆ แต่เป็นการเล่นของเด็กโตว่า

"...บ้างตั้งวงตะตะกร้อเล่นเพลายืนแดดร่มลมสัดปาเตะได้คู่กันสันทัด

บ้างถนัดเข้าเดาะเป็นน้ำดูที่หนุ่มหนุ่มคะนองเล่นจ้องเต

สรวลเสเฮฮาขึ้นขี่คู่บ้างร่าอย่างชวามลาญเป็นเหล่าเหล่าเล่นอยู่บนคี่"

นอกจากนี้กาญจนาภรณ์ได้เขียนเรื่องการเล่นของเด็กในเรื่อง "เด็กคลองบางหลวง" พระยาอนุมานราชธนเขียนเรื่องการเล่นของเด็กไว้ในเรื่อง "พื้นความหลัง" และทิพย์วาทินี สนธิวงศ์เขียนเรื่อง "เมื่อคุณตาคุณยายยังเด็ก" ทำให้ทราบถึงการเล่นชนิดต่าง ๆ วัฒนธรรมและสภาพสังคมของไทยในสมัยก่อนได้เป็นอย่างดี

สังคมไทยสมัยก่อนโดยเฉพาะครอบครัวไทยเป็นครอบครัวใหญ่ ลูกหลานจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ดังนั้นการเล่นของเด็กจึงมักเล่นเป็นกลุ่ม โดยมีบางครั้งเป็นการเล่นเลียนแบบชีวิตจริง เช่น เล่นตุ๊กตา เล่นขายของ จักสาน ปั่น ฯลฯ การเล่นเช่นนี้เด็กจะได้รับการฝึกงานศิลปะโดยไม่รู้ตัว นับว่าเป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งนอกจากการพัฒนาทางร่างกาย ประโยชน์ของการเล่นของเด็กนี้คุณหญิงเบญจา แสงมลิ ได้ประพันธ์บทร้อยกรองไว้ว่า

"การเล่นของเด็กนี้มีประโยชน์ด้านพัฒนา ส่งเสริมคือสายตาคิดพิจารณา
สร้างสรรค์จิตใจแจ่มใสจริงไม่อยู่นิ่งเล่นด้วยกัน ว่องไวและฉับพลันแข็งแรงทั้งระเบียบดี"

นอกเหนือจากการเล่นของเด็กยังสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติรอบ ๆ ตัวเด็ก
ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ค่านิยมและระเบียบทางสังคม ภาษา ฯลฯ ไว้ในบทร้องเล่น บทร้อง
ประกอบการเล่นด้วย

2.5.1 ประเภทของการละเล่น

เนื่องจากการละเล่นของไทยนั้นมีมากมาย กรมพลศึกษารวบรวมไว้ได้ถึง 1,200
ชนิด แต่พอจะแบ่งคร่าว ๆ ได้เป็น 2 ประเภท ใหญ่ ๆ คือ การละเล่นกลางแจ้ง และการละเล่นในร่ม
และในแต่ละประเภทก็ยังแบ่งย่อยอีกเป็นการละเล่นที่มีบทร้องประกอบ กับที่ไม่มีบทร้องประกอบ
ดังนี้

1. การละเล่นกลางแจ้งที่มีบทร้องประกอบ ได้แก่ โพงพางเสือไล่หนู อ้ายเข้าอ้าย
โขง ซ่อนหาหรือโป้งแปะ เอาเถิด มอญซ่อนผ้าวิธีข้าวสาร ที่มีคำโต้ตอบ เช่น ภูกันหาง แม่นาคพระ
โขงนง มะลิลอกก๊อกแก๊ก เขย่งเก้งกอย ที่ไม่มีบทร้องประกอบ ได้แก่ ล้อต๊อก หยอดหลุมบ่อหุ่น ลูกดิ่ง
ลูกข่าง ลูกหิน เตยหรือตาล่อง ข้าวหลามตัด วัวกระทิง ลูกช่วง ห่วงยาง เสือข้ามห้วยเดียว เสือข้าม
ห้วยหมู่ ตีจับ ตะละหุ่น ตาเขย่ง ยิงหนังสติ๊ก ปลาหมอบ ตกกะทะ ตีลูกล่อ การเล่นเกม กระโดดเชือก
เดี่ยว กระโดดเชือกคู่ กระโดดเชือกหมู่ ร่อนรูป หลุมเมือง ทอดกะทะ หรือหมุนนาฬิกา ขี่ม้าส่งเมือง
กาปักไข่ ตีโป้ง ชักคะเย่อ โปลิศจับขโมย สะบ้า เสือกันวัว ขี่ม้าก้านกล้วย กระดานกระดก
วิ่งสามขา วิ่งสวมกระสอบ วิ่งทน ยิงปืนก้านกล้วย การละเล่นในร่มที่มีบทร้องประกอบ ได้แก่ ขี่ตุ๋
กลางนา ชักส้าว โยกเยก แมงมุม จับปูดำขยำปูนา จีจ่อเจี๊ยะ เด็กเอ๋ยพาย จ้าจี้

2. การละเล่นที่ไม่มีบทร้องประกอบ ได้แก่ ดัดเม็ดมะขามลงหลุม อีซิดอีเขียน อีตัก เสือตักถั่ง เสือ
กันวัว หมากกินอิม สี่ซอ หมากเก็บ หมากตะเกียบ บั่นแปะ หัวก้อย กำทาย ทายใบสน ตีไก่ เป่ากบ
ตีตบแผละ กัดปลา นาฬิกาทางมะพร้าว กงจักร ต่อบ้าน พับกระดาษฝนรูป จู๋นางเข้าห้อง การ
เล่นเลียนแบบผู้ใหญ่เช่นเล่นเป็นพ่อเป็นแม่ เล่นแต่งงาน เล่นหม้อข้าวหม้อแกง แคะขนมครกเล่น
ขายของ เล่นเข้าทรง ทายคำปริศนา นอกจากนั้นยังมีบทร้องเล่น เช่น จันทร้อย จันทรเจ้า ขอข้าว
ขอแกงแกง....และบทล้อเลียน เช่น ผมจุก คลุกน้ำปลา เห็นขี้หมานั่งไหว้กระจิ่งหง่อง เป็นต้น

การละเล่นที่เล่นกลางแจ้งหรือในร่มก็ได้ที่ไม่มีบทร้อง ได้แก่ ลิงชิงหลัก ขายแตงโม แก้อีตดตรี แข่งเรือคน ดมดอกไม้อัดตาตีหม้อ ปิดตาต่อหาง โสภีป เป่ายิงดูบ

2.5.2 การละเล่นของเด็กแต่ละภาค

เนื่องจากในแต่ละภาคมีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างกันทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ สภาพแวดล้อม ทำให้การละเล่นของเด็ก แต่ละภาคมีความแตกต่างกันไปบ้างในเรื่องของบทร้องประกอบการละเล่น กติกา และอุปกรณ์การละเล่น แต่โดยส่วนรวมแล้วลักษณะการเล่นจะคล้ายคลึงกันเป็นส่วนใหญ่

ความแตกต่างในเรื่องของบทร้องประกอบการละเล่นซึ่งมีบทร้องประกอบ บางอย่างมีลักษณะคล้ายกันหรือเหมือน ๆ กัน แต่บทร้องจะแตกต่างกันไปตามภาษาท้องถิ่น และเนื้อความซึ่งเด็กเป็นผู้คิดขึ้น เช่น การละเล่นจ้ำจี้ หรือ ปะเป๋มโบพลูของภาคเหนือ จ้ำมูมีของภาคอีสาน และจุ่มจี้ของภาคใต้บทร้องจ้ำจี้ภาคกลางมีหลายบท แต่บทที่เด็กภาคร้องกันเป็น เกือบทุกคนคือ

“จ้ำจี้มะเขือเปราะ กะเทาะหน้าแว่น พายเรือออกแอ่น กระแท่นต้นกุ่ม

สาวสาวหนุ่มหนุ่ม อาบน้ำท่าไหนอาบน้ำท่าวัด

เอาแป้งที่ไหนผัด เอากระຈกที่ไหนส่องเยียม ๆ มอง ๆ นกขุนทองร้องงู”

ในแต่ละท้องถิ่น เด็ก ๆ จะคิดประดิษฐ์อุปกรณ์ประกอบการละเล่นหรือทำของเล่นขึ้นมาเอง โดยนำวัสดุที่มีตามธรรมชาติมาได้ใกล้ตัวมาใช้ เช่นเด็กภาคเหนือ จะนำมะม่วงขนาดเล็กที่กินไม่ได้มาร้อยเชือกแล้วใส่เดือย นำมาใช้ตีกันเรียกว่าเล่นไก่มะม่วงหรือนำเอาไม้เล็ก ๆ มาเล่นกับลูกมะเขือ หรือมะนาวเรียกว่า หมากเก็บไม้หรือไม้แก้งซี่ เล่นเก็บดอกจี่ ซึ่งคนเล่นจะรอให้ดอกจี่หวลนใครเห็นก่อนก็ร้อง “อ๊ิบ” มีสิทธิ์ได้ดอกจี่วดอกนั้นไปร้อยใส่เถาว์ลัย ใครได้มากที่สุดก็ชนะ เล่นบ่าขี้เท้าทรายก็ใช้ทรายปนดินที่นำมาปั้นเป็นก้อนกลม ๆ มากลึงในร่องซึ่งขุดกันริมตลิ่งแม่น้ำนั่นเอง ของเล่นที่ทำกันก็เช่น

1) กล้องกบ ใช้ลำไม้ไผ่มีรูกลวงเล็ก ๆ และไม้แกนซึ่งเหลาพอดีกับรูไม้ เอาใบหญ้าขัด (ขัดมอน) นั้นเป็นก้อนยัดลงไปในรูกระบอก เอาแกนแยงจนสุดลำแล้วใส่ก้อนหญ้าอีกก้อน เอาแกน

แยงเข้าไปอีกหญ้าก้อนแรกก็จะหลุดออกพร้อมกับเสียงดังโพละก้อนหญ้านี้เอาไว้ลูกหนามคั้คั่วหรือมะกรูดลูกเล็กแทนได้

2) ลูกโป่งยางละหู่ ใช้ยางที่กรีดจากต้นละหู่หรือจากการเค็ดใบ หาอะไรรองน้ำยางไว้ แล้วเอาดอกหญ้าขดเป็นวงจุ่มน้ำยางให้ติดขึ้นมา ค่อย ๆ เป่าตรงกลางบ่วงดอกหญ้า ยางละหู่จะยืดและหลุดเป็นลูกโป่งสีรุ้งแวววาวลอยไปได้ไกลๆ แล้วไม่แตกง่ายด้วย

3) เล่นข้าวเหนียวติดมือ โดยเอาข้าวเหนียวมาปั้นจนได้ก้อนเท่าหัวแม่มือ แบ่งผู้เล่นเป็นสองฝ่าย ให้ฝ่ายเริ่มเล่นส่งข้าวเหนียวต่อ ๆ กันโดยใช้มือประกบจนครบทุกคนแล้วให้อีกฝ่ายทายว่าข้าวเหนียวอยู่ในมือใคร (อีสาน)

4) ดึงครกดึงสาก เอาเชือกมาพันครกตำข้าว ปลายเชือก 2 ข้างผู้ไว้กลางด้ามสาก แต่ละข้างมีผู้ถือสาก 4 คน แล้วออกแรงดึงพร้อม ๆ กัน ฝ่ายใดร่นมาติดครกถือว่าแพ้(อีสาน)

5) เล่นหมากพลุ นำหมาก ปูน แก่นคูณ ยาเส้น มาตั้งข้างหน้าผู้เล่นเป็นกอง ๆ ให้ผู้เล่นคนแรกส่ายมือเหนือสิ่งของที่กองไว้เร็ว ๆ อีกฝ่ายหนึ่งบอกชื่อสิ่งของ 10 อย่าง คนส่ายมือก็ตะครุบของสิ่งนั้นทันทีที่ตะครุบผิด ก็ถูกทำโทษโดนเขกเข่า(อีสาน)

6) ของเล่นจากมะพร้าว ได้แก่ ชนควายพริกพริ้ว อุปกรณ์การเล่นคือควาย พริกพริ้ว โดยใช้เปลือกมะพร้าวทำลำตัวกะลามะพร้าวทำขา และเม็ดมะพร้าวดำทำตา ทำเสร็จแล้วจะได้รูปแบบนี้คนเล่นจะทำควายพริกพริ้วมาคนละตัว แล้วมาจัดกัน โดยใช้มือจับลำตัวควายหันหน้าคว่ำลงให้เขาทาบกับพื้น จัดไปจัดมา ของใครหักคนนั้นก็แพ้ (ภาคใต้)

7) ถีบลูกพริ้ว ใช้มะพร้าวแก่จัดไม่ปอกเปลือก 1 ผล ผู้เล่นแบ่งเป็นสองกลุ่ม จับไม้สั้นไม้ยาวหรือใช้วิธี "ชนซี" เพื่อหากกลุ่มผู้ถีบผลมะพร้าวกลุ่มแรก เมื่อเริ่มเล่นให้ทั้งสองกลุ่มยืนเป็นวงกลมหันหน้าเข้าหากันโดยยืนสลับกัน นำผลมะพร้าววางกลางวงวงกันมะพร้าวลงดิน จากนั้นผู้เล่นทั้งหมดจับมือกันให้แน่น ถ้าคนเล่นมี 6 คน 3 คนจะถีบยับผลมะพร้าว อีก 3 คนเป็นหลัก ถ้าฝ่ายถีบมีใครล้มกันแตะพื้นก็แพ้ ให้ฝ่ายเป็นหลักมาถีบแทน (ภาคใต้)

8) ร่อนใบพริ้ว นำใบมะพร้าวที่ยังติดก้านมาตัดให้ด้านที่มีก้านโตเสมอกัน ใช้มือฉีกใบมะพร้าวออกให้มีขนาดเท่ากัน วิธีเล่นคือจับใบมะพร้าวชูขึ้นเหนือไหล่ จับส่วนที่เป็นใบซึ่งฉีกออกแล้วขว้างไปสุดแรง ใบมะพร้าวก็จะหลุดออกจากก้าน ใครขว้างได้ไกลที่สุดก็เป็นผู้ชนะ (ภาคใต้)

9) ของเล่นจากลูกยาง ชักลูกยาง นำลูกยาง (พารา) มาเจาะเอาเนื้อออกหมด เจาะรู ด้านบนด้านล่างและด้านข้าง ใช้ไม้ไผ่เหลาแล้วผูกติดกับเชือกด้ายสอดไม้ไผ่เข้าไปในเมล็ดยางทาง รูด้านบนหรือด้านล่าง ดึงเชือกด้ายออกมาทางรูด้านข้าง ตัดไม้ไผ่แบน ๆ ทางด้านบน 1 ชิ้น เมื่อจะ เล่นหมุนแกนให้เชือกด้ายม้วนเข้าไปอยู่ในลูกยางจนเกือบสุด ดึงปลายเชือกแรง ๆ แล้วปล่อย แกนไม้ไผ่ก็จะหมุนไปหมุนมาตามแรงดึง ผู้เล่นต้องดึงและปล่อยกลับอยู่เรื่อย ๆ จะทำ ให้แกนและไม้ไผ่แบน ๆ ด้านบนกระทบกันของใครไม้ไผ่หลุด คนนั้นก็แพ้ (ภาคใต้)

2.5.3 ประโยชน์ของการละเล่นของไทย

การละเล่นไทยเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านเท่า ๆ กันกับการสะท้อนวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน การละเล่นบางอย่าง ผู้ใหญ่เห็นว่าเป็นอันตราย และเป็นการบ่มเพาะนิสัยการพนันอีก เช่น ทอยกอง แต่หากจะมอง วิเคราะห์กันอย่างจริงจังแล้ว คุณค่าของการละเล่นของไทยเรานี้มีนับอเนกอนันต์ ดังจะว่าไปตาม หัวข้อ ต่อไปนี้

1. ประโยชน์ทางกาย อันได้จากการออกกำลังกายทั้งกลางแจ้งและในร่ม เริ่มตั้งแต่เด็ก เล็ก ๆ เล่น "จับปูดำ ขยำปูนา" หรือ "โยกเยกเยย น้ำท่วมเมฆ" เด็กก็จะได้หัดใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ใน ตัวพร้อมกับทำให้เข้ากับจังหวะ พอโตขึ้นมาหน่อยก็จะชอบเล่นกลางแจ้งกับเด็กคนอื่น ๆ เป็น กลุ่มเล็กบ้างใหญ่บ้าง เช่น ขี่ม้าก้านกล้วย ตาเขย่ง ตีลูกล่อ วิ่งเปี้ยว ขี่ม้าส่งเมือง ตีจับ เตย ฯลฯ การละเล่นบางอย่างมีบทร้องประกอบทำให้สนุกครึกครื้นเข้าไปอีก อย่าง วัรีข้าวสาร โพงพาง มอญ ซ่อนผ้า อ้ายเข้าอ้ายโขง งูกินหางนอกจากจะได้ออกกำลังกายแล้วยังได้ฝึกความว่องไว ฝึก ความสัมพันธ์ของการแก่งจังหวะแขนเท้า เช่น กาฟักไข่ ได้ฝึกการใช้ทักษะทางตาและมือในการเล็ง กระยะ เช่น การเล่นลูกหิน ทอยกอง

2. ฝึกความสังเกต ไหวพริบ และการใช้เชาวน์ปัญญา จากการละเล่นหลายชนิดที่ ต้องชิงไหวชิงพริบกันระหว่างการต่อสู้ เช่นการเล่นกาฟักไข่ ผู้ขโมยจะหลอกล่อชิงไหวชิงพริบกับ เจ้าของไข่ ซึ่งต้องคอยระวัง คาดคะเนไม่ให้ใครมาขโมยไข่ไปได้ หรือการเล่นแนดบกของทางเหนือ ผู้เล่นจะรู้สึกสนุกกับ การล่อหลอกแนดให้มาเตะ แล้วตัวเองต้องไวพอที่จะวิ่งเข้าวงก่อน การเล่น เตยหรือ ต่อล่องคนล่องก็จะหลอกล่อให้ผู้กันเผลอ เพื่อให้ฝ่ายตนไปได้และผู้กันก็ต้องคอยสังเกต ให้ดีว่า ใครจะเป็นคนผ่านไป

3. ฝึกวินัยและการเคารพต่อกติกา การเล่นเกมทุกอย่างมีกฎในตัวของมันเอง ซึ่งก็มาจากพวกเด็กนั่นเองเป็นคนช่วยกันกำหนดตกลงกันขึ้นมา การเล่นเกมจึงดำเนินไปได้ โดยจะเห็นได้จากก่อนเล่นก็จะมีการจับไม้สั้นไม้ยาว เป่ายิงจุบ จุ่มจะหลี่ (ของทางเหนือ คล้าย ๆ จ่อจีเจียบ) หรือ จู๊ฉี่ (เป่ายิงจุบของทางภาคใต้ มีปืน น้ำ ก้อนอิฐ แก้ว (น้ำ) หากใครไม่ทำตามกติกา ก็จะเข้ากลุ่มเล่นกับเพื่อน ๆ ไม่ได้ เป็นการฝึกการปรับตัวเข้ากับคนอื่นโดยปริยาย

4. ฝึกความอดทน เช่น ชีม้าส่งเมือง ผู้แพ้จะต้องถูกขี่หลังไปไหน ๆ ก็ได้ บางคนตัวเล็กถูกคนตัวใหญ่ขี่ก็ต้องยอม ถ้าไม่ทนก็เล่นกันไม่ได้ หรือเสือข้ามห้วย คนเป็น "ห้วย" ต้องอดทนทำท่าหลายอย่างให้ผู้เป็น "เสือ" ข้าม บางครั้งต้องเป็น "ห้วย" อยู่นาน เพราะไม่มีเสือตัวใดตายหรือหา "เสือ" ข้ามได้หมด "ห้วย" ก็ถูกลงโทษ ถูก "เสือ" ห้ามไปทิ้งแล้ววิ่งหนี "ห้วย"

5. ฝึกความสามัคคีในคณะ อย่างเช่น ตีจับในขณะที่ผู้เล่นของฝ่ายหนึ่งเข้าไป "ตี" เพื่อให้ถูกตัวผู้เล่นอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วจะได้วิ่งกลับฝ่ายของตน โดยไม่ถูกจับเป็นเชลยนั้น ผู้เล่นอีกฝ่ายต้องพร้อมใจกันพยายามจับผู้เข้ามา "ตี" ไว้อย่าให้หลุดมือ เพราะถ้าหลุดกลับไปฝ่ายของตน ผู้เล่นอีกฝ่ายหนึ่งจะต้องกลับไป เป็นเชลยทั้งกลุ่ม หรืออย่างชักคะเย่อ ผู้เล่นของแต่ละฝ่ายต้องพร้อมใจกันออกแรงกันสุดฤทธิ์สุดเดช เพื่อให้เครื่องหมายที่กึ่งกลางของเชือกเข้าไปอยู่ฝ่ายตน

6. ฝึกความซื่อสัตย์ ผู้เล่นเป็นคนหาต้องผิตตาให้มืดในขณะที่คนอื่น ๆ วิ่งไปซ่อน อย่างคำร้องประกอบการเล่นชนิดนี้ว่า "ปิดตาไม่มืด สารพิษเข้าตา พ่อแม่ทำนา ได้ข้าวเม็ดเดียว" หรือหากเก็บอีตัก ถ้ามือของผู้เล่นไปแตะถูกก้อนหินหรือเม็ดผลไม้ก็ต้องยอม "ตาย" ให้คนอื่นเล่นต่อ แม้ว่าคนอื่นจะไม่เห็นด้วยก็ตาม

7. ฝึกความรับผิดชอบ การปฏิบัติตามกติกาไม่ว่าจะเป็นการเล่นอะไร ถือว่าเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อผู้เล่น เช่น เล่นหมუნนาฬิกา ผู้เล่นทุกคนต้องจับมือกันให้แน่นแล้วหงายตัว เอาเท้ายันกัน คนยืนสลับต้องจับมือคนหนึ่งให้แน่น ๆ แล้ววิ่งรอบ ๆ เป็นวงกลมเหมือนนาฬิกา ทุกคนจึงต้องรับผิดชอบต่อจับมือหรือยันเท้าให้มั่น จึงจะหมุนได้สนุก

การเล่นของเด็กไทยสะท้อนความเป็นไทยบทร้องประกอบการเล่น ตลอดจนสิ่งต่าง ๆ ที่เด็ก ๆ ใช้เป็นของเล่นสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม และความเชื่อของคนไทยในสมัยก่อนได้อย่างชัดเจน เห็นภาพ ดังต่อไปนี้

1. ภาพของเด็กไทยสมัยก่อน จากบทร้องล้อเลียน "ผมจุก คลุกน้ำปลา เป็นชีหมา นั้ง ไหว้ กระจิ่งห่อง" หรือ "ผมแกละกระแดะใส่เกือก ตกน้ำตาเหลือก ใส่เกือกข้างเดียว" ก็ทำให้เห็นภาพเด็กสมัยโบราณที่ส่วนใหญ่ไว้ผมจุก ผมแกละกันทั้งเมือง

2. ความเป็นอยู่ของผู้ใหญ่ จากบทร้องจ้ำจี้ "สาวสาวหนุ่ม อาบน้ำท่าไหน อาบน้ำท่าวัด" ทำให้เห็นภาพของบ้านเรือนสมัยโบราณซึ่งมักอยู่กันริมน้ำ อาบน้ำกันที่ท่า สัตว์จรกันด้วยเรือ เป็นส่วนใหญ่ หรือการละเล่นชนควายด้วยศึระะ ชนควายหรือกว๊าวเป็นการเลียนแบบการชนควายชนวัวซึ่งเป็นที่นิยมกันมากทางภาคใต้ ส่วนทางภาคอีสานก็มีการละเล่นดังครกตึงสาก ซึ่งเป็นอุปกรณ์หลักในการทำมาหากินเพื่อดำรงชีพของชาวนา เป็นต้น

3. สะท้อนการทำมาหากินของคนไทย มีการละเล่นและบทร้องประกอบการละเล่นหลายอย่างที่กล่าวถึงข้าววัควายที่ช่วยไถนาและการทำนาอันเป็นอาชีพหลักของคนไทยตั้งแต่โบราณถึงปัจจุบัน อย่าง วัชรข้าวสาร การเล่นขโมยลักควาย (ทางใต้) นอกจากทำนาแล้วยังมีการค้าขายจับปลา เช่น เล่นขายแตงโมซึ่งมีบทเจรจา ผู้เล่นสมมติ เป็นแตงโม มีผู้มาซื้อและพูดกับเจ้าของ โพงพาง มีบทร้องที่ว่า"ปลาตาบอดเข้าอดโพงพาง" หรือผู้สุมกล่าวถึงการจับปลาโดยใช้สุม

4. ความเชื่อ การละเล่นบางอย่างสะท้อนให้เห็นความเชื่อของชาวไทยในเรื่องไสยศาสตร์ เช่นการละเล่นที่มีการเชิญคนทรงอย่าง แม่ศรี ลิงลม ยาดัง เป็นต้น ทางภาคอีสานจะมีการละเล่นที่สะท้อนความเชื่อหลายอย่างเช่น เล่นนางดังแล้วจะขอฝนได้สำเร็จ เล่นผีกินเทียน แสดงความเชื่อเรื่องผี มีทั้งกลัวและอยากลองผสมกัน หรือผีเข้าขวด ซึ่งมีทั้งภาคอีสานและทางภาคใต้ ทางอีสานก็มีเล่นแม่น้ำพระโขนง และมะลือกก็อกแก็ก ซึ่งเป็นบทโต้ตอบระหว่างผู้เล่นที่สมมุติ เป็นผีกับเด็กคนอื่น ๆ แล้วจบลงที่ผีวิ่งไล่จับเด็กเป็นผีกับเด็กคนอื่น ๆ แล้วจบลงที่ผีวิ่งไล่จับเด็กเป็นที่น่าสนใจสนุกสนานและ ตื่นเต้นด้วยความกลัวผีไปพร้อม ๆ กัน

5. ค่านิยม ในเรื่องของมารยาท ถือว่าคนมีมารยาทเป็นคนมีบุญ คนที่มีมารยาททรมเป็นคนอภัพ ดังในคำร้องจ้ำจี้ว่า "จ้ำจี้เมิดขุ่น ใครมีบุญได้กินสำหรับ ใครผลุบผลับ ได้กินกะลา (หรือกินรางหมาเน่า)"

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว มีบทร้องว่าลูกเขยต้องกตัญญูต่อแม่ยาย ในบทเล่นจ้ำจี้อีกบทว่า "จ้ำจี้ดอกเข็ม มาเล็ดดอกหมาก เป็นครกเป็นสาก ให้แม่ยายตำข้าว เป็นน้ำเต้า ให้แม่ยายเลี้ยงชด เป็นชะมด ให้แม่ยายฝนทา ฯลฯ"

การยกย่องขุนนางว่าเป็นผู้ได้ผลประโยชน์กว่า ว่า “ชักสาวเคย มะนาวโตงเตง ขุนนางมาเอง มาเล่นชักสาว มือใครยาว สาวได้สาวเอา มือใครสั้น เอาเถาวัลย์ต่อเข้า”

นอกจากประโยชน์ของการละเล่นจะให้คุณประโยชน์ในด้านต่างๆแล้วการเล่นยังให้คุณค่าดังต่อไปนี้

1. คุณค่าทางวรรณศิลป์ บทร้องประกอบการละเล่นของเด็กไทย หากไม่อยู่ในรูปของฉันทลักษณ์ ก็จะมีคำคล้องจองกันอยู่ในรูปของฉันทลักษณ์ ก็จะมีคำคล้องจองกันมีสัมผัสนอกสัมผัสใน เท่ากับเป็นการแทรกซึมวิสัยความเป็นเจ้าของบทเจ้ากลอนกันตั้งแต่ยังเป็นเด็กตัวเล็กตัวน้อยกันเลยทีเดียวไม่ว่าจะเป็นของภาคกลางภาคเหนือภาคอีสานและภาคใต้ซึ่งในแต่ละภาคก็จะมีสอดแทรกภาษาท้องถิ่นของตนเข้าไปด้วยนอกจากนั้นมีการเลียนเสียงต่างๆ หรือออกเสียงแปลกๆ ซึ่งทำให้เด็กได้ฝึกฝน เช่น เลียนเสียงนก “จ๋อจ๋อเม้นขุน...นกขุนทองร้องวู้” เลียนเสียงกลอง “ผมเปี้ยมาเลียบตอง พระตีกลอง ตะลุ่มตุ่มเม้ง” เลียนเสียงร้องให้ “ซี้แย ขาดอกแค ขายไม่หมดร้องไห้แง” คำแปลก ๆ มักจะปรากฏบ่อยมาก แม้ว่าจะไม่มีความหมายแต่ฟังแล้วก็รู้สึกสนุก ทำให้เด็กชอบ เช่น “แตงแตง” “โตงเตงโตงเว้า” “กระจ๊องหง่อง” “ออะแอะ ออะซอน” “มะลือกก็อกแก็ก” “จ๊อจ๊อเจี้ยบ” “ตะโลนโพนเพน” “ต๊วยต๊วย ตุ่มเดียว”

บางบทใช้ภาพพจน์ทำให้เกิดความงามในภาษา เช่นบทร้องของทางใต้บทหนึ่งว่า “เซโคโย่าหนัด ฆัดหน้าแข้ง เดือนแจ้งๆมาเล่นเซโซค” บทร้องบางบทใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์แฝงความหมายในแง่เพศสัมพันธ์ เช่น “จ๋อจ๋อเม้นเชอพง เมียน้อยเมียนหลวง มากินก้ามกุ้ง ก้ามกุ้งร้องแง มาสอยดอกแค มาแห่รูปู อีหนูตกระได กลางคืนมาเหล้า เตห่ม้อข้าวปากปิ่น หม้อข้าววังหนีสาวระพีเล่นกล กระจำสวดมนต์ รับศีลรับพระ”

2. คุณค่าในการใช้ภาษาสื่อสาร เป็นที่น่าสังเกตว่าบทร้องและบทเจรจาโต้ตอบนั้นมีคุณค่าในการสื่อสารอยู่มาก กล่าวคือ ทำให้เด็ก ๆ ได้คุ้นเคยกับคำที่ใช้เรียกชื่อ หรือใช้บอกกริยาอาการต่าง ๆ ช่วยให้เด็กได้มีพัฒนาการทางภาษาโดยไม่รู้ตัว ในบทเจรจาโต้ตอบก็เป็นคำถามคำตอบสั้นๆ มีเนื้อความเป็นเรื่องเป็นราวเป็นคำพูดในชีวิตประจำวันบ้าง ดังในบทเล่นแม่หนูหรือแม่สูงสิงสางของภาคเหนือ บักรมีตั้งหนึ่งของภาคอีสาน หรือฟาดทิงของทางใต้

ปริศนาหรือคำทายต่างๆที่เด็กๆชอบเล่นทายกันนั้นวิเคราะห์ได้ว่าเป็นวิธีการที่ส่งเสริมพัฒนาการทางความคิดสัมพันธ์กับการใช้ภาษาทั้งนี้เพราะปริศนาก็คือการตั้งคำถามให้เด็กคิดถึงสิ่งต่างๆที่ตนเคยพบเคยเห็นมาใครช่างสังเกตรู้จักคิดเปรียบเทียบความหมายของคำทาย

กับสิ่งที่ตนเคยพบเห็น ก็สามารถหายถูก ความสนุกจากการหายถูกจะเป็นแรงจูงใจให้เด็กพยายามใช้ความสังเกตควบคู่ไปกับการใช้ภาษาเพิ่มขึ้น เช่น

อะไรเอ๋ย เรือนสองเสา หลังคาสองตับ นอนไม่หลับลุกขึ้นร้องเพลง

คำตอบ ไก่ขัน

อะไรเอ๋ย ซื่อมาเป็นสีดำ นำไปใช้กลายเป็นสีแดง พอลิ้นแรง กลายเป็นสีเทาต้องเอาไปทิ้ง

คำตอบ ถ่าน

(ภาคเหนือ) ตุ่มกุ่มขึ้นดอย กิ๊บบอยล่องห้วย (หลังนูน ๆ ขึ้นดอย ครอบฝอยไปตามลำธาร)

คำตอบ เต่าและกิ้ง

(ภาคใต้) พร้าเวกเดียวอยู่บนฟ้า คนทั้งพาราแลเห็นจบ

คำตอบ พระจันทร์เสี้ยว

(ภาคอีสาน) ช่างขึ้นภู ตับหุ้บ ๆ แมนหญ้ง (ช่างขึ้นภูเขา ตบหุ้บ ๆ อะไรเอ๋ย)

คำตอบคือ นูกทอผ้า

ความเป็นจริงของการละเล่นไทยในปัจจุบันนับวันจะสูญหายไปจากความทรงจำเมื่อยุคสมัยผันแปรไป ค่านิยม ความเป็นอยู่ก็เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีการดำรงชีวิตในอดีตอย่างมากและไม่สามารถเก็บการเล่นเหล่านั้นไว้ในพิพิธภัณฑ์ดังเช่นวัตถุโบราณ หากแต่มีได้้นำการเล่นเหล่านั้นมาเล่นได้จริงโดยขาดการถ่ายทอดเรื่องราวที่ถูกต้องและเหมาะสม หรือจะกลายเป็นเพียงตำราที่ต้องนั่งอ่านเพียงตัวอักษรแล้วก็ نگاهไปตามตัวหนังสือ สิ่งที่สำคัญคือผู้เป็นพ่อแม่หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กไทยทั้งหลายควรเลือกสรรสิ่งที่มีคุณค่าและประโยชน์แก่เด็กอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นมา

ตารางที่ 2.1

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-36 เดือน และการละเล่นไทยที่เหมาะสม³⁸

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม	ประโยชน์ที่ได้รับ
3-6 เดือน	● ชอบจ้องมองดูสิ่งต่างๆที่เคลื่อนไหว ● มองดูของหรือวัตถุที่คิดว่าจับได้กำแนบพยายามเอาเข้าปาก ● เริ่มสนใจเสียง มีปฏิกิริยาโต้ตอบ	● พวงกระจับปี่ ● พวงปลาตะเพียนสี ● กำไลคู่ผี คือ กำไลข้อมือลูกกระดิ่ง ● ปู่โต่ (การเล่นด้วยมือ) ● แต้ข้าแต่(การเล่นด้วยสีฝ่ามือ) ● จะเอ้ (การเล่นด้วยสีหน้า ท่าทาง เสียง) ● จับปูดำ (ใช้นิ้ว ฝ่ามือ กำมือ)	● ฝึกการสังเกตความเคลื่อนไหว ● ฝึกการใช้สายตาและ การฟัง ● ฝึกการใช้กล้ามเนื้อมือ ข้อมือ ฝ่ามือท่อนแขน

³⁸ นวพร สิ้นสมบุรณ์ทอง, "โครงการจัดตั้งสนามเด็กเล่นเพื่อวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานวัฒนธรรม) วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2549), น.29-31.

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-36 เดือน และการละเล่นไทยที่เหมาะสม

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม	ประโยชน์ที่ได้รับ
7-9 เดือน	● นั่งได้ในระยะสั้นๆ ● สนใจวัตถุ ชอบจับเล่น ผลักไปมา หรือจับของชิ้นกันหยิบหยอดสอดใส่ในรูได้บ้าง ● ชอบปิดๆช้อนๆค้นหาสิ่งที่สงสัย	● จี๋จ๋อเจี๊ยะ ● ก๊อกแก๊กเทวดา ● จี๊เอ๋ ● ผมเปี้ยมาเลียใบตอง	● ฝึกการฟังสนุกกับเสียงพยัญชนะเสียงของคำที่สัมผัสและหัดจดจำคำ ● เด็กจะสนุกกับจังหวะของการเน้นเสียง เน้นจังหวะ
10-12 เดือน	● เด็กจะเริ่มคลานได้ พยุงตัว ลุกยืน ตั้งไข่ ● เหนี่ยวตัวยืนได้ ทำท่าจะก้าวเดิน ● พัฒนาการทางภาษาของเด็กเริ่มเลียนเสียงที่ฟังได้ยินคำพูดง่ายๆเข้าใจคำสั่ง คำบอกง่ายๆ ชอบจังหวะลีลาของคำ	● ตั้งไข่ล้มตัมไข่กิน ● โยกเยกเยย ● แมงมุมขยุ้มหลังคา ● ชีตู่กลางนา ● แมงหวี่แมงวัน	● ฝึกการใช้กล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก เช่น แขน ขา มือ ● ฝึกความสามารถในการจำคำเสียงและจังหวะต่างๆ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-36 เดือน และการละเล่นไทยที่เหมาะสม

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม	ประโยชน์ที่ได้รับ
		- กาเอ๋ยกาบินมาไวๆ - จ๊ะเอ๋ - ท่ายส่วนต่างๆของหน้าตา	
12-24 เดือน	- นั่งได้ดีตามลำพัง คลานยืน ได้แต่จะทิ้งตัวนั่ง ผู้ใหญ่ต้องคอยช่วยเหลือ - เดินได้เมื่อมีคนจูง เริ่มใช้กล้ามเนื้อแขน ขา - ชอบขว้างปาสิ่งของ เพราะกล้ามเนื้อแขนใช้ได้คล่องขึ้น - พัฒนาการทางภาษา จำชื่อตนเองได้ จำคำและพูดเป็นคำๆชอบฟังนิทาน	- กระเตาะเวียน - บันไดบ้าน - การเล่นโยกเยก - ประกอบเพลงกล่อมเด็ก อาทิ นกเอี้ยงมาเลี้ยง ความเฒ่า, จันทน์เจ้าขา, นกกระทาทอง ฯลฯ	- ฝึกการทรงตัวยืนได้เดินทำให้เกิดความคล่องตัวในการใช้กล้ามเนื้อส่วนขา ลำตัว ฝ่าเท้า - ฝึกออกเสียง การฟังบ่อยๆ ทำให้เด็กจำเนื้อร้องได้โดย - เฉพาะเด็กวัย 24 เดือนจะเริ่มจำคำต่างๆได้แม่นยำ

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-36 เดือน และการละเล่นไทยที่เหมาะสม

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม	ประโยชน์ที่ได้รับ
24-36 เดือน	พัฒนาการกล้ามเนื้อดีขึ้น ขอบปากยื่น เดิน วิ่ง	• ของเล่นประเภทลากจูง เช่น เรือลากกบ หมากรถลากไม้ เรือกบหัวปลี • ขี้ผึ้งก้านกล้วย ยิงปืนก้านกล้วย • สร้างบ้านโดยใช้กิ่งไม้ ใบไม้ ดิน ทราย	• เด็กฝึกการใช้ท่อนแขน(การลาก ดึง จูง) • ฝึกเดิน วิ่ง กระโจน • ฝึกคิดทำงานก่อสร้างบ้านตามจินตนาการ มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักการแก้ปัญหา เช่น ทำอย่างไรไม่ให้บ้านพัง

ตารางที่ 2.2

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-6 ปี และการละเล่นไทยที่เหมาะสม³⁹

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม
3-4 ปี	● กล้ามเนื้อใหญ่ที่แขนขาแข็งแรงขึ้น ● ควรส่งเสริมให้วิ่ง กระโดด ปีน ป่าย ● การควบคุมการทำงานของกล้ามเนื้อดีขึ้น ควรเล่นโยนรับของที่มีน้ำหนักเบา ● การทรงตัวดีขึ้น สามารถฝึกเดินบนกระดานแผ่นเดียว เดินบนเส้นตรง ยืนขาเดียว ● ชอบการเล่นพลิกแพลง โลดโผน ควรฝึกให้รู้จัก ● การหมุนตัว ปีนป่าย และกระโดด ● ชอบการเล่นเลียนแบบบุคคลและสัตว์ ชอบของเล่นที่เล่นยากมากขึ้น และทำให้ออกกำลังกายมากๆ	● ของเล่นพื้นบ้านจำพวก กลองกิ่ง กลอง หน้ากบ กะลาเคาะจังหวะ ป้องแป้ง กังหัน จะเข้ไม้ รดหลอดด้าย ดึงจับหลัก ● การเล่น จ้ำจี้ แมงมุม วิ่งไล่จับ

³⁹ เรื่องเดียวกัน, น.31-32.

ตารางที่ 2.2

พัฒนาการของเด็กอายุ 3-6 ปี และการละเล่นไทยที่เหมาะสม

อายุ	พัฒนาการเด็ก	ของเล่นและการละเล่นที่เหมาะสม
5-6 ปี	● การเจริญเติบโตก่อนบนข้า แขนและขายาว มือสั้น ควรส่งเสริมให้เล่นกระโดดเชือก เล่นเกมที่เน้นความเร็วของร่างกาย ● สายตาและมือทำงานประสานกันได้ดี ● สามารถเล่นเป็นกลุ่มใหญ่ได้ ● ชอบแสดงท่าทางประกอบจังหวะ	● ของเล่นจำพวกหม้อข้าวหม้อแกงกะลา เขาคความ ปีนก้านกล้วย ว่าว เดินกะลา ● การละเล่นกาฟ้งไข่ ไล่จับ วึ่งเปี้ยว มอญ ซ่อนผ้า รีรีข้าวสาร ไล่ไข่ไล่ไขง ซ่อนหา ซี่ม้าก้านกล้วย เดินกะลา เป่ากบ หมาก เก็บ

2.6 แนวคิดการบริหารจัดการ

2.6.1 ความหมายของการบริหารจัดการ

“การบริหาร” (Management) และ “การจัดการ” (Management) มีความหมายต่างกันเล็กน้อยหรือบางครั้งอาจเรียกว่า “การบริหารจัดการ” ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำและการบังคับบัญชา (Leading) และการควบคุม (Controlling) ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์การ เพื่อบรรลุเป้าหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์การ อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล นั่นเอง⁴⁰

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของคำว่า การบริหารไว้แตกต่างกัน ดังนี้ สมยศ นาวิกการ กล่าวว่า “การบริหารงานคือ กระบวนการของการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ และการควบคุมทรัพยากร เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ”⁴¹

เสนาะ ติเยาว์ กล่าวว่า การปฏิบัติตามหน้าที่บริหารของหน่วยงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสถาบันอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด โดยอาศัย ภาวะผู้นำที่จะเพิ่มสมรรถภาพ ความสามารถ และรวมน้ำใจของบุคลากร ในองค์การให้สามารถทำงานเป็นทีม มีความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ และพัฒนาระดับมาตรฐานการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง⁴²

อนันต์ เกตุวงศ์ ให้ความหมายการบริหาร ว่า เป็นการประสานความพยายามของมนุษย์ (อย่างน้อย 2 คน) และทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดผลตามต้องการ⁴³

⁴⁰ สุรัสวดี ราชกุลชัย, การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), น.4.

⁴¹ สมยศ นาวิกการ, การบริหารพฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร: ผู้จัดการ, 2540), น.15.

⁴² สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยพัฒนการพิมพ์, 2513), น.13.

⁴³ อนันต์ เกตุวงศ์, การบริหารการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), น.27.

เฟรดเดอริก ดับบลิว. เทเลอร์ (Frederick W. Taylor อ้างถึงใน สมพงษ์ เกษมสิน, เรื่องเดียวกัน, น.27.) ให้ความหมายการบริหารไว้ว่า งานบริหารทุกอย่างจำเป็นต้องกระทำโดยมีหลักเกณฑ์ ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาโดยรอบคอบ ทั้งนี้ เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอันที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

จากความเห็นของนักวิชาการข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การบริหารจัดการ หมายถึง ศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็น ผลสำเร็จ กล่าวคือ ผู้บริหารไม่ใช่เป็นผู้ปฏิบัติ แต่เป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว

โดยมีปัจจัยพื้นฐานทางการบริหาร 7 อย่าง ⁴⁴ ได้แก่

- คน (Men)
- เงิน (Money)
- วัสดุเครื่องมือเครื่องใช้ (Materials)
- อำนาจหน้าที่ (authority)
- เวลา (time)
- จิตใจในการทำงาน (mind)
- อุปกรณ์อำนวยความสะดวก (facilities)

2.6.2 กระบวนการของการบริหารจัดการ

เป็นการนำเอากระบวนการบริหารจัดการพื้นฐาน 4 ประการมาใช้คือ

2.6.2.1 การวางแผน (Planning)

การวางแผน(Planning) ⁴⁵ เป็นกระบวนการในการกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) และกำหนดว่าควรทำอะไรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น การวางแผนเป็นหน้าที่ในการบริหาร (Management Function) ในการตัดสินใจอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับเป้าหมาย (Goals) และ

⁴⁴ นันทณี เสถียรศักดิ์พงศ์ , หลักการบริหารเบื้องต้น,

<www.otinthailand.org/images/1115899455/Management.ppt>, 5 Jan 2006.

⁴⁵ วิทยา ด่านดำรงกุล, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น, 2546), น.128.

กิจกรรม (Action) ซึ่งบุคคล กลุ่มบุคคล หน่วยงาน หรือองค์การจะกระทำในอนาคต การวางแผน เกี่ยวข้องกับการกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย และการกำหนดกลยุทธ์เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เหล่านั้นตลอดจนพัฒนาแผนตามสายการบังคับบัญชาเพื่อประสานและสร้างให้เกิดความ ร่วมมือระหว่างกิจกรรม

การจัดประเภทของแผนตามระบบขององค์การและวิธีปฏิบัติงาน แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ

1. แผนกลยุทธ์(Strategic plans)
2. แผนยุทธวิธี(Tactical plans)
3. แผนปฏิบัติการ(Operational plans)

ทั้ง 3 ระดับนี้ ผู้บริหารแต่ละระดับจะกำหนดกิจกรรมที่จำเป็นเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ในแต่ละระดับนั้น ซึ่งลักษณะของแต่ละแผนมีดังนี้

1.แผนกลยุทธ์ (Strategic plans) เป็นวิธีการที่ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายกลยุทธ์ กำหนดโดยผู้บริหารระดับสูง แผนกลยุทธ์จะครอบคลุมการจัดทรัพยากรและกำหนดขอบเขตอย่าง กว้างของกิจกรรมองค์การ ในระยะยาวที่ออกแบบเพื่อให้บรรลุเป้าหมายเชิงกลยุทธ์ ตัวอย่างผู้ผลิต และจัดจำหน่ายเครื่องกลไกต้องการเข้าสู่ตลาดโลก ซึ่งผู้บริหารระดับสูงต้องออกแบบแผนกลยุทธ์ เพื่อขยายยอดขายไปยังตลาดต่างประเทศโดยแผนกลยุทธ์จะประกอบด้วย การลงทุนในคลังสินค้า และสิ่งอำนวยความสะดวกในการผลิตในตลาดใหม่

2.แผนยุทธวิธี (Tactical plans) เป็นวิธีการที่ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายยุทธวิธี แผนนี้ เป็นหน้าที่ของผู้บริหารระดับสูงและระดับกลางที่จะกำหนดแผนร่วมกัน แผนยุทธวิธีจะมีระยะเวลา ที่สั้นกว่าแผนยุทธ และให้การสนับสนุนการปฏิบัติการของแผนกลยุทธ์ แผนยุทธวิธีประกอบด้วย การปฏิบัติการเฉพาะอย่างในแต่ละฝ่ายของธุรกิจ ดังนั้นจึงมีขอบเขตที่แคบกว่าแผนกลยุทธ์ ตัวอย่าง แผนกลยุทธ์วิธีของแผนการขายจะติดตั้งระบบคอมพิวเตอร์ใหม่ซึ่งจัดหาพนักงาน สำหรับแต่ละผลิตภัณฑ์ประจำในแต่ละสถานที่ และเป็นผู้จัดส่งสินค้าไปยังลูกค้า

3.แผนปฏิบัติการ (Operational plans) เป็นวิธีการที่ใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการ ปฏิบัติการแผนนี้จะสนับสนุนแผนยุทธวิธีโดยกำหนดการปฏิบัติการในแต่ละฝ่ายหรือแผนกหน้าที่ ต่างๆแผนนี้จะครอบคลุมระยะเวลาที่สั้นกว่าแผนยุทธวิธี โดยรวมถึงการปฏิบัติการในแต่ละวันของ องค์การซึ่งเป็นการวางแผนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามปกติที่ทำอยู่เป็นประจำและจะ เกี่ยวข้องกับบุคคลต่างๆในองค์การ โดยทั่วไปธุรกิจมักจะดำเนินงานเป็นปกติอย่างต่อเนื่องไม่มี การเปลี่ยนแปลง เนื่องจากในระยะสั้นนั้นการเปลี่ยนแปลงภายนอกมักจะมีไม่มากนัก ธุรกิจ

ย่อมจะสามารถดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าจะส่งเสริมให้มีการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานให้ดีขึ้นก็ตาม

2.6.2.2 การจัดองค์กร (Organizing)⁴⁶ หมายถึง การพัฒนาระบบการทำงาน เพื่อให้ทำงานต่าง ๆ ดำเนินไปโดยมีการประสานงานกันเป็นอย่างดี การจัดโครงสร้างองค์กรประกอบด้วย การกำหนดตำแหน่งงาน การจัดกลุ่มงานเป็นหน่วย และการมอบหมายอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับการปฏิบัติงาน การจัดโครงสร้างองค์กร แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ การจัดกลุ่มงานที่จำเป็นเพื่อการทำงานตามเป้าหมาย และการมอบหมายอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นเพื่อการทำงานต่าง ๆ การจัดโครงสร้างองค์กรมี 2 ขั้นตอน คือ การจัดกลุ่มงานที่จำเป็นเพื่อการทำงานตามเป้าหมาย และการมอบหมายอำนาจหน้าที่ที่จำเป็นเพื่อการทำงานต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้⁴⁷

1. วัตถุประสงค์การจัดองค์กรที่ดีจะต้องทราบถึงวัตถุประสงค์ขององค์การโดยชัดแจ้ง เพราะวัตถุประสงค์เป็นเครื่องกำหนดความต้องการที่เป็นหลักสำคัญของงาน
2. แบ่งงานออกเป็นส่วนๆ ในการแยกงาน ควรจัดทำรายการว่ามิจงานอะไรบ้างที่จะต้องทำให้รอบคอบที่สุด แต่ไม่ควรให้มีรายละเอียดปลีกย่อยมากเกินไป โดยปกติงานบางอย่างอาจมีความสำคัญน้อยกว่างานอื่นก็ได้ แต่ก็จำเป็นจะต้องบันทึกไว้
3. จัดกลุ่มงานให้เข้ากันเป็นหมวดหมู่ ในการรวมกลุ่มงานจะต้องพิจารณาเลือกงานที่มีความคล้ายคลึงกันมารวมเข้าด้วยกัน และในแต่ละกลุ่มงานนั้นควรมีการจัดเรียงลำดับความสำคัญจากมากลงมาน้อย หรือน้อยไปหามาก เพื่อจะได้สามารถทราบความสำคัญของแต่ละงานได้ทันที
4. ระบุหน้าที่การงาน ในการแบ่งกลุ่มและรวมกลุ่มงานนั้น ควรให้คำจำกัดความอย่างชัดเจนแก่หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ตลอดจนต้องจัดความสะดวกและสิ่งแวดล้อมตลอดจนสภาพในการปฏิบัติงานด้วย
5. มอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคล การมอบหมายงานจะต้องยึดงานเป็นเกณฑ์ พร้อมพิจารณาว่าบุคคลใดเหมาะสมกับงานนั้นๆ หากมีความจำเป็นต้องใช้บุคคลนั้นๆ ในการ

⁴⁶ ศิริพร พงศ์ศิริโรจน์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักการเงินและทรัพย์สิน, 2546), น.97.

⁴⁷ วรรัตน์ เขียวไพบรี, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2542), น.91-92.

ปฏิบัติงาน แต่ยังมีความสามารถไม่ถึง อาจมีการจัดฝึกอบรมให้มีฝีมือเหมาะสมกับหน้าที่การงาน หรืออาจปรับเปลี่ยนโยกย้ายให้เหมาะสม อย่างที่ถือหลัก “Put the Right Man on the Right Job”

6. มอบหมายอำนาจหน้าที่ให้ได้สัดส่วนกับงาน จะต้องมอบหมายอำนาจหน้าที่ จำเป็นแก่การปฏิบัติงานให้แก่ผู้ทำงานทุกคน ทุกคนจะต้องทราบว่าจะต้องทำอะไรบ้าง และ จะต้องรู้ว่าตนมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นภายในองค์การอย่างไร เจ้าหน้าที่ทุกคนตั้งแต่ในระดับต่ำสุด ภายในองค์การควรจะต้องมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในโครงสร้างขององค์การ ควรจะต้องมีความรู้ว่าจะทำไม จึงจัดองค์กรแบบนี้และมีความเข้าใจถึงสถานะของตนตลอดจนข้อผูกพันของตนที่มีต่อองค์การ

2.6.2.3 ภาวะผู้นำ (Leading) ภาวะผู้นำคือการที่ผู้นำขององค์การใช้อิทธิพลต่างๆ เพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมมือกันปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงจุดประสงค์ขององค์การ อิทธิพล ดังกล่าวนี้อาจเป็นไปทั้งในทางบวกและทางลบหรือทางใดทางหนึ่ง ภาวะผู้นำหรือความเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นมีความสำคัญต่อความสำเร็จขององค์การที่จะดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ความล้มเหลวขององค์การต่างๆ ที่เป็นมา สืบเนื่องมาจากการขาดผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ทุกๆ ธุรกิจใหม่จำนวนหนึ่งร้อยละหนึ่งร้อยแห่งที่จัดตั้งขึ้นมานั้นประมาณครึ่งหนึ่งต้องประสบกับความล้มเหลว ภายในสองปี เนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั่นเอง ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอหยิบยกทฤษฎี ภาวะผู้นำ⁴⁸ ที่พบเห็นในปัจจุบัน

ทฤษฎีคุณลักษณะของผู้นำ (Theory of Leadership) พื้นฐานของทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภาวะผู้นำขึ้นอยู่กับคุณลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม บุคลิกภาพ และคุณลักษณะส่วนตัวของ บุคคลเป็นสำคัญ ผู้นำจะต้องมีลักษณะเฉพาะที่เหมาะสมเท่านั้น คีท เดวิส (Keith Davis) ได้ระบุ ถึงคุณลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ คือ (1) ความเฉลียวฉลาด (2) ความสามารถทางด้านสังคม (3) แรงจูงใจภายในที่ต้องการประสบความสำเร็จ (4) ทักษะจิตทางด้านมนุษยสัมพันธ์

ทฤษฎีผลกระทบระหว่างบุคคลและสถานการณ์ (Personal and Situation Theory) ภายหลังปี ค.ศ.1930 นักทฤษฎีได้เริ่มต้นศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำในลักษณะที่มีความ ซับซ้อนมากขึ้นโดยศึกษาว่าผู้นำจะต้องมีความสัมพันธ์กับสถานการณ์จึงจะทำให้เกิดภาวะผู้นำที่มี ประสิทธิภาพ ดังนั้นบุคคลที่มีลักษณะผู้นำตามทฤษฎีลักษณะผู้นำนั้นมิได้หมายความว่า จะเป็น ผู้นำได้ทุกโอกาสหรือทุกสถานการณ์

⁴⁸ สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงใหม่, (กรุงเทพฯ: วิทยพัฒน์, 2545), น.138-143.

ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์และความคาดหวัง (Interaction & Expectation Theory) แนวความคิดของทฤษฎีนี้เน้นเรื่องกลุ่มบุคคลเป็นสำคัญ ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่ว่าภาวะผู้นำเกิดจากพฤติกรรมของกลุ่มและความคาดหวังของกลุ่มที่เชื่อว่าบุคคลใดจะนำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายได้ดีที่สุด ซึ่งบุคคลที่มีลักษณะเหมาะสมคือ จะต้องเป็นผู้ริเริ่มบทบาทในการนำกลุ่ม และบทบาทเหล่านั้นย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของกลุ่มด้วย นั่นคือจะต้องมีตัวแปรใหญ่ๆ หลายตัวแปร เช่น บุคลิกภาพของผู้นำ ลักษณะผู้ตามรวมทั้งทัศนคติและปัญหาต่างๆ ของผู้ตาม ลักษณะสำคัญของทฤษฎีนี้สรุปได้ว่า การเป็นผู้นำเป็นได้หลายแง่หลายมุม มีกระบวนการที่แตกต่างกันแล้วแต่สถานการณ์ ซึ่งเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ในส่วใดส่วหนึ่งของกลุ่มและการปฏิสัมพันธ์นี้เป็นผลเนื่องมาจากการกระทำร่วมกันเพื่อให้ถึงจุดมุ่งหมาย

ทฤษฎี 3 ปัจจัย (Three Factors of Leadership Theory) ปัจจุบันนักทฤษฎีได้ศึกษาองค์ประกอบของภาวะผู้นำในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมทางด้านสถานการณ์ ควรจะต้องขยายขอบเขตให้กว้างขึ้น ความคาดหวังของผู้ตามหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและแรงจูงใจในการดำเนินงานของกลุ่มมีความสัมพันธ์สำหรับกระบวนการภาวะผู้นำ พฤติกรรมของผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นย่อมจะสัมพันธ์กับปัจจัยทั้งสาม ดังนี้ (1) สถานการณ์ (2) ความคาดหวังของผู้ตาม (3) แรงจูงใจ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดภาวะผู้นำ

2.6.2.4 การควบคุม (Controlling) การควบคุมเป็นกระบวนการบริหารองค์การขั้นสุดท้าย การควบคุมจะกระทำเพื่อควบคุมปัจจัยนำเข้าและกระบวนการแปลงสภาพให้เป็นไปตามแนวทางที่วางแผนไว้ มีการใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายที่ประหยัดที่สุดให้องค์การบรรลุเป้าหมายและมีความเจริญเติบโตต่อไปในอนาคต ดังนั้นการควบคุมจะให้ความสำคัญของการควบคุมไว้ดังนี้⁴⁹

องค์การธุรกิจมีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารจึงต้องใช้การควบคุมเพื่อให้พนักงานมีการทำงานในแนวทางที่เอื้อต่อการบรรลุเป้าหมายขององค์การ การควบคุมที่มีประสิทธิภาพและเป็นกุญแจสำคัญเพื่อเพิ่มกำไรจะเชื่อมโยงกับการวางแผนดังนี้

การวางแผน คือ กระบวนการพัฒนาเป้าหมาย กลยุทธ์ เทคนิค มาตรฐานและการจัดสรรทรัพยากร การควบคุมเป็นการช่วยวัดการตัดสินใจ วัดการกระทำและผลที่เกิดขึ้น

การวางแผนจะบ่งบอกถึงพฤติกรรมที่ปรารถนา การควบคุมจะช่วยให้เกิดพฤติกรรมและผลตามแผน

⁴⁹ เรืองเดียวกัน, น196-216.

การควบคุมเป็นการสรรหาข้อมูลที่สำคัญซึ่งช่วยให้แผนมีประสิทธิภาพการบริหาร การควบคุมก็เพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น ผู้บริหารจะต้องอาศัย ความร่วมมือจากพนักงานทุกฝ่าย ผู้บริหารดำเนินงานควบคุมในเรื่องสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. การควบคุมคน คนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำคัญของเป้าหมายของ องค์กร ผู้บริหารจึงควรให้ความสำคัญต่อแนวทางการทำงานของพนักงานและการประเมินผล การปฏิบัติงาน ซึ่งพฤติกรรมของพนักงานจะได้รับการประเมินผล หากการประเมินผลเป็นบวก พนักงานจะได้รับแรงเสริมเพิ่มขึ้นจากรางวัล เช่น ผลตอบแทนที่เพิ่มขึ้น ในทางตรงกันข้ามหากผล การประเมินต่ำกว่ามาตรฐาน ผู้บริหารจะต้องหาทางแก้ไข

2. การควบคุมการเงิน จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของธุรกิจคือ การต้องการผลกำไร ผู้บริหารจึงต้องใช้ในการควบคุมทางการเงินให้ธุรกิจมีรายได้มากกว่ารายจ่าย นอกจากนี้ยังเป็ นการตรวจสอบถึงปัญหาและวิเคราะห์ถึงแนวทางแก้ไขปัญหา

3. การควบคุมเวลา การควบคุมเวลา เป็นการควบคุมที่ใช้ในการปฏิบัติงานโดยต้อง ใช้เวลาน้อยที่สุดหรือเป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

4. การควบคุมการปฏิบัติการ ความสำเร็จขององค์กรจะขึ้นอยู่กับความสามารถใน การผลิตสินค้าและบริการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การควบคุมการปฏิบัติการ (Operating Control) เทคนิคการควบคุมการผลิตมีการออกแบบขึ้น

การบริหารจัดการเป็นส่วนสำคัญในการบริหารองค์กรอย่างมาก การศึกษาอย่าง เป็นระเบียบและเป็นระบบจะช่วยพัฒนาความรู้และความเข้าใจในการจัดการ"สถาบันส่งเสริม พัฒนาการเด็กเล็กผ่านการละเล่นไทย"เพื่อให้สามารถนำหลักการที่ได้ มาปรับใช้ให้เข้ากับองค์กร ต่อไป

2.7 แนวคิดธุรกิจแฟรนไชส์⁵⁰

2.7.1 ความเป็นมาของธุรกิจแฟรนไชส์

การเริ่มต้นของแฟรนไชส์นั้น เกิดขึ้นก่อนที่แมคโดนัลด์จะเริ่มขายแฮมเบอร์เกอร์ชิ้นแรกเสียอีก เมื่อมองย้อนอดีตกลับไป จะพบว่าธุรกิจหนึ่งที่มีการเริ่มต้นในการจัดตั้งระบบขายที่เป็นตัวแทน ซึ่งต้องมีการจ่ายเงินค่าสิทธิ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิทธิในการขาย สินค้าของบริษัทภายในอาณาเขตที่กำหนดธุรกิจดังกล่าว คือ บริษัทจักรเย็บผ้าซิงเกอร์ (The Singer Sewing Machine Company) ซึ่งเริ่มระบบดังกล่าวในประมาณปี ค.ศ. 1850 แม้ว่าระบบนี้จะมีการใช้งานอยู่ในช่วงเวลาไม่นานนักก่อนจะยุติไป แต่ก็ถือว่าเป็นจุดกำเนิดของ ระบบการให้และการใช้สิทธิ ซึ่งนับเป็นรากฐานที่สำคัญของระบบแฟรนไชส์ในเวลาต่อมา

2.7.2 ศัพท์ที่สำคัญของธุรกิจแฟรนไชส์

1) Franchising (แฟรนไชส์ซิง) คือ วิธีการในการดำเนินธุรกิจโดยจะประกอบด้วยผู้เกี่ยวข้อง 2 ฝ่าย คือ เจ้าของสิทธิในธุรกิจนั้น ๆ หรือที่ เรียกกันว่าแฟรนไชส์ซอร์ (Franchisor) และผู้ขอรับสิทธิในการดำเนินธุรกิจหรือที่เรียกว่าแฟรนไชส์ซี

2) Franchise (แฟรนไชส์) คือ ข้อตกลงระหว่างเจ้าของธุรกิจ อนุญาตให้ผู้ขอรับสิทธิ ดำเนินธุรกิจและบริการภายใต้ชื่อการค้าของตน และปฏิบัติตามรูปแบบการทำธุรกิจของเจ้าของ สิทธิตามสัญญาที่ตกลงกันได้

3) Franchisor (แฟรนไชส์ซอร์) คือ เจ้าของธุรกิจซึ่งอนุญาตให้ผู้อื่นได้ใช้สิทธิในการ ดำเนินธุรกิจภายใต้ชื่อของตน ซึ่งก็คือผู้ขายแฟรนไชส์นั่นเอง

4) Fanchisee (แฟรนไชส์ซี) คือ ผู้ขอซื้อแฟรนไชส์หรือ ผู้ขอรับสิทธิในการทำธุรกิจ จากเจ้าของธุรกิจที่มีความประสงค์ให้ผู้อื่นมา ดำเนินการภายใต้ชื่อของตนเอง

⁵⁰ กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, กระทรวงพาณิชย์,

5) Franchise Fee (แฟรนไชส์ฟี) เป็นค่าธรรมเนียมที่ผู้ขายแฟรนไชส์ จะต้องจ่ายให้กับผู้ขายแฟรนไชส์ในลักษณะที่เรียกว่าเป็น “ค่าธรรมเนียมแรกเข้า” ซึ่งโดยทั่วไปมักจะเป็นการจ่ายเพียงครั้งเดียวในช่วงเริ่มดำเนินการครั้งแรก

6) Royalty Fee (รอยัลตี้ฟี) เป็นค่าธรรมเนียมที่ผู้ขายแฟรนไชส์เรียกเก็บ จากผู้ซื้อแฟรนไชส์ ซึ่งโดยมากมักจะคิดเป็นสัดส่วนจากผลการ ประกอบการของผู้ซื้อแฟรนไชส์ อาทิเช่น เปอร์เซ็นต์ต่อยอดขายแต่ละเดือน

7) Advertising Fee (แอดเวอร์ไทซิง ฟี) เป็นค่าธรรมเนียมที่ผู้ซื้อแฟรนไชส์จะต้องจ่ายให้กับผู้ขายแฟรนไชส์ เพื่อไปใช้ดำเนินการในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ซึ่งโดยทั่วไปจะขึ้นอยู่กับผู้ขายแฟรนไชส์ว่าจะเรียกเก็บหรือไม่ และมีรูปแบบการเก็บแตกต่างกันไป เช่นเก็บเป็นรายเดือนหรือเก็บเป็นรายปี โดยคิดเป็นเปอร์เซ็นต์จากยอดขาย

8) Operation Manual (โอเปอเรชั่น แมนวล) คู่มือการดำเนินธุรกิจ ซึ่งเขียนขึ้นโดยผู้ขายแฟรนไชส์ เพื่อแนะนำถึงขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำงาน และ การทำธุรกิจ สำหรับผู้ซื้อแฟรนไชส์ โดยปกติแล้ว Operation Manual ให้ข้อมูลที่ครอบคลุมในทุก ๆ ด้านของ ธุรกิจนั้น ๆ ซึ่งอาจมีเพียงเล่มเดียว หรือหลายเล่มก็ได้

2.7.3 เงื่อนไข 9 ประการของธุรกิจแฟรนไชส์

1. ขนาดของกิจการ

ขนาดของกิจการที่กล่าวนี้ หมายความว่า ธุรกิจนั้นมีขนาดใหญ่เพียงพอที่จะให้ภาพพจน์ที่ดีอันเป็น เครื่องหมายที่แสดงถึงความสำเร็จในสายตาของคนทั่วไปโดยเฉพาะแฟรนไชส์ที่ท่านมองหาหรือไม่ เพราะผู้ที่ เป็น แฟรนไชส์ซี ย่อมต้องเปรียบเทียบธุรกิจของท่านกับคู่แข่งในตลาด เนื่องจากเขาเองก็ต้องการที่จะลงทุนกับธุรกิจที่มี โอกาสของความสำเร็จมากกว่า และทำให้เกิดความสนใจจากแฟรนไชส์ซึ่งง่ายกว่านั่นเอง อย่างไรก็ตามนอกจากขนาดของกิจการที่ใหญ่แล้ว กิจการจะต้องมีภาพลักษณ์ที่ดีด้วย

2. อายุของกิจการ

อายุของกิจการนั้นต้องยอมรับว่า เป็นเงื่อนไขที่สำคัญจะให้ภาพพจน์ที่ดีแก่ธุรกิจของท่านในสายตาของแฟรนไชส์ซี เพราะอายุของกิจการนั้น หมายถึง ความสำเร็จในระดับหนึ่งของท่านที่ได้ดำเนินธุรกิจมา และยังบอกถึงความรู้ความ เข้าใจของท่านในขั้นตอนการปฏิบัติงานว่ามี

มากพอจะสอนให้ผู้อื่นทำตาม นอกจากนี้ระยะเวลาที่นานพอยังหมายถึง ประสบการณ์ของท่านที่จะเข้าใจสภาพตลาดในธุรกิจนั้น ๆ จนสามารถคาดการณ์การเติบโต หรืออนาคตได้อย่างถูกต้อง และมั่นใจ

3. มีกำไรหรือเปล่า

เงื่อนไขนี้จะเป็นเงื่อนไขที่เข้าใจได้ไม่ยากเพราะคงไม่มีใครเลยอยากลงทุนในกิจการที่ไม่มีกำไร ฉะนั้นหากว่า กิจการท่านไม่ประสบความสำเร็จ คือ ไม่มีกำไรหรือประสบภาวะขาดทุนแน่นอนกิจการนั้นของท่านคงจะไม่ เหมาะสมที่จะทำแฟรนไชส์ เพราะแฟรนไชส์ไม่ใช่กลยุทธ์ที่ใช้สำหรับแก้ไขปัญหาธุรกิจที่ประสบความล้มเหลว ซึ่งต้องการเงินทุนเพื่อความอยู่รอด แต่แฟรนไชส์เป็นกลยุทธ์สำหรับธุรกิจที่มีความสำเร็จ แต่ยังขาดแคลนทุนทรัพย์ และกำลังคนในการขยายงานต่างหาก

4. สอนได้ไหม

หากธุรกิจของท่านที่ประสบความสำเร็จนั้นมีวิธีการ หรือขั้นตอนการทำงาน ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดหรือสอน แก่บุคคลอื่นได้ การทำแฟรนไชส์นั้นก็ย่อมทำไม่ได้ง่ายด้วย นอกจากนี้ขั้นตอนการปฏิบัติงาน ซึ่งสอนได้ยากหรือ ปฏิบัติได้ยากก็ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการทำแฟรนไชส์ด้วย

5. ถอดแบบของระบบได้ไหม

ระบบของธุรกิจท่านจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสามารถเขียนอธิบายออกมาได้โดยละเอียด และเป็นขั้นตอนในรูปของ คู่มือ ทั้งนี้ เพื่อแฟรนไชส์ซีจะสามารถทำความเข้าใจ หรือหาความรู้บทวนได้ โดยมีตัวท่านซึ่งเป็นผู้มี ประสบการณ์อยู่แล้วเป็นผู้คอยให้คำปรึกษาอีกทีหนึ่ง ซึ่งหากเป็นดังนี้แล้วก็ย่อมมั่นใจได้ว่าความสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ง่ายแน่นอน

6. ทำตลาดได้ไหม

หากท่านคิดจะทำระบบธุรกิจของท่านให้เป็นแฟรนไชส์ ธุรกิจนั้นจะต้องสามารถเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป ทั้งกลุ่มที่เป็นผู้บริโภค และกลุ่มที่เป็นแฟรนไชส์ซีของท่าน เพราะหากธุรกิจท่านเป็นที่ต้องการของผู้บริโภค แต่ ระบบปฏิบัติงานยากต้องการความชำนาญมาก ๆ หรือการลงทุนเพื่อได้ผลกำไรในธุรกิจนั้น ต้องลงทุนมากเสี่ยง ต่อการขาดทุนได้งานนั้นย่อมหมายความว่าท่านอาจจะหาแฟรนไชส์ซีได้ยาก

7. ปรับเปลี่ยนได้ไหม

รูปแบบของธุรกิจนั้นสามารถปรับให้เข้ากับตลาดที่ธุรกิจขยายออกไป เพราะหากคุณปรับไม่ได้ ธุรกิจของคุณ ก็อาจจะไม่สามารถเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคที่นั่นได้ แม้ว่าผู้บริโภคใน

พื้นที่เดิมหรือประเทศของคุณจะยอมรับมาก่อน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ ธุรกิจประเภทอาหาร เครื่องดื่ม ที่จำเป็นต้องปรับรสชาติให้เข้ากับคนในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ จากนั้นจึงรักษา มาตรฐานของทุกสาขาที่เปิดให้มีรสชาติแบบนั้นในประเทศ

8. เอกลักษณ์

หากธุรกิจใดมีเอกลักษณ์ หรือ Unique Selling Position (USP) แล้วละก็ โอกาส ประสบความสำเร็จในการทำ แพรนไชส์ก็จะเพิ่มขึ้น แต่คงต้องมีเงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบยกตัวอย่าง เช่น ถึงแม้ธุรกิจจะมีเอกลักษณ์ แต่หากไม่สามารถถ่ายทอดได้ ก็ยากที่จะทำเป็นแฟรนไชส์ อย่างไรก็ตามเอกลักษณ์ย่อมหมายถึง ความสำเร็จ เพราะทำให้คุณ แตกต่างจากผู้อื่นนั่นเอง

9. ขนาดของการลงทุน

ขนาดของการลงทุนจะต้องมีความเหมาะสม กล่าวคือ ไม่มากเกินไปจนเป็นอุปสรรค ในการลงทุน ของผู้สนใจ ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่น้อยเกินไปจนกระทบการดำเนินงานประสบ ปัญหา

2.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าของผู้วิจัยมีพบว่ามีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “โครงการจัดตั้ง สถาบันส่งเสริมพัฒนาการเด็กเล็กผ่านการเล่นไทย” โดยมุ่งเน้นประเด็นการจัดการศึกษาและพัฒนาเด็กปฐมวัยตลอดจนการบริหารสถานศึกษาเด็กก่อนวัยเรียนและสามารถนำมาใช้เป็น แนวทางในการศึกษาวิจัย ดังนี้

1. ระพีพัฒน์ ยินดีสุข ทำการศึกษาเรื่อง ผลการฝึกทักษะทางคณิตศาสตร์ของ นักเรียนชั้นเด็กเล็ก โดยการประยุกต์ใช้การเล่นพื้นบ้านไทย วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2533 ศึกษาเกี่ยวกับเด็กชั้นเด็กเล็ก โรงเรียนวัดมโนรม อ.ศรีราชา จ. ชลบุรี ผลการวิจัยพบว่า การนำการเล่นพื้นบ้านไทยมาประยุกต์ใช้เป็นสื่อในการจัดกิจกรรม เพื่อฝึกทักษะทางคณิตศาสตร์ด้านการสังเกต การเปรียบเทียบและการนับ ปรากฏว่า นักเรียนมีความสามารถทางคณิตศาสตร์เพิ่มขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เนื่องมาจากเหตุผลดังนี้

1) การการเล่นพื้นบ้านไทยที่นำมาประยุกต์ใช้มี 2 ประเภท คือ ประเภทเล่นแข่งขัน และเล่นไม่แข่งขัน ทำให้เด็กได้รู้จักการสังเกต เปรียบเทียบ และการนับได้ ในขณะที่เล่น โดยไม่รู้สึกร่า กำลังเรียนอยู่ เพราะทักษะทางคณิตศาสตร์ได้สอดแทรกอยู่ขั้นตอนของการเล่น ทั้ง 2 ประเภท ดังนั้น เมื่อเด็กได้เล่นจึงเกิดการเรียนรู้ได้เอง และอย่างรวดเร็ว

2) สื่อประกอบการเล่นได้ประยุกต์ ใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและเหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน โดยคำนึงถึงความปลอดภัยของเด็กเป็นสำคัญ จึงทำให้เด็กสนใจ พอใจ และสนุกสนานกับการเล่นมาก เป็นผลให้การฝึกเป็นไปอย่างราบรื่น เด็กจึงเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วมาก

3) การนำเด็กไปเรียนตามที่ต่าง ๆ โดยไม่ยึดติดเฉพาะห้องเรียน เพื่อเป็นการสร้างบรรยากาศและความเหมาะสมกับกิจกรรมการเล่นแต่ละชนิด ทำให้มีผลต่อประสิทธิภาพการเรียนรู้ของนักเรียน นักเรียนเกิดความสนใจและตื่นตัวทำให้ทำกิจกรรมอย่างสนุกสนาน

4) การเล่นเกมพื้นบ้านไทยทั้ง 2 ประเภทที่นำมาใช้ในกิจกรรมนั้นยังช่วยฝึกทักษะด้านอื่น ๆ อีก คือ ช่วยฝึกทักษะด้านประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก และมือ และฝึกทักษะ ด้านกล้ามเนื้อมือและตา

5) ทักษะทางคณิตศาสตร์ทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านการสังเกต การเปรียบเทียบ และการนับ มีอยู่ในการเล่นเกมพื้นบ้านไทยเกือบทุกชนิด

งานวิจัยดังกล่าวทำให้สามารถสรุปได้ว่า การปรับใช้การเล่นไทยมาประยุกต์อย่างสร้างสรรค์เพื่อให้เข้ากับสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง นอกจากจะมีประโยชน์ต่อการช่วยส่งเสริมพัฒนาการด้านต่างๆ แล้วยังสามารถประยุกต์ใช้ฝึกทักษะทางคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นแนวทางในการประยุกต์การเล่นไทยอื่นๆ มาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรมของสถาบันส่งเสริมพัฒนาการเด็กเล็กผ่านการเล่นเกมไทยต่อไป

2. ปัทมาวดี บุญยสวัสดิ์ ทำการศึกษาเรื่อง ผลของการใช้เกมการเล่นพื้นบ้านของไทย ที่มีต่อการพัฒนาทางสังคมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2536 เป็นการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนอนุบาลพิบูลเวศน์ กรุงเทพฯ โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มทดลอง ได้รับการสอนทักษะทางสังคม โดยใช้เกมการเล่นพื้นบ้านของไทย และกลุ่มควบคุมได้รับการสอนทักษะทางสังคมโดยวิธีปกติ จากนั้นเลือกเกมการเล่นพื้นบ้านของไทย เฉพาะเกมที่มีคุณลักษณะส่งเสริมทักษะทางสังคม โดยพิจารณาจากความเอื้อต่อการนำไปจัดกิจกรรมการสอน เพื่อพัฒนาทักษะทางสังคมและคุณลักษณะของเกมที่เหมาะสมพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา คัดเลือกการเล่นพื้นบ้านจาก 215 ชนิด เกมที่ผ่านเกณฑ์ทั้งสิ้น 12 เกม คือ

1. เกมชิงธง
2. เกมเตะลูกโป่ง
3. เกมกระต่ายขาเดียว

4. เกมแข่งปลาบหนก

5. เกมแมวเหยาะเย้ง

6. เกมไก่ขันตั้ง

7. เกมชักเย่อ

8. เกมแข่งตะกร้อ

9. เกมเตย

10. เกมไก่ตี

11. เกมเกมวิ่งเปี้ยว

12. เกมตีจับ

ผลการวิจัยพบว่า

1. การนำเกมการละเล่นพื้นบ้านของไทยมาใช้จัดกิจกรรม เพื่อฝึกทักษะทางสังคม ทำให้เด็กได้ฝึกการเคารพต่อเกณฑ์กติกาของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการทำงานกลุ่มการแสดงออก และการแก้ไขปัญหาในกลุ่ม การมีมารยาทในสังคม การแสดงความรับผิดชอบและมีลักษณะความเป็นผู้นำ และการช่วยเหลือผู้อื่นได้ในขณะเล่น โดยนักเรียนไม่รู้สึกรำคาญขณะนั้นกำลังเรียนอยู่ ทั้งนี้เพราะทักษะทางสังคมดังกล่าวได้สอดแทรกอยู่ในขั้นตอนของการเล่น เมื่อเด็กได้เล่นจึงเกิดการเรียนรู้ได้เองอย่างรวดเร็ว

2. ความสอดคล้องของทักษะทางสังคมที่ปรากฏในการละเล่นพื้นบ้านของไทย สอดคล้องกับพัฒนาการของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 มากขึ้นและนักเรียน ทุกคนมีโอกาสได้เล่นอย่างทั่วถึง จึงทำให้นักเรียนแต่ละคนมีพฤติกรรมทางสังคมสูงขึ้น

3. การนำเอาเกมการละเล่นพื้นบ้านของไทยมาเป็นกิจกรรมหลักในการสอนนั้น นอกจากจะเป็นการอนุรักษ์การละเล่นพื้นบ้านของไทยไว้ไม่ให้สูญหายแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจท้าทายความสามารถของนักเรียน แต่ละกิจกรรมแฝงไว้ ด้วยคุณค่าทางทักษะสังคม และจริยธรรมที่ควรจะนำมาปลูกฝังให้กับนักเรียน ในระดับประถมศึกษา โดยเฉพาะทักษะทางสังคม ด้านการยอมรับผลที่เกิดขึ้นด้วยดี

3. ธิดา พิทักษ์สินสุข ทำการศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2532 การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่เหมาะสมกับนักเรียนอนุบาล ตัวอย่างประชากรประกอบด้วยครูอนุบาล และผู้บริหารโรงเรียนเอกชนที่มีชั้นอนุบาลในเขตกรุงเทพมหานคร และนักเรียนอนุบาล ผู้วิจัยดำเนินการพัฒนารูปแบบตามลำดับดังนี้ คือ สร้างรูปแบบ (ฉบับร่าง) แล้วนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ครูอนุบาล และผู้บริหารตรวจสอบและปฏิบัติในรูปแบบที่สร้างขึ้น จากนั้นนำไปปรับปรุงและทดลองใช้กับนักเรียนอนุบาลโรงเรียนอนุบาลหน้อย เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังการทดลอง เปรียบเทียบพฤติกรรมของนักเรียนเมื่อศึกษาในห้องเรียนและนอกห้องเรียนทั้งสองครั้ง จากนั้นรวบรวมความคิดเห็นของครู ผู้บริหารและผู้ปกครองนักเรียน นำข้อมูลมาวิเคราะห์และพัฒนาแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล

ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนอนุบาล ผู้วิจัยสร้างขึ้นประกอบด้วย 2 ส่วน คือ หลักการและเหตุผล กล่าวถึงความหมายและคุณค่าของการศึกษานอกสถานที่ ส่วนที่สองคือ แนวปฏิบัติในการจัดการศึกษานอกสถานที่สำหรับนักเรียนทั้ง 3 ขั้นตอน ดังนี้ คือ ขั้นตอนการศึกษานอกสถานที่ ขั้นขณะศึกษานอกสถานที่ และขั้นหลังศึกษานอกสถานที่

รูปแบบที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เป็นการพัฒนาจากรูปแบบฉบับร่างที่ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้บริหารโรงเรียนเห็นว่าขั้นตอนต่างๆ มีความเหมาะสมอย่างยิ่งและเหมาะสมที่จะนำมาใช้กับนักเรียนเมื่อนำมาปรับปรุงและทดลองใช้กับนักเรียนอนุบาล ผลปรากฏว่านักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี ครูไม่พบปัญหา หรือความยุ่งยากใดๆ ส่วนผู้ปกครองก็เห็นด้วยกับแนวปฏิบัติในรูปแบบการจัดการศึกษานอกสถานที่ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้น

4. นวพร สีนสมบูรณ์ทอง ทำการศึกษาเรื่อง โครงการจัดตั้งสนามเด็กเล่นเพื่อวัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร โครงการทางวัฒนธรรม วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษา สาขาการบริหารวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2549 เป็นการศึกษาเพื่อสร้างแนวทางในการจัดสรรพื้นที่ทางวัฒนธรรม ตลอดจนแผนงานการบริหารจัดการเพื่อให้สอดคล้องกับเด็กและสภาพสังคมในปัจจุบัน โดยการผนวกเอารูปแบบการเล่นไทยโบราณเข้ากับวิธีการเล่นสมัยใหม่ ให้มีพื้นที่ในเชิงสร้างสรรค์ที่ใช้จัดกิจกรรมการเล่นสำหรับเด็กที่มุ่งเน้นให้เกิดการบูรณาการและการเชื่อมโยงมิติทางวัฒนธรรมด้านการละเล่นไทย

ประโยชน์จากการศึกษาโครงการคือ ได้ศึกษาแนวทางในการจัดสรรพื้นที่ทางเลือก และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับเด็ก ได้แหล่งรวบรวมข้อมูลและให้ความรู้เกี่ยวกับการละเล่น ให้เด็กตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมการเล่นไทย เพื่อจะเป็นผลดีต่อการดำเนินงานวัฒนธรรมในด้านอื่นๆตามมา

